

Kálmány, Lajos
Világunk alakulásai
nyelvahagyományainkban

P
105
K32

Purchased for the
LIBRARY *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO
from the
KATHLEEN MADILL BEQUEST

VILÁGUNK ALAKULÁSAI
NYELVTUDOMÁNYAINKBAN.

MYTHOLOGICAL STUDY.

ÍRTA:

KÁLMÁNY LAJOS.

SZEGEDEN, 1893.

NYOMATOTT BABA SÁNDOR KÖNYVSZÁLLÓJÁN.

VILÁGUNK ALAKULÁSAI
NYELVHAGYOMÁNYAINKBAN.

MYTHOLOGIAI TANULMÁNY.

ÍRTA :

KÁLMÁNY LAJOS.

SZEGEDEN, 1893.

NYOMATOTT BÁBA SÁNDOR KÖNYVSZÁJTÓJÁN,

P
105
K32

Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban.

(Értekezésünket németül közölte Dr. Hermann Antal: *Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn* folyóiratának II. kötetében és dr. Wlislöcki: *Volksglaube und religiöser Brauch der Magyaren* művében *Kosmogonische Spuren* cím alatt.)

Értekezésünk folyamán felsorolandó adataink jobbára töredékek; de azért becsesek: ősi nyelvhagyományaink gyöngyei; ezzel azt hiszem, értéküket elegendőképpen feltüntettem, mihez még csak azt fűzöm hozzá, hogy bármily elkallódottak, belőlök mégis reá lehet ismerni az egészre, melynek egykor alkotó részeit képezték. Becses kincseknek tekintette e maradványokat maga a nép is, legalább erre enged következtetni eljárása, hogy gyöngyként őrizgette. Rejtegette, elrejtette mélyen, mint csiga a gyöngyét, hogy el ne veszítse. Egyiket találgatós meséi közé szőtte, másikat lakodalmi szokásai közt tartotta fent, harmadikat — hogy annál hozzáférhetlenebbé tegye — sikamlóssá alakította, de megőrizte s így ma, annyi, ősvallásunk maradványait irtogató századok után is — mennyinek mélyen vésett nyomait tárgyunk körébe vágó adatainkon szemléljük — beszélhetünk magyar világalakulásról.

A világ alakulásai nálunk a teremtesen kezdődnek. Nyelvhagyományaink vallomásaiból azt kell következtetnünk, hogy volt idő, mikor őseink a világ változását a legfelsőbb lénynek a világot rosszul való teremtésére vezették vissza. Újjá kellett teremteni a világot, helyesebben szólva, változtatni kellett rajta, mert az első teremtes elhibázott mű volt. Ekként nálunk a világ alakítása szoros összefüggésben van a teremtéssel. Aki ismerni akarja népiünknek a világ alakításáról megőrzött hiedelmeit, előbb

a teremtéssel kell foglalkoznia. látnia kell a változásnak kitett világot eredetében. Szeme előtt kell tartania a nagyon is emberileg gondolkozó teremtő lényt, mert csak így szerezhethet magának tárgynkról alapos tudomást, ha t. i. az okozattal meg nem elégedve, az okot fürkészi. Viszont, a ki a teremtést szemügyre veszi, ki kell terjesztenie figyelmét az alakulásra is, mivel a világ teremtese a teremtő első kísérletével nem ért véget, hanem az elhibázott teremtést alakítás követte. Nem elegendő tehát a világ alakulásairól — minők: a bukás, a vízözön és a világ égés — szólnunk, hanem meg kell emlékeznünk a teremtésről is.

T e r e m t é s.

(Felolvasatott a M. Néprajzi Társaságban 1890. január 11-én és ismertetve volt a M. T. Akadémia 1889. június 3-án tartott ülésén.)

Mythologusaink mindeddig csak sejlhették, a legjobb esetben feltehtték, hogy a velünk rokon népek teremtésre vonatkozó mondája őseink előtt sem vala ismeretlen, de hogy ily nemű töredékes hagyományok ma is élnek népünk ajkán és hogy belőlök megalkothatjuk őseinknek a világteremtésről a honfoglalás előtt vallott hiedelmüket, hinni alig ha merték. Nagyon korán elhitettük magunkkal, hogy szegények, szerfőlött szegények vagyunk mi az ilyenekben és hogy az e téren való szegénységünket ne szégyeneljük — mert hát e fajta mondák mivelt, miveletlen népeknél fellelhetők — reámutattunk, mint rokonnak: a finn Kalevalára és a vogul teremtő mondára s ezzel megmentettnek hittük a régi dicsőséget. De vajjon meggyőztük-e, meggyőzhettük-e reámutatásunkkal a kételkedőt? nem támadt-e fel bennünk is a kételkedés, hogy valóban olyan volt-e a mi teremtő mondánk, a milyennek lenni állítjuk?! Hogy ez után ne csak rokonaink kineveire hivatkozahassunk, szólhassunk a magunkról is, a kezünk ügyébe eső töredékekből összeállítjuk a vogul teremtő monda mását, a magyart. Mivel pedig a vogul monda és a vele egyező magyar töredékek a teremtést a legfelsőbb lényen kívül demiurg művének tudják, rajta leszünk, miszerint demiurgjainkat is bemutatassuk s a mennyire tárgyunk megengedi, a reájok vonatkozó adatokat csoportosítsunk. Végre a demiurgo-

kat nélkülözö töredékeket soroljuk föl és hasonlítjuk össze a más népeknél található hasonnemű hagyományokkal.

A vogul teremő mondát Hunfalvy Pál¹⁾ a finn Kalevalával vetette egybe és arra az eredményre jutott, hogy a kettő közt sok hasonlatosság van. Mi futólagos szempillantást vetve reájuk, a következöket jegyezzük meg. A vogul monda nem kezdi a teremést a világotjason, mint a Kalevala, megelégszik a földteremtés kezdetével, hanem azután fokról-fokra halad: ember, állat, növény teremése sorban történik előttünk, míg a Kalevalában mindezt másként találjuk. A világotjáról mi sem tudunk. A vogul teremésben egy demiurg van, a Kalevában több; de mind a vogul, mind a finn teremés változatban ismeretes az indeknél. A Menu törvénye és a Veda-féle, szinte úgy a Fra Paulino²⁾ ismertette teremő monda főbb vonásaiban a Kalevalával vág össze, ellenben a vogul teremés a kutyaparti indekével³⁾, Lassen⁴⁾ által közlöttel és hogy erről se felelkezzünk meg, a mönnitarikéval⁵⁾ hasonlítandó össze. E megjegyzésünkkel nem végeztünk fölösleges munkát, mert mint — értekezésünkben látni fogjuk — több töredékünk az ind és finn hagyományok változataként tünik szemünkbe.

A vogul monda tereméssel foglalkozó fő lényei ezek: N u m i T a r o m, a legfőbb lény és E l m - p i. az ő segítöje: demiurg. Numi Taromot hagyományainkban az Isten szóval találjuk jelelni. Elm-pi szerepét leginkább az Ördög végezi, kit teremő mondáinkban előforduló legrégibb demiurgunkul ismertünk fel. Ha az Ördögről szóló adatainkra vetjük szemünket, két kép tünik elénk: az egyik diabolusnak (legrosszabb fő lénynak) mutatja az Ördögöt, a másik demiurnak. Diabolusnak venni az Ördögöt már csak azért is megszokott, mert a diabolus elnevezései között a magyarban ott van az Ördög név is, ezzel a képpel azonban e helyt keveset foglalkozunk, bennünket ezúttal a másik érdekel, melyet nagyon

¹⁾ Reguly A. hagyományai I. 134.

²⁾ Majer Allgemeines mythologisches Lexikon I. 252. 261. 128.

³⁾ Klemm. Allgemeine Cultur-Geschichte der Menschen II. 155.

⁴⁾ Indische Alterthumskunde I. 780.

⁵⁾ Klemm idézett műve II. 160.

homályosnak kell jeleznünk, mivel a letűnt ezred év nyomai kelleténél jobban meglátszanak rajta. E nyomokat kell előbb eltávolítanunk, ha az eredeti vonásokat látni akarjuk, mire jó szolgálatot tesz az összehasonlító mythologia. De még az összehasonlító mythologia világánál is különösnek tetszenek a vonások, kiváltképpen ma, mikor már megszoktuk az Ördögöt rossznak, minden rossz okozójának tekinteni és most egyszerre ellenkezőnek nézzük és hígyjük. Elhígyjük, hogy az Ördög eredetileg nem jelentett rossz lényt, ily jelentésűvé nálunk csak a különböző vallások hatásai következtében lett: hogy nem Isten ellensége vala, hanem megfordítva, Isten akaratának végrehajtója, demiurg. Ez minden esetre szakítás újabban ápoltt hiedelmünkkel, mi nem könnyű.

Az Ördög tehát eredetileg demiurg volt. A demiurg különféle értelmezései közül mi a mythologiait vesszük, demiurg alatt azt a közvetítőt értjük, ki Isten segítségével megalkotja a világot és minden jóra, nemesre tanítja az embert. Hogy ilyenek tekintsük eredetében az Ördögöt, erre már Ernan¹⁾ figyelmeztetett bennünket, ki az osztják Örtik-öt, mint jötevő lényt, Tuurumnak: a főistennek a kegyeltjét és minden ügyben hatalmas közbenjárót, szóval demiurgot a magyar Ördöggel egyeztette össze, megjegyezvén, miszerint a kereszténység hatásának köszönhetjük, hogy az Ördögöt rossznak, diabolusnak festjük. Továbbá Reguly²⁾ is felhívta figyelmünket »Maltebrum geographiájában az Ördögnek a vogul ortik hali hasonlatosságára. Reguly magyarázata szerint Ortik: ort = fejedelem és iki = bátyát jelent.«

Tanulmányunk arról győz meg bennünket, hogy az osztják Örtik-ek nemcsak hangzásra, de mint demiurggal, szerepre nézve is megegyez a magyar Ördög, a török-tatár Ertik, vagy Erlik és a mongol Erlüŋg, Erlik khán. Mindannyian eredetileg jó lények, demiurgok valának, csak a különböző vallások hatásai folytán váltak rosszakká. Nem kevésbbé érdekes róluk azt is tudnunk, hogy a vogul mondával változatos töredékekben Elm-pihez hasonló szerepet játszanak, a miért alább több ízben idézni s működésüket.

¹⁾ Castrén Vorlesungen über die finnische Mythologie 216.

²⁾ Ipolyi Magyar mythologia 40.

Elm-pijével össze fogjuk hasonlítani. Összevetésünkben minden-
esetre alapul a vogul mondát kell vennünk. mivel Ertik és társai
a teremő mondákban idegen hatás következtében rosszakká let-
tek, vagyis változtak. Elm-pi ellenben megmaradt eredeti alakjá-
ban, jónak.

A vogul teremő mondta¹⁾ azzal kezdődik, hogy Numi Tarom
felülről vas kötélén, ezüst bölesőben férfit és nőt ereszt le, kik ég
és tenger közl lebegnek. Ekkor még a föld nincs megteremtve, az
ember ülő szent földjét Elm-pi, a leeresztett asszony fia buktatja
ki a vízből Numi Tarom meghagyása szerint. Numi Tarom sze-
reti Elm-pit, a teremésben tanácsosal segíti. Elm-pi működésével
részben azonos a szibíriai török, ismertebb nevén nevezve, az
altaji monda Erliké. A róla szóló teremő mondában fel van hozva,²⁾
hogy Isten leküldé Erliket a tenger fenekére föld hozni. Erlik fel-
hozza a földet, oda adja Istennek, eddig szófogadó, Elm-pinek
hasonmása, demiurg. Demiurg még akkor is, mikor kígyót, békát,
vad disznót teremt, hanem egyéb cselekedetében diabolusnak van
már jellemezve. Hogy ugyanaz a személy demiurg is legyen és
diabolus is egyúttal, ez ellentét, mi annál szembetűnőbb, mennél
több oly hagyományra fordítjuk figyelmünket. melyben Erlik jó,
melyben a nép mindig atyjának nevezi Erliket, kitől eredt.³⁾ Ez
az ellentét új vallás hatásából származott, mely azonban még
nem birta a népben megérlelni, hogy Erlik rossz, megvetendő.
Hasonló sorsban részesült a mongol Erlik khán, kiről szinte el-
van ismerve, hogy kezdetben jó volt, dicsérik is e világon szer-
zett érdemeiért; de nyomban utána teszik, hogy nagy bűnököt is
elkövetett, ezért ma rossz lény.⁴⁾ Ez a jelenség a mythologia terén
nem valami különös, mivel »többnyire hol a régi pogány tanok
helyébe új vallási rendszerek léptek, amazok isteneit rosszaknak
és elégteleneknek kimutatván, neveiket és tulajdonaikat a rossz
szellemre ruházták, vagy hogy ezt legalább saját mythosaik hason

¹⁾ Hunfalvy Raguly hagyományai I. 119. Munkácsi Vogul
népköltési gyűjtemény. I. 135.

²⁾ Radloff Proben der Volksliteratur der türkischen
Stämme Süd-Sibiriens. I. 175.; Das Samanenthum und
sein Kultus. 3.; Vámbéry Török faj. 157.

³⁾ Radloff Proben d. Volks d. türk. Stäm. Süd-Sib. I. 198.

⁴⁾ Bastian Die Voelker des oestlichen Asien VI. 596.

alakjaival igyekeztek magyarázni.¹⁾ Így jött a magyar demiurg, az Ördög név is a diabolus jelölésére használatba, mi a következőkből látható.

A vogul teremő monda a teremőst a tenger fenekéről való föld felhozásával, illetőleg kibuktatásával kezdi. A legfelsőbb lény meghagyása következtében Elm-pinek első sorban földet kell szereznie, de Elm-pi nem képes első ízben földet felhozni. Ennyit mutathatunk be ezúttal a felfedezett, nagyon is keresztényies színezetű magyar mondában: *Mikor az Isten a világot teremőtte, az Ördög az Istentől a részög embör lelkít kérte, asz'on'ta, hogy a mölik embör écczör mögrészökszik, annak a lelke lögyön az üvé. Az Isten látta, hogy a részög embör a halálos ágyán möltér, nem égygyezött bele, hanem asz'on'ta, hogy ha éty kötél homokot fölhoz a tengör fenekirül, akkor od'aggya neki a részög embör lelkít. Az Ördög lé is mönt a tengör fenekire, de nem bírt homokot fölhozni; így osztán nem is kapta mög a részög embör lelkít.* (Magyar-szent-Mihály.) Hogy a mi Ördögünk hagyományunkban a részeg ember lelkén akar osztozkodni Istennel s hogy a feladatot, a homok felhozást nem teljesítheti, mind a kereszténység hatásának tulajdonítandó. Hasonmását látjuk a Munkácsi²⁾ lejegyezte Ördög fejedelem-regében, melyet Munkácsi csak mintegy négy évtizeddel később en irt le, mint Reguly a fentebb tárgyalt teremő mondat s íme, már nem a jó Elm-pi végzi Numi-Tarém mellett a demiurg szerepet, hanem a csalni akaró, rossz Xul-atér. Habár Oroszország a most jelzett idő alatt tüzzel-vassal terjesztette is a kereszténységet a vogulok közt, mégis mennyivel inkább meg kell látszani a kereszténység nyomainak nyelvhagyományainkon, mikor nemzetünk már régen felvette a kereszténységet. Senki sem fogja a kereszténységből kimagyarázni azonban a monda ama kijelentését, hogy Isten az Ördögöt a víz fenekére küldi homokot felhozni, ez már a demiurg Ördög tiszte, nem a diabolusé.³⁾

1) Ipolyi idézett műve. 36.

2) Vogul népköltési gyűjtemény I. 160.

3) Mondánkunk magyar változata a következő: *Vót a világon égy' embör, annak vót égy' Lidvércze, égygyik hétön ű vele vót a Lidvércz oszt' a mit mondott a világon, mindönt hordott, másik hétön a fjárá vót a Lidvércz, oszt' a Lidvércz mindög asz' mon'ta: Mit, mit, mit? Asz'on'ta neki: Horzá' mostan Kuku-*

Mikor a vogul Elm-pi többször tett lebukás után a földet kibuktatta a vízből, a föld egyre forgot a víz színén és hogy az emberek által lakhatóvá válhassék, meg kellett erősíteni. A megerősítés hegygyel, az Ural hegységgel történt és így a hegy teremtése, illetőleg elhelyezése a vogul földteremtés kiegészítő része. Érdekes tudni, hogy ily czélból való hegy elhelyezést az Erlik-féle teremtő mondákban hasztalanul kerestünk. Numi Tarom, hogy ebben az ügyben fentjárt nála Elm-pi, a monda szavai szerint azt a tanácsot adta neki: »Ha ezen magambirta ezüst gombos övet veszed, menj le az alsó földre 's rakd az egész földet körül« — mit Elm-pi meg is tett — »Alá mene, az ezüst gombu övet, megkerülvén a földet, körülhúzá: legott teremtetett szent földje veszteggé lön. Ember lába által elérhetetlen P'üszing (fényes) hegy ülepődék«¹⁾ vagyis Elm-pi a Numi Tarom adta gombokkal, mik nem egyebek, mint az Ural kitünő hegyei, tehát hegygyel vevé körül a világot, azt a világot, melynek teremtése ő reá vala bízva, melyet Numi Tarom fentlevő világával szemben az övének mondhatunk. Állítsuk a vogul mellé a palócz hagyományt: *Ahol az*

riczát! A Lidvércz anynyit hozott, tele lőtt az udvara kukuriczával; asz'tán aszonta: Hozzá' p'esz't! Anynyit hozott, hogy nagyon gazdag embör lött. Mikö gazdag embör vót mán, mögúnta a Lidvérczöt tartani, émönt a szomszédba, hogy mit csináljon a Lidvércz, mert mindég a hóna alatt tartoszkodott? Hát kügygye el a tengörnek a köllö közepibe, hogy hozzon egy' kötél homokot. Elm'n az embör haza, asz'ongya a Lidvércz: Mit, mit, mit? Erigy' el, a tengörnek a közepirül hozzá' egy' kötél homokot! A Lidvércz elmönt, nem gyütt soha többet vissza. (Magyar-szent-Mihály.) Felemlítjük még, hogy a Lidvérczet Ördög-félének tartja a nép. A föld kibuktatása többé-kevésbbé eltérő változatban ismeretes még a voguloknál Munkácsi idézett műve 139. a mordvinoknál. Barna. A mondvaiak pogány istenei 8. cseremiszeknél. Barna. A voljákok pogány vallásáról 20; Erman Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland XVII. 389; a voljákoknál: Munkácsi Volják népköltészeti hagyományok 50; tudnak róla mesélni a bukovinaiak: Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde I. 179. Erdélyben az oláhoknál Isten Gábor arkangyalt küldi le földet hozni. Müller Siebürgische Sagen: Die Schöpfung der Welt mondában; a burjétek és állítólag az oroszok: Ansländ 1866. évfolyam 534., 1872. évf. 1178. lap. sőt még a cigányok is Wlisczki Az erdélyi cigány népköltészet 64. A vízözön mondában fordul elő Andree Die Flutsagen műve 78—82. lapján.

¹⁾ Hunfalvy Reguly hagyományai. I. 135.

endrefälvi tógát¹⁾ rän, ott az Ördög el ákártá rekesztengi a világot. El is rekesztette valamégygyig, hanem a gombot nem érkészít felténygni; a kákás mészsólát, (a tógát) észült. Kiegészítésül elmondta palóczom, hogy az endrefälvi tógát »keresztő rän a világon«, hogy Isten azt mondta az Ördögnek: »Ha el bírja rekesztengi é félig, nap félkőtő nap nyugáig (a neki szánt birodalmat) ákkó neki is lesz birodalmá, oda nem sűt a nap.« (Csakhogy erre nem birt reá menni az Ördög, mivel nem birta feltenni a gombot kakas szólásig »ákkó bésültlyett (a tógát) a földbe, mindénütt méllátgni a (besültlyett) tógátot« (Ság-újját). Ha e mondat eredeti alakjában magakarjuk ismerni, le kell róla vennünk mindazt, mit az idegen vallás reá rakott. A vogul és palócz monda közös alapja a világteremtés. Elm-pi is a saját világát teremti — Numi Taromé fent van — az Ördög is. Elm-pi ezélt ér, az Ördög nem, de ez nem zavar bennünket. Hogy az Ördögnek éppen akkor kellett buknia, mikor már-már ezélját érte, hogy a hegygyel azért kezdte körülövedzeni birodalmát, miszerint a nap be ne süthessen birodalmába és hogy Ördögünk ma, mint Isten ellenese jön elő, ez mind oly vonás, mely a kereszténység diabolusában feltalálható: de az, hogy az Ördög világot, birodalmat készít magának és pedig nem az alsó világban, hanem földünkön: hogy van neki is Elm-pihez hasonlóan hegyre való gombja; hogy a tógát süppedt, ülepedett, miként Elm-pi hegye, mind oly vonás, melyet a kereszt-

¹⁾ E palócz mondánál nem kevésbbé érdekes a benne előjövő tógát szó. jelent pedig keresztőt, elválasztót. Benne van e szó a magyar krónikákban Togata alakban. Togata folyóról írnak a krónikák, mint olyanról, a hol a magyarok ős hazája volt. A Névtelen jegyző Togata szava, helyesebben Tógáta, teljesebb alakja a palócz tógát-nak, melylyel a vogul tagat, tágot, osztják tangat szó vág össze, nem pusztán hangzásra, de jelentésre nézve is, jelentvén akadnit, megakadnit. (Hunfalvy Magyarországe ethnographiája 285. 265.; Budenz: Magyar-ugor összehasonlító szótár 176.) A palócz magyarázattal, nemkülönben a vogul, osztják jelentéssel megegyez Kézai Simonnak 1282. tájról és a bécsi krónikának az úgynevezett: »codex pictus«-nak 1538. tájról kelt meghatározása, mely szerint Togata, vagy Togata »lakatlan fertőkön és havas hegyek közt foly. (Hunfalvy Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet. 22.) Az a folyó, mely ily helyeken foly, valóban megérdemli a keresztő, megakasztó, másként tógáta elnevezést. A Tógáta szóval és mondánkkal újabban Comes Géza Kaun Relationum Hungarorum historia antiquissima I. 27. 46. lapján foglalkozik.

tenységben hasztalan keresünk, de a vogul mondában megtaláljuk. Az endrefalvi tógát és mondája tehát az Ural hegység keletkezéséről szóló vogul mondának a magyarországbeli kiadása, vagyis a kereszténység hatása alatt a vogul mondának az endrefalvi tógátra való alkalmazása. Igaz, hogy a vogul teremtés e része változáson ment keresztül a palóczok ajkán, e töredéket mégis kiválóan becsesnek kell vallanunk, mivel a vogul-féle föld teremtéséről szóló mondából reánk szállt maradvány és ennek alapján méltán remélhetjük, hogy a hol a vogul monda ily becses töredéke fellelhető, ott teljesebb változatra is számíthatni, ha buzgó keresője akad.¹⁾

A földre vonatkozólag megemlítjük még, hogy a földet illetőleg: *Az egész világot három czetthal tartja, mindön harmadik esztendőbe¹ mögfordul (a 3 czetthal) a másik oldalra, akkor a föld mögrözőg.* (Temesköz-Lőrinczfulva.) Magyar-szent-Mihályon már négyen vannak a czetthalak.

A föld teremtése után Elm-pi Numi Tarom tanácsára: »Hóból embert csinál, gyúr, elindítja, darabbá szakad.«²⁾ Ez volt az első kísérlete, melynek hason mása megvan nálunk: »Az Ördög embört, locat ki birt furmálni, de mikö mögindult, porrá vált« (Jázova.) Terjedelmesebben szól erről a majdáni változat, melyben el van mondva, hogy mikor az Isten az embert teremtette, az Ördög is elkészítette az alakot, de lelket nem birt neki adni, mit Istentől kért, Isten azonban nem adott neki, mondván: Lelket az Ördögnek nem adok! s a mondában megvan jegyezve,

¹⁾ Ugyancsak a voguloknál egyik változatban a forgó földet nem a vízből bukattja ki a demiurg, hanem Arany-Kworés atya bocsájtja alá az égből s az Urálbérczek csatlóságok közt jönnek létre (Munkácsi V o g u l népköltési gyűjtemény I. 36.) a másikban Numi-Tarém hét teli marék kova követ dob a forgó földre, az Urálbérczek ekként keletkeztek (ugyanott 129.); a harmadikban a rossz Xul'-äter szájába rejtett, később kiköpött földből rakodnak le az Urálbérczek. Ezenkívül e hagyomány szerint magának is akar Xul'-äter földet, birodalmát csinálni és csak akkora földet kér, hogy rajta egy botot állíthasson meg, mit meg is kap. Leszúrja botját a földbe, Numi-Tarém azonban felhozza s íme, csúszó-mászó állatok jönnek fel a földből: kigyó, béka, egér; továbbá szúnyog, bögyöly, légy egymást érik, erre bedugja a lukat. (U g y a n o t t 162.) Ennek az utolsó mondanak a változata megvan az altaji mondában. (Vámbéry T ö r ö k f a j 163.)

²⁾ Hunfalvy R e g u l y h a g y o m á n y a i I. 126.

hogy így az Ördög nem szabad a lélekkel.¹⁾ Hagyományunkból ki kell vennünk az idegen hatás folytán való alakulást, hogy megkapjuk Elm-pinek az embert teremtő első kísérletét. A kereszténység hatásának a következménye mindjárt hagyományunk ama kijelentése, hogy Isten teremtette az embert: holott a velünk rokon nepek mondáiban a demiurg vesződik az anyaggal. A vogul Isten, Numi Tarom fent van, nem száll le, vagy a monda szavai szerint: nem ereszkedik alá, hogy akár a földet, akár az embert teremtsen: fent lakozik, nem jön le az embert teremteni a szibíriai török nagy Kúdai sem²⁾, az anyagot demiurgja, a nagy Pajana alakítja. E pogány istenek csak a rendelkezést tartották meg maguknak, az anyaggal nem bibelődnek, a mint a guostikusok tanították, azért demiurgra van szükségök: ellenben a kereszténység Istene a teremtést minden ízében maga végzi. Megalkotja az embert a földből, lelket lehel bele s hogy az ember megvan teremtve, bőr köntöst ad reá, oktatja. Anyaggal, lélekkel egyaránt foglalkozik³⁾, ezért demiurgra nincsen szüksége. Így tesz az iszlám vallás Istene is⁴⁾, mit azért kell felemlitenünk, mert mint alább látjuk, hagyományainkon az iszlám mély nyomai észlelhetők. De nem is kíváncsok ős felfogásunk szerint az Isten jelenléte, ha — mint más értekezésünkben⁵⁾ kifejtettük — jaj annak, kit az Isten meglátogat, mert kárt vall. Az elféle istenek jobb ha távol vannak a teremtéstől, legalább nem okoznak kárt.

A kereszténység, illetőleg az iszlám adta ama vetekedést is, hogy az Ördög mondánkban ugyanazt akarja véghez vinni, mit Isten tesz. Mindezt kivéve mondánkból ezt kapjuk meg: az Ördög földből testet alkotott, miként a vogul Elm-pi a vogulok hazájához mérten hóból, de mert sem Elm-pinek, sem Ördögnek nem volt lelke, az embert nem bírták megteremteni önmaguktól. Ide értünk a demiurg egyik jellemző vonásához, tudniillik, hogy a demiurnak nincsen lelke, nem bír az anyagnak önmagától lelket, életet adni. A szibériai törököknél Pajana megalkotja a testet,

1) Szeged népe népköltés gyűjteményünk III. 178.

2) Radloff Proben d. Volk s. stb. I. 285.

3) I. Mózes III. 21.

4) XV. súra 29. vers.; XXX. súra 11. v.; XXXVIII. súra 77. v.

5) A hold nyelv hagyományainkban 7.

de lélekert Kudaihoz kell menni: a mandsuknál is a demiurnak lélek után kell látnia¹.) Ha tehát a mi mondánkban az van állítva, hogy az Ördög azért nem birta az embert megteremteni, mert nem volt neki lelke, akkor az Ördög alatt nem diabolus, hanem demiurg értendő, mert hiszen a kereszténység Ördögének, vagyis a diabolusnak van lelke, maga is rossz lélek és minden elkárhozottnak a lelke az övé, ebből a felfogásból kiindulva mondjuk a rossz emberre, hogy: »Az Ördögnek attá a lelket« vagy: »Annak mán az Ördögé a lelke« (Szeged.) Ha tehát az Ördögöt azért mondjuk szegénynek, mint eme szólásban: »Szögény az Ördög, mert nincs neki lelke« (Szeged), vagy embert teremteni nem bírónak, mert nincs neki lelke, a demiurg Ördögre kell gondolnunk.

A vogul Elm-pi nem csüggedt el a sikertelenségén, felment Numi Taromhoz tanácsot kérni, mit kapott is, tudniillik, hogy földet elegyítsen össze hóval s így készíté el az embert: »Kézes alakú embert csinála, lábas alakúvá csinála, hogy szeme lett, hogy szája lett, úgy csinálá. Elinditá, nevetve, játszva kél előre« az ember. Itt a föld helyettesíti a lelket, életet; a föld meg van lent, nem kell felölről hozni, elegendő a tanács adás, hogy mint bánják az anyaggal, mit Numi Tarom mond meg. Egyik keresztényies színezetű hagyományunkban el van mondva, hogy mikor már semmire sem birt menni az Ördög a megalakított anyaggal, Isten reálehelt, mondván: Állj lábra. Illés! kelj fel! s akkor Illés birt menni.²) Isten a kereszténységben a diabolusnak (a mai értelemben vett Ördögről van szó.) nem segít, itt tehát nem diabolus, hanem demiurg Ördögről van szó. A vogul Isten — mint hallottuk — tanácsot adott, hogyan szerezzen Elm-pi életet a testbe; a szibíriai török Kudai a demiurg Pajanának szolgálja át a lelket, töredékünk keresztény színezetű Istene az által segít a demiurg Ördögön, hogy maga hozza el a lelket és a kereszténység tanításaként reálehelt az élettelen testre. Ezek az eltérések a monda Istenéhez, lelő helyéhez mértek, az alap az, hogy Isten segít a demiurgon³)

¹) Bálint A mandsuk szertartásos könyve 7.

²) Szeged népe III. 178. Más adatunkban: *Illést mög Énokot, Lucifer fűrmálta ki, de nem birt neki lelket ann, úgy adott osztán neki az Isten, de föl is vitte őket az égbe, onnan liúvódózzák a rosszakat.* (Temesközi-Lőrincsfalva.)

³) Segít Isten az Ördögnek eme gúnyolódó adatunkban is: *Mikor az Isten az embört teremltötte, az Ördög is teremteni akart. Mög vit mán a sárbul alkotva*

kinek mondánkban Ördög a neve — minek folytán a demiurg által megalakított ember mégis megteremtődik.

A vogul Elm-pi elkészíté az embert s tova dobta: nevetgélve, játszva indult előre¹⁾: nálunk Isten talpon rugja Ádámot: *Mikor az Ördög embört akart teremteni, kiformásztta az embört, de nem bírta talpra állítani; akkor oda mönt az Isten, mögrukta a talpát Ádámnak: Kéj föl Ádám! Ádám mögmozdult. Mögén mögrukta, Ádám föltült. Harmacezó mögrukta: Kéj föl, Ádám! Ádám fökelt (Egyházas-Kér.)* Hasonlóképpen szól Illés teremtése, kit Jézus ébreszt föl: *Az Ördög csinálta, Jézus ébresztötte föl Illést; mögrukta Illést, úgy kelt föl (Temesköz-Lőrinczfalva.)*

Az ember teremtése után: lábas alakú állatot kezdé csinálni földből és hóból Elm-pi, majd szárnyas állatot kezdé csinálni s megtelek a föld²⁾ Lábas alakú állatnak az Ördögtől való teremtését, a loét fentebb hallottuk a jázovai hagyományban, mely szerint az Ördög lovat is ki birt formálni, de megindítani természetesen nem bírta: más adatunkban tetűt teremt: *A balhát az Isten teremttötte, az Ördög mögkérte, hogy ű's terem ojtant. No, hát teremcs, de nem tuccz! Osz'tán az Ördög csinálta, de csak tetűt csinált. Jobb is, mert ha a tetű is úgy tunna ug-rálni, mind a balha, akkó sérelmes volna. (Szeged-Királyhalom.)* A szárnyas alakú állatok közül Ördög teremti a legyet.³⁾ *Mikö*

az embör forma, de lölök nem vót benne. Úgy osz'tán az Isten mögáldotta, lölköt adott bele (de luk nem volt rajta) akkor az Ördögnek mon'ta, hogy fúrja ki; mikor az Ördög fúrta, a fúrú csikorgása mindég asz'mon'ta, hogy hor-vát, hor-vát. Kérdözte az Isten az Ördögtül, hogy mit mon't az a fúrú? Az Ördög asz'mon'ta, hogy hor-vát; így lött a horvát. (Magyar-szent-Mírton.) E hagyomány egyik változatában Szent Péter a demiurg: *Mikor az Isten az asszont teremttötte, Szent Péter a töt gyerököt fúrta (mert nem volt rajta luka), abbul lött a rácz, mert mikö fúrta, a fúrúja egyre asz'onta: rács, rács, rácz! Szen' Péter mon'ta osz'tán, hogy lögyön hát rácz; asz'uta van rácz a világon (Egyházas-Kér.)* A szőregiek németből fúratnak Szent Péterrel ráczot Pozsonynál a Duna mellett, hol a német illetlenkedett.

¹⁾ Munkácsi Vogul népköltési gyűjtemény. I. 146.

²⁾ Hunfalvy Reguly hagyományai I. 127.

³⁾ Több változatát felleltük hagyományunknak. az egyikben szó van a légy elnevezésről is: *Mikö az Isten méhét teremttötte, az Ördög asz'onta, hogy ű's terem ojtant! Teremes hát! Horzá fogott csinálni, de a mit az Ördög teremttötte méhét, nem birt szálni. Asz'onta neki az Isten: Hát szálicsd! De nem birt sehova szálni; akkó mon'ta (az Isten:) Hlis' légy! Asz'uta légy (Horgos.)* Ugyanezt

az Úr-Isten méhet teremtt, az Ördög is hozzá fogott, hogy majd ű's terem, de az űré légy lött. Az Úr-Isten émont hozzá nézni, hogy mije a méhe? oszt' kérdözte, hun van a mit takarétnak. gyűtenek? Mögmuntatta neki (a méheket), kaptárba' cótak, de nem vót nekik takarétnak semmi se' csak a hogy' bebocsátotta, és esomóba', ott vót mind. No gyere, néz' mög az enyimet! Émont, hát a méhek gyűtöttek akkó is: sok szép sejt vót, méz mög viaszk. Akkó az Ördög möghuragudott, főrukta a kaptárt, hogy mé' nem takarétnak űk is. Akkó az ű méhecskéje szétszálott, légy lött belüle, égyütt az ide is, azóta van légy. (Temesköz-Lörinczfalva.)

Mondánk egyes változataiban szó van a légy elnevezéséről is. Ha a velünk érintkező népek vallása után indulva, kereszük az állatok elnevezését, a zsidó és iszlám vallásra kell vetnünk szemünket, főképpen a zsidó vallásban¹⁾ van félremagyarázhatatlanul elmondva, hogy az állatokat az első ember nevezte el. az iszlámban²⁾ Isten előbb megtanította Ádámot minden dolog nevére, azután e tanítás alapján kapták az állatok a nevöket. Ugyancsak Ádám nevezi el az állatokat az al-gyeviek szerint. Egyházas-Kéren Noé: »Nóvé mikó kieresztötte az állatokat a bárkábá, akkó atta rájuk a nevet.«³⁾

leírtuk más változatban: Mikó az Isten méhecskét teremtt, ass'onta az ördög, ű's teremt oját! Teremcs hát! Teremtt is méhecskét, hanem mikó el akart mönni az Istenhön, hogy majd elhijja, ass'onta: Itt légy! Akkó a méhecske mind légy lött: azóta van légy. (Csanád-Apáczs.) Más változatunkban Szent Péter teremti a legyet: Mikó az Úr Isten méhet teremtt, Szent Péter is akart teremteni, de az űvöböl légy lött (Oroszlámos.) A következő adatunkban Lucifer teremti méh helyett bögyölyt: Mikó látta Lucifer, hogy Isten méhet teremtt, ass'onta: Én is tudok oját teremteni! Akkó teremtt ű oját, de bögy lött, vérré él. (Egyházas-Kér.) Ló nagyságú legyet akar az Ördög teremteni eme mondánkban: Mikor az Isten teremttötte a világot, oda mönt az Ördög, hogy majd ű jis terem. Kérdözte az Úr-Isten: Mit teremtö? Ördög: Ass'onta: legyet, akkorát mint egy' ló, oszt' akit mökesíp, belehal. Nem úgy küsz a', hanem maj' teremtök én legyet is, de csak akkorát, hogy az aratókat né hagygya alunni! Így teremttötte osztán ekkorára az Úr-Isten a legyet. Jó is lött vóna, az Ördög legye akkora lött vóna, mind egy' ló, ha ass'tán mökesipte vóna az embört, vége lött vóna. (Szegei Gajgonya.)

¹⁾ Weil Biblische Legenden der Muselmänner 16.

²⁾ II. Súra 31. v.

³⁾ Ugyancsak Noé nevezi el a legyet eme hagyományunkban, de nem akkor, mikor az állatokat a bárkából kieresztötte, hanem mikor bevitte öket: Nője mikó vötte be az állatokat a bárkába, a légy is be akart mönni, de ű neki

A magyar Ördög demiurgsága még szembetűnőbb lesz, ha a vogul Elm-pít, mint az ember tanítóját vesszszük szemügyre és az idetartozó hiedelmeinket vizsgálódásunk tárgyává tesszük. Elm-pi megtanítja az ijjal vadászó embert ijjat csinálni, a nyíllal vadászt nyilat csinálni és így tovább, mindezt Numi Tarom tanácsára cselekszi. Az ember tanítójaként a magyar Ördög is előjön hagyományainkban, csak az okoz látszólagos nehézséget, hogy leginkább oly dolgokra van mondva, hogy tanította az embert, melyek a nép felfogása szerint rosszak, minők a dohányzás, kártyázás, kocsmázás: de tanította, mint alább látni fogjuk jóra is, mi demiurgsága mellett erős bizonyíték. Az egyik hiedelem tudja, hogy: *Az Ördög tanítta ki a pipát, kártyát, puskát is mög a kocsmát is. A pipát úgy tanítta ki, hogy dokánt ültetött, osztán ráült a (dohány) bátra, csinált pipát is, úgy várta az emböröket. A ki áru mönt, mökkénálta vele. A kártyát is ő csinálta az első, oszt jácezott az embörökkel; a puskát mög mato-gatta, hogy' köt vele lüni. (Majdán.)* A kártya újabb találmány, a nép rossznak tartja, megengedhető a diabolus Ördög találmányának, ilyen a pipa is. Nem euedheljük azonban a diabolus Ördögnek oda a puska feltalálását, mi megfelel a vogul nyíl feltalálásnak. Mind a voguloknál, mind a szibíriai törököknél demiurg tanítja az embert lönni. De még ha a puskát is rossznak veszi a nép, nem ilyenek tudja a malmot, pedig ezt is az Ördög csinálta: *Az Ördög csinálta az első malmot oszt a vízre tölték, de az Ördög a báza eresztöt nem taltta mökesinálni; a ezigány csinálta mög, úgy örölt (a malom) osztán (Majdán).* Az eresztöt kivéve tehát Ördög készítö el az első malmot, a diabolus az ember kárára törekszik és nem a hasznára, miből következik, hogy a malmot készítö Ördög, nem diabolus, hanem demiurg.

Az Ördög tanítja az embert szántani is, csak hogy ma már mivel az Ördög rossz lénynek van a kereszténység hatása folytán feltüntetve, tanításával az embernek kárt okoz: *Mikor Ádám*

asz' on ta Nő: Légy, itt légy! Azóta híják légynék. (Töröntál-Monostor.) Magyar-szent-Mihályon Szent Péter adja a számárnak a nevét. Az állatoknak mikor megkapták nevöket, a következő napon meg kellett jelennüök, hogy megmondja mindegyik a saját nevét. Mind meg tudta mondani, csak a számár felejtette el a saját nevét; ekkor Szent Péter meghúzta a fület és azt mondta neki: számár vagy, még a nevedet sem tudod! Azóta híják számárnak és hosszú a füle.

mot az Isten a paradicsomból külszte, az Úr-Isten egyj' ekét rőndölt neki; azután ű azon szőntogutott; ló nēkü' mönt az eke bátran. Oda mönt az Ördög, mon'ta neki, hogy üssön rá ére az ékre, akkó majd az eke könnyekben mén! Rőütött az ekére, mingygá mögült, se hová se mönt. Azután az Isten lorat rőndölt az eke elébe; az ekét a ló hirtelen kapta, a lábának szalatt a esoroszla, ettől kapta az örökös (béka) emléket. (Lőrinczfalra).

Demiurg szerepe van az Ördögnek, mikor pálinka főzésre tanítja az embert: *Az előtt nem káromkottuk az embörök, hanem mikő a gaszda embörnek anyyi gubonája termött, hogy nem bírta eladni, az Ördög mőkötömtotta (az embert) pálinkát főzni; azon (pálinkán) veszték osztán össze az embörök; akkor kapott az Ördög lelket, mert az egygyik (embör) agyonütötte a másikat. (Magyar-szent-Mihály.)* Szinte a rossz Šaitán tanítja az embert sőrfőzésre ma már a mordvinoknál¹⁾ és a diabolussá vált Kere-met a kumyskát főzni a voljákoknál²⁾ holott eredetileg ezeknél is, nálunk is a demiurg oktatta erre az embert, mint a finneknél látjuk. A finneknél a demiurg:

Oz ma ta r a serkészítő.

Hozzája nyolecz kanál vizet.

Szűz a szeszes italfőző.

Csuporban a tűzhöz raká.

Vőn hát néhány árpaszemet.

Azután ott forni hagyá,

Azután hat komlófejet.

Az árpából így sert főze.³⁾

Az iszlám hatásának rovására irandó, hogy a felsorolt demiurgok ma diabolus színben vannak feltüntetve, mikor az embert a szeszes italok készítésére tanítják. »A szigorú iszlám törvények halálos büntetés alatt tiltják a szeszes italok élvezetét.«⁴⁾ már pedig a mordvin, volják és magyar hagyományokon nagyon is szembetűnők az iszlám hatásának a nyomai. Az sem okozhat nehézséget, hogy a finnek Oz ma ta r-ja nő, alább a vízözönről szóló egyik magyar-kanizsai mondában Bűbáj os as szo ny oktatja Noé feleségét, tehát nő demiurg, a részegítő ital készítésére.

1) Barna Ösvallasunk kisebb istenilényei és áldozat szertartásai. 5.

2) Buch Die Wotjaken. 136.

3) Kaleva XX. rúnó 167. v.

4) Vámbéry Vázlatai Közép-Ázsiából. 102., 162.

A finn Ozmatar, mikor az árpára komlót és vizet öntött, kénytelen volt tapasztalni, hogy hasztalanul teszi a tűzhöz, nem forr. Kezdett bele különféle szereket keverni, ú. m. fenyőfa tobozokat, luczfenyő lombesűcsokat: de ekkor sem forrt; végre medve tajtékzatát — tehát állatét — és mézet tesz bele, mire megerjed. a férfiak oda mennek inni, megittasodnak tőle.¹⁾ Nálunk a finn demiurg nő helyett Noé kever a borba, nem ugyan medve tajtékját, hanem mint a borhoz illő, medve és más állatok véré: oroszlánét, tigrisét, medvéét; disznó, majom, galamb vért, melytől azután a mi mondánk szerint is megittasodnak az emberek.²⁾

A vogul mondában sajátos vonásként látjuk a teremtés tökéletlenségét, melyen javítani kell. Elm-pi kibuktatja az ember ülő szent földjét, de az egyre forog, így nem jól van; emberi alakot gyúr, el akarja indítani, darabokra szakad, javítani kell rajta; sőt mikor már minden készen van, már javában házasodnak is az emberek, akkor veszi észre, hogy ekként az ember teremtese elhibázott mű, mert szerfelett elszaporodnak az emberek; hogy ezen a bajon segítsen, lehozza Kuly-atert, a betegségek és halál okozóját, aki azután segít is a bajon, mert ezután az emberek nemcsak születnek, de halnak is rendre.³⁾ Ezt a vonást feltaláltuk több magyar mondában is. Fentebb elmondtuk, hogy az Ördög lovat is alakított földből, e helyen szólunk arról, hogy a ló első ízben nem volt jól megteremtve, meg kellett változtatni az első teremtest: *A lovat az Ördög teremtötte, de nagyon futós rőt, kivötte az ízt a lábábú, kivötte, hogy ne bírjon szalanni, oszt' a ló lábának az elejire a var' furmát* (az úgynevezett békát) *oda tölte, attú nem bír szalanni; ha eszt az Ördög nem löszö, a ló sokkal futósab' lött cóna, minö az Ördög.*⁴⁾ (Ó szent-Icán.)

¹⁾ Kalevala XX. rúnó 181. v.

²⁾ Szeged népe III. 180.

³⁾ Hunfalvy Reguly hagyományai. I. 133.; Munkácsi Vogul népköltési gyűjtemény. I. 158.

⁴⁾ Változatában Ádám játsza a demiurg szerepét: *Áz Isten Ádámnak teremött löt. Ádámnak sömmi baja se' röt a lövö, hanem mikö kiöszte az Isten a paradicsombú (Ádámot), akkö a lö nagyon futós röt. Mon'ta oszt' az Úr-Istennök, hogy nem bír vele. Akkö mon'ta az Úr-Isten, hogy vágja meg a lába szárát, úgy nyött a békája (a lónak). Ádám osztán fődmíves embör lött. (Temesköz-Lőrinczfalva).* E hagyományban iszlám nyom látható: az iszlám Meimum köröl olvassuk, hogy Ádámot a bűn elkövetése után nem akarta felvenni Weil Báb Lögén-

Változtat az Ördög a disznókon is a mennyiben farkukat jobbra csavarítja: *Az Ördög a szögény embört mindön módon mők-esalta, a szögény embör panaszkodott. No, kiségitlek a hajbá, né panaszkogy' szögény embör, ggyerünk lopni! Émöntek az uraság aklába. A szögény embör nem mert hozzá nyúlai, hogy látha siralkodik a disznó? Né törögy' vele, befagom a szóját! Nem siralkodott éty ső. Hánták ki az akolbá (a disznókat) oszt' az Ördög mindéggyiknek csavarított a farkán égygyet, jobbra csavarított. A szögény embör alig bírt égygyet kihánni, mikor az Ördög mán mind kiháuta. Mikô mán mind ki vót lánva, asz'ongya az Ördög: No, szögény embör, tötté-jé rá jeggyöt? Asz'ongya: Töttem! Micsoda jeggyöt tötté rá? Jobbra csavarítottam a farkát! — pedig nem ű csavarította jobbra, hanem az Ördög. — Hozzáfoktak nézni, hát csak égy vót, a kinek nem vót jobbra csavarítva a farka. Az Ördög möggyokta (ezt a disznót), úgy belerdáta a Tiszába, hogy sümmité rált. Azátútá mindön disznónak jobbra can csavarítva a farka. (Majdán.)*

der Muselmänner 27.) Más változatban irigységből vágja meg az Ördög a ló lábát: *Mikor a lovat az Isten mőkteremtötte, ofan futós vót, hogy szélis e világön nem vót mása, hanem az Ördög möggyíllötte, möggyáta mind a né lóbát, hogy ű rajta ki né fokhasson szalanni, azóta a ló nem bír úsz szalanni, mind az Ördög. (Egyházás Kér.)* Még ha elfogadnók is, hogy iszlám hatás következtében, melynek nyomát az előbb említett példában látjuk, a teremtményeken történt változás az első emberpár bűnbeesésének a következménye s így felsorolt adataink nem sorozandók szigorúan véve a teremléshez: még akkor is magyarázat nélkül állanak a következő hagyományok. Az égen az előtt nem volt meg az Országút, (Via lactea) csak mióta Árpád azt álmodta, hogy édes anyja emlőjéből megeredt a tej s ez a tej az égen ment, azóta látszik a Tejút. Más adatunkban Jézus megy az égen, szalmát szór le a szekeréről, ezóta homályos az országút: harmadik mondánk szerint Szent Péternek törik el a szekerének a rúdja, vagy mint más hagyományunk említi, Szent Péter sebesen hajtott — azért szóródott le a szalma és azóta lácczik az Országútja. Ismét más változatban a Czigány hajt sebesen és leszóródván a szalmája, létrejött az Országút. Szinte itt említendő föl, hogy az Országútnak csak azóta látszik az elhajlása, mióta Krisztus Urunk az Országút mellett fekvő részeg ember előtt kitérve, az elhajlást csinálta. Hye-nek továbbá a Nagy- és Kis Dönczől-szekér (Nagy- és Kis-medve) rúdjának eltöréséről, a Sánta lánynak megsántulásáról s ennek következtén a Kaszásoktól való elmaradásáról, nemkülönben a Csirkéstyúknak az égre jutásáról szóló mondák, melyeket A csillagok nyelvahagyományainkban nevű értekezésben tárgyaltunk: mindezeket a bűnbeeséssel sehogyz sem lehet mai alakjukban összekötni.

A tüzet sem hagyta meg eredeti állapotában az Ördög: *Az Ördögnek mökhalt az anyaga, az emberek a tűz körül ültek, oda mönt az Ördög, asz'onta: Mökhalt az anyám, sirassátok! Az emberek asz'onták: Nem siratgyuk mink! No, ha nem siratgyátok most, akkô maj' siratgyátok még éltök mindég! Körösztilugrott az Ördög a tűzön (beleszellentett), minggyô kezdött naty füst lönni, azúta mindég siratgyák az ű élös anyagát, királt ha vízes a fá. (Szeged-Gajgonya.)*

Az eddig felsorolt adatokban az Ördög mellett demiurgként jött elő Szent Péter, Ádám, Noé, Luczifer, Bűbajos asszony. Szent Péter a kereszténység hatása következtében több mondában foglalta el a demiurg Ördög helyét, hagyományunként neki köszönheti görbe-gurbaságát a Tisza¹⁾: *Szent Péter boródlóta a Tiszát vak lovon, azé ajan girbe-gurba. (Algyő.)* Magyar-Kanizsán szamarat fogatnak be vele; a szamár mindég arra ment, a merre bogáncs volt, azért girbe-gurba a Tisza. Nem Szent Péter teremti az örvényt, másként Szent Péter vizét, hanem Krisztus Urunk — mi nem is lehet másképen, ha a magyar mondákban Szent Péter rendesen Krisztus oldala mellett áll — hanem azért a változás Szent Péter szavára történik: *Mikô Krisztus Urunk Szen' Pétörré útazott a Tiszán, főfelé möntek, asz'ongya Szen' Pétör: Nem löhetne az égygyik ódalának főfelé, a másiknak léfelé fojni? Asz'ongya Krisztus Urunk: Ha az égygyik ódala főfelé fojna, a másik mög léfelé, a hajósok úgy ébizakonnának, hogy nem löhetne velük bírni. De Szent Pétör addig erősködött, még Krisztus Urunk mög nem tötte, hogy az égygyik ódala főfelé fojt, a másik mög léfelé. Mikor osztán léfelé gyűtt Krisztus Urunk a Tiszán Szen' Pétörré, a hajósok főfelé möntek, osztán még jobban káromkottak, mind az előtt; é vólak bizakodva, hogy mos' mán könnyen möntek főfelé, akkô bánta mög Szen' Pétör, hogy Krisztus Urunkul aszt kérte, hogy a Tiszának az égygyik ódala főfelé fojjon, a másik mög léfelé, akkô mán azon kõnyörgött, hogy: Uram-Teremtõm, csak fájjon úgy, mind az előtt. Krisztus Urunk osztán visszaszafordította, de az örvént, a limánt möghatta a vízön, hogy a hajósok még nehezebben járjanak*

¹⁾ Magyar népköltési gyűjtemény 494. lapján található változatban Szent Péter helyett Jézus Krisztus van megnevezve teremtlül.

a vízön, mind azelőtt jártak. Az örvény a Szent Pétör rize, mert az égygyik ódala főfelé mén, a másik lőfelé. (Szeged.) E mondát hallottuk változatban Magyar-Kanizsán, hol Szent Pétert halásznak teszik meg: halásznia kellett, azért kérte Krisztus Urunkat, hogy a víz egyik oldala fölfelé fojjon, hogy így könnyebb lesz fölfelé mennie, de a halászok mikor Krisztus Urunk megtette Péter kívánságát, háladatlanok lettek, káromkodtak, miként nálunk a hajósok.

Ugyancsak Szent Péter az okozója a fában levő göresnek.¹⁾ *Mikó Krisztus Urunk Szen' Pétörrel a földön járt, az ácsok mellett möntek el. Az ácsok káromkottak mög dőgosztak is, nem is. Asz'ongya Szen' Pétör: Nészd Uram Teremtöm, hogy dőgoznak az ácsok, egész álustulnak! hogy köllene dőgot anni nekik, hogy ne érjenek rá káromkonni? Szen' Pétör éppen bagózott. No, köpj ára a fára, mingyá' lősz dőgnak! Szen' Pétör ráköpött, minygyá' göres lőtt a fába. Azáta van a göres a fába, azáta sziggygák az ácsok Szen' Pétört. (Szőreg.)*

Vannak hagyományaink, melyekben Szent Péter csak ott van a teremtésnél, a nélkül, hogy valamit cselekednék, legfeljebb kérdéssel áll elő, tudni akarja, miért teremté Isten, mi a neve a teremtménynek; milyen a búza teremtése: *Mikó az Úr Isten mökteremtötte a világot mög a füceket, mög a búzát is, ára mönt Szen' Pétörre? asz'ongya Szen' Pétör: Uram-Teremtöm, hát e' mē lősz? e' nem ojan (fű) mint a többi! Asz'ontu (az Úr-Isten): No hát lögyē búza! ráatta az áldást. De övetnek! (mondja a búza.) Szaporogy' (Felelt az Úr-Isten.) Hidegöt-melegöt szēnvedök! Szaporogy'! Ázok-fázok! Szaporogy'! Fölnövök! Szaporogy'! A meleg nap mögéresztel! Szaporogy'! A szőmejim mind kisütnek! Szaporogy'! Főlö rasakkal neköm gyűnnek! Szaporogy'! A lábomat évagdajják! Szaporogy'! Csomóba gyűnnek! Szaporogy'! Erössen lekötöznek! Szaporogy'! Öszszeruknak! Szaporogy'! Szétszönnek! Szaporogy'! Szekérre tősznek! Szaporogy'! Ló alá lánnak! Szaporogy'! Főlhajingálnak! Szaporogy'! Zsákba tősznek! Szaporogy'! Bekötöznek! Szaporogy'! Mögráznak! Szaporogy'! Mögrostálnak! Szaporogy'! Kű alá tősznek! Szaporogy'! Öszszetörnek! Szaporogy'! Hécezőr is möktörnek! Szaporogy'!*

¹⁾ Szeged népe II. 141. lapján közlöttük a változatát.

Möksztádnak! Szaporogj! Összejjárnak! Szaporogj! Möksütnek! Szaporogj! De kézczör is möksütnek! Fogj! (Szőreg.)

Demiurnak tekintjük Szent Pétert az oly hagyományokban is, melyekben nem teremteni, de pusztítani akar, mint: *Mikor Szent Péter az Úr-Istennel a földön járt, már akkó a dohán rôt a többi füvek köszt, mint más fü növerén. Hogy rándoroltak, Szent Péternek igön befokta a köpönyegit! asz'onta az Úr-Istennek: Uram, Teremtám, csak ennek a fűnek a magját veszed el! mer' nagyon befokta a ruhámat. Ó, Péter, ne bánssuk, mer' drága fű e, ehbű fog élni nagy része a világnak! Úgy oszt' mögmaratt a dohán. (Temesköz-Lőrinczfalva.)* Mivel a dohány csak az újabb korban vált népünknel használandóvá, mondánknak eredetileg más növényről kellett szólni.

Szent Péter demiurnságát tárja elénk eme szólás is, melyet akkor szoktak használni, mikor nagy meleg van: *Nem hujábá nat tél rôt, Szent Péter sok fát rágatott, ugyanesak rakat is a tűzre. (Torontál-Csóka.)*

Szent Péter nemcsak a földet vette gondja alá, hanem az eget is, mikor a földről felvitte a Csirkés tyúkot, hogy fent is legyen, most már van is, ott látszik a Csirkés tyúk (Plejadok) az égen.¹⁾

Nyomról-nyomra követtük összehasonlításainkban a vogul teremő mondát, a melyet alapul vettünk fel s azt mondhatjuk, hogy kevés, nagyon kevés, a minek változatát a magyarban meg nem találtuk. Ennyi találkozás, megegyezés a vogul monda és a magyar hagyományok közt véletlen műve nem lehet, itt közös eredetet kell fel vennünk és így a vogul Elm-pível egyező Ördögöt szinte demiurnak kell tekintenünk.

A vogul Elm-pi könnyedesen és tisztának teremtette meg az embert, már változatában, az altaji mondában nem megy ily simán a teremtés. A demiurg Pajana az embert alkotva, mikor felmegy a nagy Kudaihoz lélekért és kutyájára bizza a test őrzését, a diabolusnak festett Erlik megcsalja a kutyát, a testet leköpi, miből származik a betegség, halál. Vámbéryként²⁾ a törökök a kutyát »mindig a gyalázat és megvetés tárgyának« tekintették s

¹⁾ Szeged népe III. 180

²⁾ A magyarok eredete. 289.

mégis a szibíriai törökök mondájában azt látjuk, hogy a kutya Pajanának, a demiurnak az állatja, mi több még az ember őrizete is reá van bízva, mit ekként török gondolkodás szerint valónak sehogyan sem mondhatunk. Idegen hatásra vall a monda ama vonása is, mely szerint Erlik nem demiurnak, hanem diabolusnak van véve, demiurg helyette a teremő mondákban P a j a n a, S a l J i m e. M a n d y - s i r e, M a i T e r e. Mig tehát az idegen hatástól ment török, embert teremő mondába Erlik volt a demiurg, vagyis, mig a monda is azt fejezte ki, mit a nép tudata, melyet a különböző hatások mellett is fentartott a nép, t. i. hogy minden ember Erlikről kapta eredetét,¹⁾ tehát Erlik demiurg és nem diabolus a tudat szerint — addig a mondában a kutyának, »a gyalázat és megvetés tárgyának«, mint a demiurg állatjának helye nem lehetett. Ekkor a török monda a vogul hagyományként szólt. Erlik felment tanácsot, illetőleg lelket kérni a legfőbb lényhez s meg is teremő az embert a nélkül, hogy a kutyára szüksége volt volna. A kutyának a mondába való szövése később eredetű; de mily hatás következménye?

Ha a demiurg Erliknek nincsen őrző kutyája, szemünket az Erlik helyét elfoglaló demiurgokra kell fordítanunk s keresnünk, vajjon melyiknek oly kedves állatja a kutya, hogy még az ember testét is reábizta? Ha a szibíriai török S a l - J i m e, J i m e - j e - t a mongol J a m a n - d a g a,²⁾ J a n a - j a - t, az ó-írán J i m a - j a és az ind J a m a - j a mellé állítjuk, azonosságukhoz hangzásilag kétség nem fér; ha tovább megyünk, azt találjuk, hogy az ó-írán J i m a³⁾ demiurg; ő az élet szerzője, a földművelés alapítója, Ormuzd neki adja ki, hogy a földet telepítse be nyájjal, emberrel, hogy fénylő tüzet szerezzen. J i m a azonos eredetre nézve J a m a - v a l, kiről olvassuk⁴⁾, hogy neki a kutya mindenese, követője. Irán hatásnak kell tehát a kutya szerepének a mondába való behozatalát vennünk. E hatás következtében találkozott a demiurg J i m a, J a m a a

1) Radloff említett műve. I. 198.

2) Bastian Die Voelk. d. oestl. Asien. VI. 569.

3) Roskoff Geschichte des Teufels. I. 107; Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft. IV. 417. XXV. 60.

4) Angelo de Gubernatis Die Thiere in der indo-germanischen Mithologie. 355.

demiurg Erlikkel s a győztesek, demiurgok az új vallás felsőbb lényei lettek; az Erlikek nevét és tulajdonságát — mint már lpolvi az ily hatásról szólva megjegyezte — a rossz szellemre ruházták. Sal-Jime legyőzte a szibíriai török Erliket, kit különben jónak ismer a hiedelem, lett belőle a mondában diabolus. Hasonlóképen tett Jaman-daga a mongol Erlik-khánnal, kiről meg van jegyezve, hogy jó volt eredetileg, nagy érdemeket szerzett, csak későbbben lett bűnös, azért győzte le Jaman-daga, helyesebben mondva az új vallás hatása folytán kezdte őt a nép rossznak tekinteni.

Mikor Jama elfoglalta az Erlikek helyét és mint demiurg az embert teremté, kire bízta volna az ember testét, hogy őrizze, míg oda jár lélekért, mint kedves állatjára, mindenesére? Ekként a török hagyományokban is helyet kapott mint őrző a kutya, mely mind e mellett is mindig a gyalázat és megvetés tárgya. Későbbben pedig, hogy új hatás következtében Sal-Jime mellett Mandy-sire, Mai Tere és Pajana is osztozott Erlik demiurgságában. a kutya szereplés már össze volt forrva a mondával s így nagy Pajanának is reá kell bízni századunkban a test őrzését.

A kutyanak az embert teremtő mondába való bejutásáról szóló szibíriai török monda változatban nálunk is ismeretes, a mely szerint Éva teremtésében, mikor Isten kivette Ádám esontját, sárért ment, hogy majd betapasztja vele Ádám oldalbordáját: míg azonban oda járt, addig a kutya elszaladt a esonttal. Isten azután elkapta a kutya farkát és abból alkotta Évát; ezért amit az ember titkolni akar, az asszonyra ne bizza, akár csak a kutya farkára kötné, akár az asszony nyelvére, mindegy.¹⁾

Mondánk mai alakjában nagyon el van kallódva. Az elbeszélő rendesen nem a teremtésre, hanem az asszony eredetének nevetségessé való tételére fekteti a fő súlyt. Ezt látjuk a Szeged népe²⁾ népköltés gyűjteményünkben közlött más változatban, hol az van bizonyítva, miszerint az asszony állat, asszonyi állat, mert állatból, kutya farkából való. Barna Ferdinánd³⁾ hallotta

1) Szeged népe III. 179.

2) II. kötet VIII. lap.

3) A votjások pogány vallásáról 27.

változatban meg az asszonyok bolhásaknak vannak megtisztelve, mivel a kutya farkából valók.¹⁾

Mondánk, melyet Krauss²⁾ a délszlávok közt föllet a szibíriai török mondának és a Szent-Írás Éva teremtésének a keveréke. A törökből megvan a lélekért való menetel, továbbá a kutya és a demiurg szerepe azzal a különbséggel, hogy a lélek helyét itt sár foglalja el, hogy a török mondában a kutya őrzi a testet, itt elszalad a csonttal és eltérés van a kettő közt abban is, hogy Isten a mienkben maga megy sárért, vagyis demiurg tisztet teljesít, mi a kereszténység hatásának tulajdonítandó — míg a törökben Isten anyaghoz nem nyúl. De hatott bár a kereszténység annyi századokon keresztül hagyományainkra, mégis képesek vagyunk oly változatot is bemutatni, melyben Isten mellett ott van a demiurg is. Egyik változatban Éva teremtésénél ott van Szent Péter is a kutyájával s mikor a kutya elszaladt a csonttal, Szent Péter kapott utána.³⁾ Igaz, hogy Szent Péter itt keveset tesz, csak a kutya farkát kapja el s odaadja Istennek, de ez nem is csoda, mikor a kereszténységben Isten teremt, demiurgról szó sincs. Ős vonás e mondában az is, hogy a kutya Szent Péterének⁴⁾, a demiurgénak van megnevezve, miként a szibíriai török mondában. De még töredékünk istene sem a kereszténység Istene. A kereszténység Istene bölcs, előre látó, milyen nem a hagyományunké, kinek előrelátásán, eszén túl jár még a kutya is, mikor ellopja a csontot.

Különös és az első szempillanatra szembeütő, hogy töredékünkben — bármily hasonló is a török hagyományhoz — Isten és a demiurg Szent Péter nem az első embert teremti, hanem Évát, a feleségét, holott a szibíriai-török mondában I'ajana nem az asszony, de az első ember lelkéért megy Kudaihoz és megjegyzésre méltó, hogy itt már a demiurg Ördög helyett Szent Péter

1) Kutya helyett macska kapja el a csontot egyik változatunkban: *Mikor Isten mekteremtötte az embört, az ödalcsontyát kivötte, a miböl Évát formálta; de mikö létötte az ödalcsontot, a macska ölopta, az Isten utánna kapott, elkaptá a macska farkát, elszakatt, abbul alkotta Évát, azö ojan vigyázó és álhatatlan az asszony. (Magyar-szent-Márton.)*

2) Sitte und Brauch der Südslaven 184.

3) Szeged népe III. 179.

4) A magyar-szent-mihályiak nagy, fehér kutyának mondják, Szent Péter kutyáját az asszony teremtéséről szóló hagyományukban.

szerepel; mindezek azt sejtetik velünk, hogy mikor a török mondát megismertük, akkor már a vogul mondával egyező hagyományunk Ádám részére le volt foglalya s ebben Ördög volt a demiurg. kit belőle kitörölni a kereszténység hatása, annál kevésbbé egyéb reánk kevés ideig ható vallások nem bírtak, csak az Ördögöt rossz, diabolus színezetűvé valának képesek tenni. Ellenben a török monda és demiurgja oly korban vált népünk előtt ismertessé, mikor még a keresztény hitet valló őseinknek a pogány demiurgot nem volt nehéz Szent Péterrel fölcserélni és az első ember teremtéséről szóló török hagyományt Éva teremtésére alkalmazni, melylyel különben is sokkal egyezőbb, mint Ádám teremtésével. Egyezőbb pedig azért, mert Isten az oldalbordáját kiveszi Ádámnak, mely üreget be kell tölteni, ekként meneszteni lehet a Teremtőt nem ugyan lélekért, mint meggy nagy Pajana, hanem sárért, mit Ádám teremtésébe bajosabb volna beleszőnni.

A török teremtés nem elégszik meg az ember létrehozásával, szól a betegség eredetéről is, melyet a diabolussá vált Erliknek az ember testét való leköpéséből származtat. Mig t. i. Pajana Kudainál jár lélekért, Erlik megesalja a kutyát, aranyszőrt ígér, ha neki adja a lélekkel nem bíró testet, melyet a diabolus leköp s ebből származott a betegség. Némely változatában¹⁾ hideget támaszt a diabolus, mit az eb el nem bírván, a felajánlott bundáért oda engedi a diabolusnak a testet. E hagyomány töredékes változatáról tudunk mi is: *Mikor Ádám mög Éva a paradicsomban járt, nagygon is jó éltek; az Ördög mögrigyölte, hogy semmi bajuk sincs, élopta a Szépasszony vizit, Ádáma öntötte. A hura csak rácsöppent, földagatt, ebbül van a támadás. Azóta a támadást Szépasszony vizinek mongyják.* (Szőreg.) Adatunkban²⁾ megvan

¹⁾ Ismeretes a mordvinoknál (Barna A mord. pog. istenei 12.) a mandsuknál (Bálint A mandsuk szertartásos könyve 7.) a cseremiszeknél (Barna A votjakok pog. vall. 26., Erman Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland XVIII. 387) a burjéneknél (Austland 1866. évfoly. 534. lap.) újabban bejegyezte Munkácsi (Vogul népk. gyűjl. 164.) a voguloknál is.

²⁾ Szépasszonyról más alkalommal szólunk, itt csak annyit jegyzünk meg, hogy sok tekintetben azonos a zsidó Lilith nevű, gyermekrabló boszorkányfővel (Roskoff Geschichte des Teufels I. 254. Medicei A zsidóknak szokási és szertartási 12.), a miből azt kell következtetnünk, hogy a török mondát zsidó vallást ismerő török néptől

a diabolus színezetű Ördög, a betegséget okozó köpés helyett víz fordul és Ördögünk éppen úgy bánik az első emberrel, t. i. betegséget hoz reá, mint a szibíriai török mondában.

Kétféle embert teremtő hagyományt mutattunk be, az egyik a vogul mondával, a másik a szibíriai törökkel és változataival egyezik. Láttuk, hogy ha az utóbb említettekből kivesszük az idegen hatás folytán beleillesztett részeket, megkapjuk a vogult, az egyszerűt. Nem kell azonban hinnünk, hogy nekünk a vogulok és szibíriai törökök hagyományaival egyező teremtő mondáink vannak csak: egyéb nyomok is meglátszanak a mi kincseinken. Így a gnosztikusok tanítására emlékeztető vonást rejt magában a következő adatunk: *Mikor a kevéj Anygyalok mondták, hogy ők többet tünnek, mind az Atya-Isten, mert ők bírnak más embőrt fűrnálni éppen úgy, mint ő kifűrnálta (az embert) homokból, agyagból — akkor mondotta az Isten, hogy hát élöszszétök föl! Aszon'ták, ők nem bírják. Akkor az Atya-Isten rálehőlt, aszon'dotta: Kéj föl, üldöszd a té teremőjidet! Akkó Illés hanta őket lő mindaddig, még az Atya-Isten aszt nem monta: Ammën! Akkó kit hun ért az ammën, ott maratt és hajigáli Illés a ménkükkel, de sokszor elér mást is, mert a Rosz' (angyal) odahúzódik a jó (ember) mellé.* (Magyar-Szent-Márton.) A gnosztikus tanítás szerint teremté Isten angyala által a világot.¹⁾

Nem az ember teremtéséről, hanem a szaporodásáról jegyeztünk le iszlám hatásra mutató hagyományt, melynek változata a mordvinoknál van meg. Az iszlám tanítja, hogy a geniuszok tiszta tűzből teremtvék.²⁾ Tűzből termettek elő a mordvinoknak a teremtményeket oltalmazó, Özáisz nevű jámbor lényei is: a demiurg Ange-Pa'tai által kicsiholt szikrákból³⁾, mi az iszlám

vettük kölcsön. A zsidó vallást ismerő nép el nem fogadhatta, hogy a betegség mind a diabolus köpéséből származik, mert ezt az eredendő bűn büntetésének vallja, azért elegendőnek tartotta, ha egyedül a támadást eredeti a Szépasszony vizéből.

1) Schouppe *Elementa Theologiae Dogmaticae*. I. 347.

2) LV. Sura, 15. v.

3) Barna A mord. pog. ist. II. lap. Az altaji mondában Erlik fűtőt készíti, alá harapófogót tesz és csiholás helyett reáüt a kalapácsal. A kalapács alól béka, kígyó és így tovább más és más teremtmény ugrik elő az ütésekre. (Radloff *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens* I. 182.)

tanítással egyez meg. A magyar-kanizsaiak nálunk az Ördöggel esiholtatnak Ádám ülő részére az emberiség szaporítása czéljából és ekként a mordvin demiurg szellemeknek, a mienk embereknek ad életet esiholásával. A török-kanizsaiak némi eltéréssel beszéltek e hiedelmek: az eltérés abban jelentkezik, hogy Isten, nem az Ördög lebocsájt és nem esihol Ádámra parazsat és hogy előbb megáldotta Ádámot, különben ettől eltekintve a két hagyomány szóról-szóra azonos. Ez a változat a szibíriai török-tatár mondával vetendő egybe, melyben a nagy Pajana hozza le a lelket Kudaitól.¹⁾ Nálunk a demiurg Pajana helyett maga az Isten szerepel, mi a kereszténység hatásának a következményeül tekintendő. De azt is látjuk a két hagyomány egybevetéséből, hogy míg a törököknél az első embernek ad Kudai életet, addig nálunk már csak az utódoknak, mi ismét azt bizonyítja, hogy mikor a szibíriai török-tatár hagyományt megismertük, az első ember teremtésére már meg volt a vogulokéval azonos mondánk.

Iszlám hatásra vall eme változat is:²⁾ *Mikő az Isten embőrt teremtt, az Ördög is oda mönt, nészte, hogy hogy teremti az Isten, majd ű s úgy terem; hozzá is fogott, csinálta mán a sárbul a furmát, hogy majd terem, de lelköt sehogy se birt bele teremteni. A szon'ta az Isten, hogy á'licsesa talpra, de akár hogy á'litotta, az ű furmája mindég ödült; m' csiná'jon, hát mikor céczör az Isten másfelé nézött, oda támasztotta a sövénhön, de ki fonta a sövént?* (Magyar-szent-Márton.) Az iszlám nyomot a száritás tárja elénk. Az iszlám vallja, hogy az embert fekete sárból alkotta Isten és hogy negyven esztendeig száradt a napon az emberi alak.³⁾ Más mondánkban el van mondva, hogy a teremtés után magához hívta Isten az embert, megkérdezte, hogy meddig akar élni? Harminez esztendőt mondott az ember, de mikor kijött, keveselte, megvárta az állatokat, ezek sokat találtak kérni s tőlök kapta a többi éveit, u. m. az ökörtől, számartól, kutyától, majomtól. Ezután visszament Istenhez az ember és elmondta a törté-

1) Radloff idézett műve I. 285. A voguloknál maga a főisten: Numi-Tarem megy lélekért. (Munkácsi Vogul népköltési gyűjtemény. I. 163.)

2) Szeged népe, III. 179. lapján Isten támasztja a sövényhez a testet.

3) A l-Korán 56. Buzitai Szeldmayer és Gedeon fordítása.

teket.¹⁾ Nem az állatok adnak s nem is Ádámnak, hanem Ádám ajándékoz az iszlám és zsidó vallás szerint Dávidnak.²⁾ Az imént említett magyar hagyományban hiányzott a demiurg, nincs a következő palóciban sem: *Mikô Krisztus Urunk fölment a mennyegbe, a föld utánna mönt, emelkedött utánna o'sztán mikô mon'ta* (Krisztus Urunk) *Amen! akkô mögá'lották; abbâ lött a högy, abbâ van a Karancs teteje is, osztán az Ángyálok templomot építettek rá (Ságújfalu).* Mondánk Krisztus mennybemene telére emlékeztet bennünket.

Teremtő hagyományaink vallomásait összefoglalva a következő eredményre jutunk. Nem számítva az iszlám és kereszténység maradványait, adataink a vogulokéval egyező hiedelmet tárnak elénk, első sorban és csak mellékesen a török-tatárhoz, mordvinhoz, votjákhhoz hasonlót. Találtunk a gnosztikusok tanításához hasonló vonásokat is. A mely töredékünk az utóbb említett népek hagyományaival egyez, abban idegen vallás hatása is vehető észre. Ebből kifolyólag a mi lstenünket eredetileg hasonlóknak kell vallanunk Numi-Taromhoz, kit sem bölcsnek, sem mindentudónak, de még igazságosnak sem nevezhetünk. Nálánál különb a török-tatár Kudai, a ki tudja a jövőndőt, de az ember itt sem önmaga okozója szerencsétlenségének, csak báb, sora a demiurg ügyességétől, illetőleg ügyetlenségétől függ. Itt is szánandó az ember, meny nyivel különb a keresztény felfogás!

Ila a népek boldog korszaka összeesik a teremtéssel: a kettő egy, akkor mi valami nagyon boldog időt soha sem értünk. Már az első ember testének kétszer való meggyúrása által úgyletszik, mintha ki jelelte volna demiurgunk jövőnket, már ekkor küzdéshez, törődéshez, munkálkodáshoz akart volna szoktatni bennünket, hogy mi ezen az úton boldogulhatunk, haladhatunk; avagy megfordítva, küzdelmeink, törődéseink okozták-e, hogy mondáink is ilyen vonásokat tartalmazók?!

1) Szeged népe II. 151.

2) Weil. Bibl. Legend. d. Muselmänner 35.

Bukás.

A teremtés korát, a boldog korszakot a bukás, a kevésbé boldog idő váltotta fel, így beszélük mivel, mivelten népek hagyománya. A bukás — adatainkból kiinduló meghatározás szerint — nem más, mint a teremtményeknek tökéletlenebbé váló alakulásuk. A teremtmények valamely jelesebb sajátságukat elvesztik, rosszabbal cserélik fel, mi által változnak s ekként mintegy új világ keletkezik, mely rosszabb, tökéletlenebb az elsőnél. A bukást tárgyaló mondák mikor a tökéletlenedésről szólnak, felelevenítik előttünk a boldog időt, a teremtés korát, így tehát ismertetőjéül szolgálnak a teremtnesnek is. Ez a tökéletlenedés közös volt emberrel, állattal, növényvel, vele új kor, új világ kezdődik. A változásnak kitett lények közül legsiralmasabb bukások volt az Angyaloknak, kikkel legelső sorban foglalkozunk: *Szent Miháj Arkangyal hajigálta le a Rosszszakat az égből, az Úr-Isten parancsolta, hogy hánygya le őket. Szent Miháj Arkangyal mindaddig hánta, még csak az Úr-Isten aszt nem mon'ta: Amen! Mikô az Úr-Isten kimon'ta, hogy amen! így' se' birt tovább' esni. Azóta mindég úgy vannak, mint akkô vôtak: ki lábánd' fográst csüny, kinek félig ki van a feje a földből. Azé mikô az embôr mögbotlik, nem jó szinni, mert abba' is botolhat mög; mert ha szígygya, még a lába jis éromlik. (Ó-szent-Iván).* Szent Mihály a kereszténység felsőbb lénye, a kereszténységben ismeretes az Angyalok bukása is, de nem az, hogy a bukottak abban a helyzetben vannak, melyben az Isten amen szava találta őket, ezt már az altaji mondában találjuk, hol Mandy-Sire győzi le Erliket és seregét, közülök ki hova esett, ott halt meg s ott van ma is.¹⁾

¹⁾ Radloff. Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens I. 181. A bukóvinaí változatban Illés hánygya le a rossz Angyalokat, mint fentebb a 20. lapon közlött hagyományunkban és a következőben: *A hogy' Illést az Atya Úr-Isten mökteremtötte, akkô aszongya Luczifer Szent Miháj Arkangyalnak: Hová mönt az Atya-Isten? Ó, vagyunk mán mink ölegen, minek ez az embôri nemzet? Szörü-szôra, nagy esatát indított Luczifer. Akkô Szent Miháj Arkangyal az Atya-Isten után lészálott: Uram. Teremtöm, Luczifer nagy hadat indított az Angyalokkal! Akkô az Atya-Isten fő'mönt, fő'mönt Illés prófêta is a esatára. Aszon'ta az Atya-Isten: Addig hujjatok, még az én*

A felsőbb lények bukásáról szólva megemlítjük, Lucifer esés közben a holdba¹⁾ kapaszkodott s ma is ott van: *Még az Úr-Isten földön vót, az Angyalok nagyon ékezték, az Úr-Isten osztán mikö fömönt, lehajította őket; akkó Lucifer belekapott a holdba, most is ott van, mög lácczik benne.* (Temesköz-Lőrincz-falva.)

Hagyományaink még ennél is tovább mennek az Ördögök büntetésében, megteszik az Ördögöt lóvá, mi hogy eredetileg nem ekképen hangzott, alább látni fogjuk. Az Ördögnek lóvá tételét mondáink többféleképen adják elő: az egyik szerint Krisztus Urunk teremti azzá: *Lopot az Isten nem teremtött, számár vót csak, ló nem vót. Az Ördögök mög annyira é szaporottak, hogy akár möre mönt Krisztus Urunk, mindönütt Ördögöt látott. Oszt' az Ördögök icselköttek az Istennel, úgy osztán Krisztus Urunk lójé teremtötte, lók löttek. Ojan is némölik ló, mint az Ördög. Akkó mán a lovak nagyon szaladóssak vótak, úgy szalattak, hogy mök se lehetött őket állítani, Krisztus Urunk osztán kis baltát rágott hozzájuk, oszt' a kis baltá a ló lábába állt mög. Látytya,*

ammémomat ki nem mondni! Illés azonnal hánta le őket. Mikö az Atya-Isten kimonta, hogy ammém, akkó mindönki ott maradt, a hun az ammém taná'ta. Mikor oszt' a Jézus a poklokra szállott, asz'onygya egy' Angyal Illés prófétának: Tö mit kereső itt testöstü-lelköstü? itt nincs hejje! Asz'onta Illés prófeta: Utolsó itéletig ebbe' az állapotba' itt fogok maranni; akkó szinte le költ neki gyünni, akkó szinte mök költ neki halni. (Magyar-Szent-Mihály.) Lucifer mondánkban haragszik az ember teremtésért, mi nem más, mint az iszlám vallás maradványa. Az iszlám szerint Eblisz volt az a nagy ellensége az embernek, aki nem akarta Ádámot innádni és nem Illésnek nincs helye a poklokban: hanem az iszlámként Eblisznak a paradicsomban és nem Illés marad a poklokban itéletig, hanem Ebliszen lesz az átok itélet napjáig. (XV. Súra, 29. vers: XVIII. S. 51. v.) Más adatunkban az által jelentkezik a bukott lények, hogy megrázódnak, minek következtében zörög a levegő-ég: *Mikor az Úr-Isten a kezéj Angyalokat lehányatta az égbe' — mikor mán mind lehányatta, akkó mon'ta: Amen! Akkó ki a levegő égbe', ki a földbe, ki a földbe' kint vót. Mikor az Úr-Isten asz'onta: Amen! (ki hol vót) ott maradt. Osz't' azokba' vannak a kísértetök; osztán mikö zörög a levegő-ég, mint a nyárfalevél — az úgy zörög mindön eszendőbe' — akkor ők szabadossan rászóknak, mögjácczik magukat. (Szöreg.)*

¹⁾ Az oszlet nép szinte felsőbb lényt, démont lát a holdban (A u s l a n d 1884. évf. 884.) a vörös bőrűeknél a gonosz szellem lakik benne (Z e i t s c h r i f t f ü r E t h n o l o g i e. 1872. évf. 362.) Magyar hiedelmeket közölünk A h o l d n y e l v h a g y o m á n y a i n k b a n 16. lapján.

azáta mindögygyik lónak a lábán möglánczozik a balta vágás ; akkó a ló mögatta magát, nem ojan szaladás. (O-Szent-Iván). E mondában ki van jelentve, hogy ló eredetileg nem volt, mi oly népre vall, melynek a lóról sok időn keresztül nem volt tudomása ; a szamarat használta a ló helyett. Másik kijelentése adatunknak, hogy Krisztus Urunk teremtette lóvá az Ördögöt, de hogy miként ? nincs megmondva, annyi azonban bizonyos, hogy nem földből lesz a ló, miként a vogul mondában van, vagy a mint alakítja fentebb a 9. lapon közlött mondában a mi Ördögünk a lovat ; hogy eredetileg nem is teremtette Krisztus Urunk lóvá az Ördögöt, ezért nem is tárgyaltuk mondánkat a teremtésről szóló fejezetünkben.

Mondánkat — természetesen változatban — a láma vallású mongoloknál leljük fel. Az ő vallásalapító Sigemunijok Balachó ló képében jelent meg egy izben. Ugyanis 500 tanítványát küldötte ki a népek megtérítésére, csak hogy a Gonoszok sem maradtak tétlenül, ők is 500 szép asszonyt és ugyanannyi szeretni vágyó szép leányt vittek ugyanarra a szigetre, a melyiken a Sigemuni tanítványai jártak, hozzá még a nőkben a gonosz szellemek voltak elrejtözve, hogy így a tanítványokat elszerezve, ügyüknek megnyerhessék. Sigemuni erre a szigetre rándult, papjait megtérítette és lóba költözött, amelynek sörényébe és farkába kapaszkodtak a tanítványok s ekként szárazföldre jutottak, de csak azok, akik nem néztek szerető után, mert akiket a szép-asszonyok és leányok meghódítottak, a vízbe estek.¹⁾

A mongol Sigemuni azonos a mi mondánk Krisztus Urunkjával, mindkettő vallásalapító, a diabolusok kiirtására törekszik.

¹⁾ Majer Allgemeines Mythologisches Lexicon, I. 541. Sigemuni ló képében szabadtította meg tanítványait a Gonoszoktól; valamennyi altaji népnél meg van az a világnézet, hogy az emberiséget ért csapások, mint a járványok, belegségek rossz Tündéréknek tudandók be; a szuomi nép pedig a bűbámatot rossz Tündérnek képzelvén, a szokásos ráolvasással, fekete ló képében űzi el; vagyis ugyanazt a módot használja a Rosszak ellen, mint a mongol láma vallásban Sigemuni. Felemlítésre méltó még e helyen, hogy Barna Ferdinánd (A mordvaiak pogány istenei, 65.; Ős vallásunk kisebb isfenei lényei 7.) már nem egyszer fejtegette, hogy a magyar közmondás szerű: *busuljon a ló, elég nagy a feje* az imént említett szokásos ráolvasás töredéke, vagyis az ősi pogány nézet egy nevezetes és sokat bizonyító töredéke, egy darab mythos.

Mindkettővel a diabolusok inceselkednek: Sigemunit az által bántják, hogy tanítványait csábítgatják, Krisztus Urunkat hogy mivel bosszantották? nincs megmondva, annyit említ csak töredékünk, hogy inceselkedtek vele. Mind hagyományunkban, mind a mongolban meg van említve, hogy a diabolusok szerfelett elszaporodtak. a mongoloknál a megtérítendő szigeten, nálunk, hogy hol? el van hallgatva. Sigemuni, hogy tanítványait kiszabadíthassa a szigetről, lóvá változik, Krisztus Urunk ezt nem teheti meg már a keresztényies gondolkozású népünknel, de mert a mondában eredetileg is változásról, lóban való megjelenésről volt szó, hagyományunkat a szerint alakítottuk, hogy a diabolust változtattuk lóvá, tehát éppen ellenkezőleg tettük, mint a mongolok. Sigemuni ló képében téríti meg tanítványait, illetőleg távolítja el tőlök a gonoszt, erről töredékünkben csak annyi van: hogy Krisztus Urunk is eltávolította a diabolusokat, de nem ló képében, hanem azáltal, hogy lovakká teremtette őket. A diabolus lóvá tételének másik módja hagyományainkban az Ördögnek az ekéhez való vágása.¹⁾ *Mikor az Úr-Isten Ádámot a paradicsomba beröndölte, ott mindönt előadott neki, hogy élhet, a hogy akar, csak az ő szavát tarcsa, a hogy ő parancsol. Szántott az eke magátul, még akkó ló nem vót. Odamönt az Ördög, hogy hát higgye az ő szavát, né az Istenét, azé csak szánt az eke. Hitt neki (Ádám) oszt az eke mögült. Akkor elmönt Ádám az Istenhön, mon'ta neki: Uram, Teremtöm, az eke nem szánt tovább! Ara a szóra asz'onta (az Úr-Isten:) hogy hát mié hitté a Sátánnak? Ha oda mégy, aki ott áll az eke mellett, vágd az ekéhön! Ádám odamönt, oszt az ekéhön vákta az Ördögöt úgy, hogy ló lött belüle minygyá. Akkó mon'ta (az Úr-Isten:) Fog be most aszt, húzza az ekét! Azáta a ló húzza az ekét. (Egyházas-Kér.)* Adatunkon az iszlám éles nyomai látszanak. Az iszlámban Gábiel demiurg szerepet játszva, szántani tanítja Ádámot: jószágot, szerzszámot ad neki. Ádám szántogat, a jószág hűségesen húzza az ekét, míg Ádám nem vétkezik, de azután megáll, nem akarja tovább vonni, mire Ádám ütni kezdi a jószágot²⁾. Ez a

¹⁾ Egyik változatban Ádám helyett Szent Péter vágja az Ördögöt az ekéhez és két ló lesz belőle: *Az ördögöt szent Pétör (az eke) göröndöjlöhön vákta oszt két ló lött belüle. (Egyházas-Kér.)*

²⁾ Weil említett műve 40.

hiedelem van egybekeverve a láma vallású mongol hagyomány magyar változatával. Az iszlámból megvan, hogy a demiurg szántani tanítja az embert, és megüti a jószágot, illetőleg nálunk az Ördögöt, a demiurgot,¹⁾ a láma vallású mongol hagyományból. mert eme adatunkban Krisztus Urunkról nincsen szó, hanem a demiurg Ördögről — megvan Sigemuninak, illetőleg a mi Ördögünknek ló képében való szereplése azzal a különbséggel, hogy a mi Ördögünk mondánkban diabolus színben van feltüntetve.

Az eke helyett az Ördöghöz vágja Ádám a kötőféket eme mondánkban: *Mikô az Isten mögteremtötte az embört, ekét adott neki. Az az eke ojan eke vôt, hogy magátul szántott. Aszon'ta az Isten: De mög né üzsd az ôdalát! Oda mén az Ördög, kéngszöröti, hogy üsse mög! de Ádám nem ütötte. Oda mönt az Isten: Jó jár-é az eke? Nem ügön jó jár! Ide jár égy rörös embör, aszon'gya mindég, hogy üssem mög az eke ôdalát! No, jó. Ádám*

¹⁾ Annak a bebizonyítására, hogy mondánkban az Ördög demiurg. felhozzuk a következő változatot: *Mikor az Úr-Isten a szántást öröndölte, ojan ekét adott, hogy magátul mönt, nem köllött hozzá ló. Aszon'ta az Úr-Isten az embörnek, hogy né bánca, akár hogy mén, né nyíjon hozzá. Oda mönt az Ördög, láti, hogy az embör szánt, aszon'gya neki: Nem jó mén a, nem mén az igényössen, hanem fordít ére, akkô lösz igényös a borozda! Az embör mögfordította a; ekét, hozzá nyúlt, az eke mögült, nem mönt. No - aszon'gya az Ördög, maj' hozok én neküd ojan nél lovat, hogy mén! Hozott az Ördög ojan négy lovat, hogy az embör nem bírt velük: Ördögök vótak, nem lovak, Az Úr-Isten osztán elmönt az embörhön, láti, hogy nem bír a lovakkal az embör, mind a négy lábát kihatította a lónak, osztán csöndesebben möntek mingyá. Akk' lött az Ördögü ló, nem is köll' hinni a lónak, mer' Ördögü' van. (Szegec Gajgonya.)* — Figyelmen kívül hagyva, hogy az Ördög lábának meghasítása úgy van feltüntetve, mintha ezáltal az Ördögü csakugyan ló lett volna — holott, mint fentebb a 16. lapon láttuk az nem egyéb, mint az iszlám Meimum lóról szóló adatnak és a mongol Sigemuninak ló képében való megjelenésének a keveréke — csak azt akarjuk megjegyezni, hogy benne az Ördög nem pusztán szántani tanítja az embert, hanem még lovat is ad neki, ezert demiurgnak kell neveznünk. Igaz, hogy az Ördög mondánkban rossznak van lefestve, de ez már főképpen a kereszténység hatása következtében a mi demiurg Ördögünknek a sorsa, neki kudarcot kell vallani, mint a következő adatban, melyben az Ördög szinte szánt: *Mikor az embört az Isten tanította szántani, az Ördög is oda mönt, diskurált az Istennel, hogy ü is tud szántani. Aszon'ta az Ördög, hogy ü kakas szó előtt fészánti a hügyet; amikor a derékáná szántott, mökszólalt a kakas osz' ott hatta (az Ördög) a horckorát is. Fordás horckora van az Ördögnek. (Szegec-Madarászló.)*

adok én nékőd egy kötőféköt oszt' rákd annak a cörös embörnek a fejihön oszt' ebbe a hámba fok'be, legeltezsá, akkő mögüthetöl az ekét! Elmönt az Isten, oda mönt az Ördög, mögén' csak asz'ongya, hogy üsse mög a szögény embör az eke ódalút. Ádám az Ördöghön rákta a kötőféköt, befokta az Ördögöt, mögütötte az ekét, azáta az eke nem jár (magától.) Az Ördög pej ló lött, befokta Ádám, azáta mindég ló húzza az ekét. (Szeged-Királyhalom.)

A felsőbb lények bukásához kell számitanunk a Tündérekét is, kik: *Még a halandó embörökkel nem társalkottak, a lebögg égön jártak. (Szeged-Királyhalom.)* A Tündérek sorsához hasonló az ó-kalabrai négerek első ember párjának az esete, fel birtak mindaddig az égbe szállni, míg közös takarót nem használtak, de azután lent vesztek¹⁾. Szegeden is az első emberpár szerelmeskedését mesélik a paradicsom elvesztésének okául. Nemcsak a Tündérek, hanem az ember is birt a bün elkövetése előtt szállni: *Mikő a paradicsomba' vót még Ádám még Éva, a kígyó a vízbü' szólt Évának, hogy szakajeson a tiltott fa gyümölcsibü'. Mikő mán ettek, akkő az Úr-Isten kardal kergette ki Anygyalal (őket). Az előtt az embérnek szárnya vót, azután hogy vétkezött, nem birt többet szállni. (Magyar-Kanizsa.)* Iszlám maradvány Évának a kigyótól való elcsábítása, szinte ilyen, hogy a kigyó a vízből szól Évának, az iszlám tudja, hogy a kigyó a csábítás előtt a paradicsom Kauthar folyójának a partján lakozék, mit mi elfelejtve, ma oda magyarázunk, hogy a kigyó a vízből beszélt Évával. Iszlám maradvány a tiltott fa gyümölcsének a leszakítása és a paradicsomból való kiűzés is.²⁾ Nem vezethető azonban vissza az iszlámra az a kijelentés, hogy az emberek a bünbeesés előtt szállni tudtak. Ez már inkább hasonlít a vogul monda ama helyéhez, hol el van mondva, hogy a Numi Tarom leeresztette férj és nő az ég és tenger között lebegett; azonos pedig a buddhisták hiedelmökkel, kik szerint az ember elváltozott Tengri, tehát előbb repült. Kezdetben szerintök az emberek nem lábukon jártak, hanem repdestek. Mig pusztán a tiszta Ssamádhi eledellel éltek, le-föl repülhettek, de a mint a földi vajból ettek, leestek a földre, oda volt szálló képességök. Majd későbben egy kíváncsi lény Ssalu nevű ételre talált, rizsre,

¹⁾ Ausland 1859. évf. 1132.

²⁾ Weil Bibl. Legend. d. Muselmänner 22. 28.

a mikor ebből evett, mit a löbbiek is követtek, előbb élvezett eledelök eltűnt. Annyi rizs termett a számukra, a mennyire szükségük volt; egyszer azonban egy balgatag más napra valót is szedett, ezután nem termett a rizs többé úgy, mint az előtt.¹⁾ E buddha hiedelem elejét az imént közlöttük, az utolját, mely az ember telhetetlenségét mutatja be, a következő adatban találjuk meg: *Mikó külszte az Isten a paradicsombul Ádámot, mőkparancsolta neki, hogy vére verítékivel keresse a kíngyerit. Kapát adott neki, hogy kapdjja körül magát, de ki né lépjön (a körből), csak a hogy' ál az ölég lösz neki esztendőn át. Ölég is vót, mert akkor nem ijen kalászkok termöttek min most, hanem végig kalász vót az egész szál. De hogy Ádám ál'hatatlan vót, hoszsza kapa nyelet csinált, hogy tovább érijön. Aszt is elnézte az Úr-Isten neki, hanem osztán másik esztendőbe, még többet akart, kilépett (a körből.) Mikor kilépett, kapált, oda lépett az Úr-Isten: No hát Ádám, nem vagy betelve a'val a mit attam; a maradékok se tejjön be soha! Azáta a búza nem terem anynyit, mind az előtt termött, most már vetheti az embör az egész földet, hárszhat, couglat mind a ló, mék se ölég. (Szöreg.)²⁾*

Magyar-Kanizsán már az Ördög birja reá Ádámot, hogy többet vessen egy barázdánál, mennyit Isten meghagyott neki, mire a szalma nem termett végig szemet, mint azelőtt, hanem csak félig. Az Ördög még ekkor sem nyughatott az embertől, reá vette, hogy még többet vessen, minek az lett a következménye, hogy ilyen kis kalászt termett, a milyen ma is látható.

¹⁾ Pallas Samlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften II. 27.: Schanang Schelzen Geschichte der Ostmongolen, fordította Schmidt 5-7 lap. A törökök számaina vallása szerint is tudott az ember repülni, de feljebb akart Istennél emelkedni, elvesztette szálló tehetségét. (Radloff Das Schamanenthum und sein Kultus 3.)

²⁾ Változatában meg tudjuk, hogy miként kevesbítelte meg a búzát: *Régön nagy búza termés vót, egész léjig teli vót a szár kalászsza, akko még az embörnek ázni köllött (a földet), nem szántani. Az Isten mögmutterta az embörnek, hogy möddig ássa, mert ha tovább (lejjebb) ási, se' terem több búza; de az embör nem elégödött mög, a kalászt ledörgölte rula, úgy osztán Szent Pétör fokta mög a kalászt fölírni, hogy a kutyák, macskák számára hagygya mög az Isten. Akko mon'ta az Atya Isten: No, embör, látom, elégödetlen vagy, nem ölég az a föld, a mölket attam, ne is elégögy' mög soha! Úgy is van, akar mönynyi fögygye van az embörnek' mind'g többet kíván. (Magyar-Szent-Mihály.)*

A buddha vallású mongolok mondájukként az engedelmeslenség következtében rizsben, mi búzában szenvedtünk kárt, mivel náluk a rizs, nálunk a búza a legbecsesebb termény.

Más adataink a búza kevesbedésének okául a kalászszal, illetőleg a lángossal való méltatlan bánást hozzák fel: *Mikor Krisztus Urunk a földön járt, hű búzatermésök jártak, hanem rőt egy aszszonnak¹⁾ egy kis gyerőke, a gyerők sírt a böcsőbe, az aszszony mög éppen süttött. Kiszakajtotta a lángost, rakta be; égyggyiket betütte, másikat kicötte. Nem bírt a gyerők sírástá maranni, fölkapta a gyerőköt, a gyerők (piszkos volt.²⁾ Mit kapjon hamarjába, a lángossal (tisztította meg.³⁾ Az Úr-Isten úgy teremőtte a búzát, hogy három újnyi szélös kalászá rőt, ojan sarjadékkal állott, mind a repeze. Akkor az Úr-Isten mögátkoszta a gyerőköt, aszszont, hogy nem hágy neki, hanem csak égy kalászt; azt is fölkapta a forgó szél, a macska utánna kapott, viszszarántotta. Akkor mondta az Úr-Isten! A fal éjjetök mög, a mit a macska viszszarántott. (Szőreg.) — Ó-Szent-Ivānon leirt változatban az asszony nem a lángossal bánik méltatlanul, hanem a búza kalászszal, a minek a következménye, hogy míg azelőtt minden búza szem három kalászt hozott, ma csak egyet terem. Szegeden Királyhalom tájékán azt mondják, hogy: Az Úr-Isten nem akart sēmönnyit se' hanni oszt. Pétör mökkapott égy marék kalászt, hogy a kutyák, macskák számára hagygyon (az Úr-Isten, a ki mind fel akarta a búzát húzni és r i n n i), abbul élünk mind (a mi a kutyáknak maradt.) Félegyházán Mária könyörög szent Fijának, hasonlóképpen Ságújfalun is azt hiszik, hogy „mikor az Isten főlhúszta a búzát, a Boldokságos szűz Márija fölü müffokta, hogy a kutyák számára letáláb*

¹⁾ Egyik változatában leányról van szó: *Az öreg lán gyerőköt született. Ecczör süttött kinyeret a gyerőke mög (piszkos volt) oszt a fal a lángossá (tisztította meg) azért az Úr Isten nagyon mökharagudott, asz'onta hogy nem hágy sēmmit a kalászból. Mária könyörgött, hogy az a kutyája mög macskája részire hagygyon! azt a részt összűk máma. Azelőtt végig kalász vót a gabona. (Magyar-Szent-Márton.)* A németben (Grimm *Kinder und Hausmärchen*: Die Kornähre) Isten a tyúkok kelyvét hagyja meg a búzából a maradékok s a szár tele volt búzával.

²⁾ Paskausi lapsen alle.

³⁾ Pyhki (lapsen perseen puhtaaksi) pannukakulla.

(azt a keveset) *hagygyá meg*“, a mennyit Mária megfogott, annyi terem már csak rajta, holott azelőtt végig kalász volt a búza szára.

Felsorolt változataink közül az ó-szent-iváni azt adja tudunkra, hogy minden búza szár 3 kalászt hozott, ma azonban már csak egyet terem és nem mondja, hogy a búza kalász végig szem volt: ezért az iszlám idevágó adatával kell összehasonlítani. Az iszlám hozza fel,¹⁾ hogy Iblis reávette Évát a búza kalászából való szakajtásra. Mielőtt Éva elkövette a bűnt, fa volt a búza, a paradicsom legszebb fája. Törzsöke olyan volt, mint az arany, ágai az ezüsthöz, levelei a smaraghoz valának hasonlóak. Minden ágon 7. rubin színű kalász hajtott, minden kalászon 5 mag volt, fehér minő a hó, édes mint a méz, kellemetes illatú, milyen a pézsma és trucz tojás nagyságú. Ezt a leírást elfelejtették az ó-szent-ivániak, csak annyit tartottak meg, hogy minden búza szár több kalászt hozott. Mondánk más részét, az asszony cselekedetét a voltjak változattal vetjük egybe, »A z a s s z o n y b ű n e és a z I s t e n á t k a« nevű hagyományukkal. Az őssasszony a piszkos gyermek pelenkát a hajdani igen alacsonyan lebegő égre dobta szárítani, holott az égen az isten jár-ke-l va-l a, ettől fogva az ég végtelen magasságra emelkedett s a gabona szár — mely előbb a tövétől a tetejéig meg volt rakva dús kalásszal s a föld munkálása nélkül termett — immár csak a hegyén természet egy kis silány kalászt, ezt is csak nehéz munka mellett.²⁾

A voltjakoknál — kiknek hagyományait még több ízben idézzük — az őssasszony a mienkhez hasonló módon szennyezi be de nem a búzát, hanem az eget, mi által ott is Isten lesz megbántva és a búza dús termése elvéve. Hogy a voltjak monda az említett vonásban elüt a magyartól, ennek oka abban keresendő, miszerint a voltjakok szerencsénkre eddig sem valának képesek mondájokat a földműveléshez alkalmazva átalakítani. A voltjak mondát eredeti alakjában a négereknél találtuk meg, melyet összehasonlítás végett ezennel közlünk: Hajdan a boldog korban — meséli az akvapini néger monda — Nyankupoñ, vagyis az ég oly közel volt a földhöz, hogy ha

¹⁾ Weil Biblische Legenden der Muselmänner 26.

²⁾ A m a g y. tud. A k a d é m i a É r t e s í t ő j e MN. évi. 172.

valaki halat akart enni, csak Nyankupon-ot megbökte botjával és hullott a hal bőven. Került azonban oly asszony, a ki mikor fufu-t (ételt) tört, törőjének nem lévén elegendő helye, azt mondta Nyankupon-nak: Emelkedjél feljebb! Nyankupon, vagyis az ég feljebb emelkedett és most már törhette volna fufuját bátran, de ezzel sem elégedett meg, háromszor is elmondta, hogy feljebb emelkedjék! Fel is emelkedett annyira, hogy most már kiálthat-nak neki, még sem hallja.¹⁾

Itt is, mint a votják mondában nő bántja meg az eget, melyből nem búza hull, a mint nem is hullhat, hanem hal. Ez a hiedelem, hogy a hal hajdan az égből származott, vagyis a halat nem teremte a földből demiurg, hanem az égből hozta, meg van a voguloknál is, mi halász néphez illő gondolat²⁾. A mi előtte legkedvesebb, az nem földből, de az égből való. Ha a votják nép mikor e mondat megismerte, földmíveléssel foglalkozik, mondájában bizonyára a búza az égből ered.

A búzáról megemlíthetjük még, hogy a széke, sása és a külseje is, változáson ment keresztül: *A búzába van két jel. Mikor Krisztus Urunk mönt át a vízön, tanít el lovat és ész' szamarat, a ló legelt a búzán, mikö Krisztus Urunk asz'on'ta neki, hogy vigye át a vízön, a ló asz'onta: Várjá, majd előszö' jölaok! No, ögyél is, még utolsó perczödbe is! A'val mögátkosztá. Mikor a búza szentölés ideje van, mög löhet látni a hun elharapta a ló, mindön sáson van egy' szakajtás a hun a ló elharapta. Akkor osztán a számár úgy ritte át, a' mög a nádba harapott, akkö mon'ta Krisztus Urunk: Áldott lögyél té, szemét dombon is kitélj! A másik jel a búzának a székebe van, az a jel van benne, mikor Krisztus Urunk elváltosztatta a búzát, mert az aszszony aszt a tisztátalanságot tötte, (hogy a gyermekét tisztította fel vele): akkö lött neki a széke fehé, azelőtt két: vót és mind kalász vót. (Magyar-Szent-Márton).*

Külsejére vonatkozólag közöljük eme hiedelmet: *A búzán azáta van Krisztus Urunk képe rajta, máta a Veronika kendő-*

1) Petermann Mittheilungen aus Justus Perthes' geographischer Anstalt über wichtige neue Erforschungen 1856. évf. 465.

2) Hunfalvy Reguly hagyományai I. 177.

jibe tüvűte magát. Akkor azt mondta, hogy örököül szívetökbe társátok, meghagynom (a képenet) a könnyerötökön is (értse a búzán), azt nem szabad a könnyerre taposni. (Szöreg). Hogy e szavakat nem Krisztus mondta és hogy nem Krisztus idejétől van a búzán emberi alak, hanem már előbb is rajta volt: továbbá hogy eredetileg nem Krisztus képét látták a búzán az emberek, mindez bizonyításra nem szorul. Bizonyára valamely pogány felsőbb lény képét — talán az embereket a búzavezésre tanító demiurgét¹⁾ szemlélték őseink a búzán kezdetben, kinek helyét azután Krisztus Urunk foglalta el. A búza kevesbedését illetőleg láttuk, hogy a mongol buddha vallás hagyományával egyező töredékünkben az ember elégedetlensége az ok, a votjákokéval találkozóban a búzával való méltatlan bánás és úgy az egyik, mint a másik a paradicsomon kívül történt, tehát nem a búzafa volt őseink előtt a tiltott fa, mint az iszlámban.

Figyelemre méltó a magyar változatokban továbbá, hogy Szeged népe hagyományaiban rendesen férfi közvetítő, közbenjáró van, a palócz és kun töredékben nő, mely jelenséggel a vízőzönről közlött hagyományunkban is találkozunk. Ekként nő demiurgáról is szólanunk kell. Nő demiurgként a magyar hagyományokban közönségesen Szűz Mária (Boldogasszony) szerepel. Az oly vallásokban, mint a gnosztikusoké is, hol Isten anyaggal nem érintkezik, demiurg végzi nem pusztán a teremlést, de a világ kormányzását is. A világ kormányzásában és pedig a búza termésének megállapításában Máriával már foglalkoztunk, bővebben szólunk róla ezennel. Máriát a kereszténység tanítása alapján semmiképen sem lehet összehozni a paradicsomban történt ítélet hozatallal s egyik palócz eredetű emberem szerint mégis: *Mikor a kígyó mokesalta Ádámot mög Évát, a Boldogságos Szűz*

¹⁾ Borsód vármegyéből közlött hagyomány szerint Isten azért nyomta képét a búzára, hogy így az emberek könnyen felismerjék a mindennapi eledelül teremtett növényt (Herrmann Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn I. évf. 173.) Ugyan itt olvassuk, hogy vannak, kik Krisztus arczképét szemlélik a búzán, vannak, kik Máriáét. Nagy-Szent-Miklós német ajkú lakosaitól hallottuk, hogy a búzán Mária van, a mint balkarján a kisdud Jézust látja, mit onnan magyaráznak, hogy Krisztus Urunk Mária könnyörgésére az asszonynak a búzával való méltatlan bánás után is kegyes volt búzáat hagyni a kutyák és macskák számára, akkor emlékül odatette a látható képét.

mögátkozta a kgyót, hogy né mönygyön, hanem mászszon és a földnek porát ögye. (Magyar-Szent-Márton). A kereszténység felsőbb lényei, úgymint angyalai, szentjei Istentől nyerik erejüket valamely csodálatos dolog véghezvitelére, hagyományainkban Mária minden segítség nélkül, önerejéből még az állatok sorsán is változtat és megvetésre méltókká teszi őket, így a pókot: *Ojan szép fonalat senki se tudott fonni, mint a Boldokságos Szűz; a pók asz'on'ta, hogy ű szébbet fony mög sokkal igönyössebbet! Osz't font a pók is, fölakasztotta a fonyására magát, asz'on'ta a Boldokságos Szűznek, hogy akasztza fő a Boldokságos Szűz is magát! Akkô mon'tu a Boldokságos Szűz: Akaszt té fő magad' a fonyásodra akkor is, ha nem akarod! Ott is van azóta a pók mindég a fonyásán fölakasztva! Mög aszt is mon'ta a Boldokságos szép Szűz Márija, hogy átkozott lögyön, mint mönygyön, mint földön, a ki a pókot agyon nem üti.* (Szőreg).

A mongol buddha vallás a világ végéről szólva, tanítja, hogy akkor az éjjel született gyermek reggel már a tűz körül bir szaladgálni.¹⁾ Ily képessége a gyermeknek nálunk kezdetben volt²⁾ *A gyerök azelőtt mikô mögszületött, minygyá' mönt mint a páras á'lat; ha elesött, főtápáskodott, mönt. Écczör egy' aszszony mikô látta, hogy a gyer'öke el akar esni, utánna kapott, az Isten osz'tán asz'mon'tu: Ha nem jó vót úgy, a hogy' én teremtettem, viseld mos' mán gonygyát esztendejig, vagy tovább is! Azóta a gyeröknek gonygyát kö'l viselni osz't mégis mikô mán járni keszd, csak elesik.* (Egyházas-Kér).

Fentebb említett palócjom Isten helyett Máriával végezteti el egyik változatban a gyermek sorsát: *Mikô a Boldokságos Szűz mökszülette az ű Szent Fiját, a kis Jézus járt; écczör utánna kapott, azóta nem járnak minygyá' a gyerökök. Akkô mon'tu a Boldokságos Szűz, hogy mindön anya kállógyon az ű magzatyttyával; né járjon mingyá' mihán' mökszületik, hanem ki két esztenendőre, ki égyre, ki három fértájra.* ((Magyar-Szent-Márton).

¹⁾ Pallas Samlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften. II. 32.

²⁾ Az oláhoknál az anyának engedtlensége következtében a nyakában kell viselni a gyermekét. (Müller Siebenbürgische Sagen: Strafe des Ungehorsams.)

Ugyancsak Máriára¹⁾ (Boldogasszony) vezette vissza palócز eredetű emberem a fűzfá meghajlását: *Műta a Boldogasszony alá ült a fűzfá alá, azűta hajlik le ű neki az ága; lűhajult, úgy maradt.* (Magyar-Szent-Márton.)

Boldogasszony mellett demiurként jön elő Margit is, kit a legyek létrehozójának is említ egyik töredék, azért „a legyeknek Margit asszony a kirűjuk» (Magyar-Szent-Mihály), de szétszórójuk is: *Margit napja még nincs, addig nem tanul a háznál legyet, (de) mikű Margit napja van, Margit mindűn konyhábű egy kötűvel ereszű be. Ha be van csukva az ajtű, akkű nincsen annű a háznű anynyi légy, mint a másikonű; azért nem jó Margitkű nyitva hanni a konyha ajtűt.* (Torontál-Monostor.)

Ugyancsak növel van összehozva a légy eredete másik hagyományunkban, a mennyiben az ő kedvéért teremti Isten: *Az öreg lány kérűta a legyet műg a balhát, merű nem vűt neki dűga sűmmű, adott neki az Isten balhát, legyet.* (Szeged-Madarásztű.)

Nevezűk e nű demiurgot akár Boldogasszonynak: Máriának, akár Margitnak, avagy Barnaként²⁾ Kisasszonynak; másként Nyirfa kisasszonynak, a dolgon mit sem változtat, az eredmény csak az, hogy hagyományainkban nű demiurg is találhatű.

Mondánk legtűbbje az űs szűlűk és velűk egyűtt az emberi sűg bukását a tiltott fa gyűműlesébűl valű evűsre vezeti vissza és tiltott gyűműlesűl az almát jelűli meg, melyet Èva anyánk a nevetlen újjával szakajtott le s innen³⁾ maradt ez az új nevetlennek. (Szűreg.) Èván kivűl evett az almábűl Àdàm is, kinek a torkán megakadt s azűta van a gűgèn az úgynevezett Àdàm csutkájű:⁴⁾

¹⁾ Változatában a hajszolás közben aláűlű Krisztus Urunkra hajlott a fűzfá ága s úgy maradt. (Szeged nűpe, II. 139.)

²⁾ A mordvaiak pog. istennei 54. 74.

³⁾ Vűzűzűnrűl szűlű magyar-szent-mihályi mondánkban látni fogjuk, hogy a nevetlen új nevűt onnan is származtatják, hogy Noé, mikűr az Őrdűg a bűrkűt kilukajtottű, mással nem bűrtű a lukat becsűmálnű, mint az Őrdűg levűgűt újjával s mert az Őrdűgnek ez az újjű hiányzott, nevet sem kaphatott.

⁴⁾ Az egyházas-kérick szerint azért akadt meg az alma csutkájű, mert Àdàm mohűn nyelte el; a magyar-szent-mihályiak úgy tudják, hogy Èva azért kapott Àdàm torkához, hogy le ne menjen az alma, mert eszűbe jutott, hogy tiltott gyűműles s innen van, hogy csak az embernek (fűrűnak) van, az asszonynak nincsen.

Mikor Éva örökölt a tiltott almából, maj' mögfullott tőle, oszt Ádám is bele harapott, akkő Éva (Ádámnak) a gegőjöhön kapott, hogy né ögye mög, mer' ű 's maj' mögfullott tőle. Ádám éppen le akarta nyelni (az almát), de hogy Éva odakapott a gegőjöhön, a csutka mögakott a torkán, azúta lácezik az Ádám csutkájá. (Magyar-Szent-Márton.) Az alma a népköltésben a szeretet, szerelem jelképe, miről gyűjteményemben¹⁾ részletesen szólottam; népköltésünk szerint tehát a szerelem volt a tilalom, mit Magyar-Kanizsán talált szennyes nyelven szóló adatunk is megerősít, nem különben eme töredék: *Ádám mög Éva mikor a paradicsomba' vót,* (Éva boldog állapotúvá lett) *akkő kergette ki az Isten a paradicsombú őket.* (Egyházas-Kér.) Hasonlóképpen mesélik Szegeden is.

Hagyományaink közt leltük, hogy nem pusztán almafa gyümölcsének az evése volt megtiltva az első emberpárnak, ilyen volt a votják mondával megegyező tálfelnyitás is.

Az iszlám hatás következtében a votjákoknál a kumyska tiltott itallá vált s nálok a kumyska foglalta el a paradicsom tiltott gyümölcse helyét. Innár, a főisten az első ember párnak meghagyta, hogy a kumyskát nem szabad élvezniök, mivel Keremet, a diabolus bemocskolá azt. De mikor a paradicsomba vezeté Innár az őszülőket, akkor már letakart csészében mérgezett kumyskát tett Keremet oda. Az első asszony kíváncsiságától hajtva Innár parancsa ellenére letakarta a befödött csészét, ivott belőle s férjét is megkinálá, minek következménye a halál és a bűn. Keremet tudniillik a kumyskával a halált is beletette a csészébe. Isten ezután kiűzte őket a paradicsomból. Innár más helyen — mivel az első emberpárt a szaporodástól is megfosztotta — néhány embert alkotott s hogy Keremettől mentek legyenek, minden pár mellé nagy kutyát is adott oltalmul.²⁾ Már most halljuk a magyart.³⁾ *Mikor Éva asszon mögötte az almát, bemönt az Isten a ker'be, kérdöszte, hogy hun vannak? Nem akart Ádám mög Éva előmönni: Uram, szégyöjjük magunkat! Fügefá levelekkel fonták*

¹⁾ Szeged népe I. 172. II. 224. III. 223.

²⁾ Barna A votjákok pogány vallásáról 5.

³⁾ A voguloknál a kígyó víz bogyókat az anyókanak, hogy ízlelje meg, míg rá nem szedi. (Munkácsi Vogul népkölt. gyűjt. I. 167.)

magukat körül. Mikor előmőntek az Isten parancsára, (az Isten) adott Éva anyáknak egy tálat, abba a tálba bele vót téve, hogy a mi a gyümölcsöt mökkóstolta Éva anyánk — hogy engödelmes lögyön az embörnek (férfinak), az engödelmesség vót beletéve. Azután az Isten adott nekik kész vetést, hogy élhessenek. Akkó a tálat föngyitották, az vót beletéve, hogy a fehéreseléd a férfinak engegygöyön, mert ha a fehéreseléd a férfi keze alatt lött vóna, az almából ső örött vóna. (Temesköz-Lőrinczfalva.)

A votják mondából — mint irtuk — meg van hagyományunkban a tál, de benne nem az előttünk ma ismeretlen kumyska van, hanem az engedelmesség. A tál felnyitásért mind a két monda büntet, de különbözően. A votják megbünteti az első emberpárt, mi nálunk a tiltott gyümölcsből való evésre van lefoglalva, — a magyar csak az egyik félre, az asszonyra szab büntetést. A votjákoknál Keremet — ki eredetileg demiurg volt, csak idővel vált diabolussá — teszi le a lefödött edényt, nálunk az a közös vonás, hogy Isten örzöt rendel: a votják Inmár kutyát ad az ember mellé, a mi Istenünk az embert ruházza fel hatalommal az asszony felett, mert — miként töredékünkben meg van jegyezve — ha az asszony már előbb a férfi alá van rendelve, az asszony nem követi el a bünt.

A lefödött esésére, ezúttal tálra vonatkozólag van egy másik adatunk is: *Az Úr-Isten mökhatta Ádámnak mög Évának, hogy mindön gyümölcsből szabadon öhetnek, csak egyhön nem szabad nyúlai. De mivel Éva anyánk álhatatlan vót, nem birta kiálai, hogy hozzá né nyájjon, az Isten parancsolatytyát mökszekte. Mikor a tiltott almát mökharapta, eszébe jutott az Isten parancsolatytya. Elkeszdöttek pirulni, szégyötlék magukat, fügefalerélle körülfonták magukat, oszt elkeszdöttek bujkálai, de ső hun ső tutták magukat az Isten haragja elöl elrejtai; a fügefai alá házöttak. A fügefai alatt vót egy tál, lé vót borítva; Éva anyánk még ekkor ső nyukhatott, mert a csábító kígyó ott vót, mögmutatta Évának (a tálal), hogy emejje föl, a mit azután (Éva) mög is cselekedött. Abba' a tálba' vót a világ tükre, abba' möglátta (Éva) a jörendöbeli világnak mindön sorsajit. Hogy eszt Éva anyánk möglátta, az Úr-Isten benyitotta a paradicsomajtót, kiüszte öket. De Éva anyánk nagyon mökszerette a kovártélt mög a világtükriböl möglátta az ö sorsát is, első szöra nem akart kimönnai, csak bujkált. Az Úr-*

Isten osztán elküldötte az Angyalt, az osztán abból a (fügefá alatt levő) táblul kihúzott egy irtózatos tüzes kardot, akkor Éva anyánk is kimönt a paradicsombul. (Szőreg).

Ebben az adatunkban sincs ugyan szó a kumýškáról, de a tál is az emberiség vesztő eszközét, a tüzes kardot tartalmazza. mint a votják esése a halált és betegséget hozó kumýškát.

Ösvallásunkból kifolyónak és idevágónak kell tekintenem a lakodalmakban és disznótorokban Lőrinczfálván, Magyar-Kánizsán, három évtizeddel ezelőtt még Szegeden is divott ama szokást, mely szerint leborított edényben estebéd vége felé verebet vittek a násznagy, illetőleg a legelső vendég elé. ki mikor lefödté a talat, a madár kiszállt, mi — úgy tetszik — az elszállt boldogságra czéloz. Fel kell e mellett emlitenem azt is, hogy lakodalmakban a násznagy erősen a menyasszony szívére köti, miszerint férjének engedelmeskedjék. Ily alkalomkor szokta a násznagy a fentebb bemutatott engedelmességről szóló lőrinczfalvi mondát is elbeszélni.

Szőregi változatunk szerint a tálban kard volt és a világ tükre; a kard a Szentírás¹⁾ kardja, melylyel az angyalok őrt álltak, de mit értsünk a világ tükre alatt, melybe Éva anyánk belenézett. A teremtés tükrét kell alatta értenünk, oly féle tük-rőt, melyben az indek szerint az ős lény a teremtéskor bele nézett.²⁾ Nem Éva nézett ekként a tükörbe eredetileg, hanem az őslény, a ki teremtett. A paradicsomból való kiűzést³⁾ illetőleg ide jegyezzük, hogy a mi paradicsomunk az égen van: *A paradicsom most az égön van, lácczik is: a csillagok a paradicsom-fák mógygyára szinte hajlonganak.* (Szőreg.) Ebből megtudjuk, hogy a paradicsom fényes, benne még a fák is ragyognak. Paradicsomnak népünk, mint már kimutattuk, a Korona csillag-jait mutogatja.⁴⁾ Adatunk kijelenti, hogy a paradicsom most az égen van, vagyis az előtt nem volt ott, mi megegyez a keresz-

¹⁾ I. Mózes III. 24.

²⁾ Müller Geschichte des Amerikanischen Urreligionen. 624.

³⁾ Hogy csak Éva nem akart ki menni szép szerével, nem találtuk meg más vallásban.

⁴⁾ A csillagok nyelvahagyományainkban. 24.

ténységgel, míg az iszlám¹⁾ paradicsoma, nem különben a mongoloké is kezdettől fogva fent volt és ha — amint fentebb (33. lapon) láttuk — az őszülők szállni tudásáról a magyar hagyományok is beszélnek, valamint a mongol paradicsomról szóló monda változatban nálunk is meg van, mindebből azt kell következtetnünk, hogy mi is fent hittük lenni a bűnbe esés előtt létező paradicsom helyét az égen, csak a kereszténység hatása folytán tudjuk másképpen.

Az iszlám most említett tanításaként a bűn elkövetése után nem egyedül úgy szólt az ítélet: »Jőjjetek le a földre«, hanem ki lett mondva: »egyik a másiknak legyen ellensége«, mi már az első emberpárnál látható: *Éva nem akart félni, nem is félt Ádámtól, Ádám oszt elmönt az Istenhöz, asz'onta, hogy Éva nem akar tülem félni. Asz'onygya az Isten: Erigij' mozszygá' mög a Tigris fojóba! Ádám mögmozsdolt és szaká'la nyőtt. Mikor osztán mögláttu Éva Ádámot, mökképzöldött (megrettent), hogy kicsoda-e? Azúta fél az aszszony az embörtül, de nem mindéggyik, némölik ojan mind a ló, ütheti-verheti az embör, csak nem hajt a szóra. Éva is asztán aszt akarta, hogy szaká'la lögyjön, elmönt ű is, hogy maj' mögmozsdik, de²⁾ üt a légy csipte mög (ekként nem mozdolt meg a Tigris folyóban. Egyházas-Kér.)*

E hagyomány, mint az első pillanatra látható, több vallás hatása folytán alakult így. Első kijelentése szerint Éva nem félt Ádámtól, ezért Ádám Istenhez panaszra ment, semmi más ez, mint a zsidó vallás maradványa. Tulajdonképen nem Éva, hanem Ádám első felesége: Lillith volt az, a ki nem félt Ádámtól, a miért Ádám az Isten elé járult.³⁾ Felemlíti mondánk, hogy Isten azt mondja Ádámnak: mosdjék meg a Tigris folyóban, mit Ádám megtett és szakála nyőtt. Ez is a zsidó vallás, esetleg az iszlám hatása. A zsidóból vette kölcsön az iszlám, hogy Gabriel meghagyta Ádámnak: mosdjék meg a folyóban és úgy járuljon Isten színe elé⁴⁾ csakhogy az iszlámként nem ekkor, nem is a mosdástól, hanem a bűnbeesés után bánatában nyőtt meg a szakála.⁵⁾

1) II. Súra 36. v.

2) Külön alkuperäisessü tekstissä näin: mutta hänelle kärpänen puri säärinen väliä, Eeva sivalsi siihen, ja siinä paikassa hänelle kasvoi parta.

3) Majer *Allgemeines Myth. Lexicon*, I. 31.

4) Weil *Bibl. Legend. d. Muséum* n. 19.

5) Weil idézett műve, 29.

Ádámnak a szakálán kívül bajúszsza is nyőlt: *Ádámnak nem volt bajúszsza a teremtéskor, de a bajúsz hejít a légy csípte mög, Ádám oda kapott, akkô minygyű szőr támadt az óra alatt.* (Szöreg). Ily fele csipésről a voljások tudnak. Isten azt mondja az embernek, ha meg nem adja magát az állatnak, nem hal meg. A nagyobb állatoktól óvakodott az ember, de a verébtől nem tartott, ennek sikerült megcsípnie őt: így jött létre a halál és küzdés az életben.¹⁾

Az embert ért büntetések közé tartozik, hogy az ember elvesztette körömből álló takaróját: *Valamikô még Ádám atyánk nem vétközött, az egész test ojan vót, mint a köröm; mirelhogy vétközött, elmúlt. Ez (t. i. a köröm) csak fölülmaradt.* (Magyar-Kanizsa.) E helyt nem a bünbeesés következménye figyelemre méltó, hanem hogy az emberek körömmel fedettek valának. Ez a hiedelem meg van a voguloknál is²⁾, nálok Numi Tarom az emberi testet egész terjedelmében — mint a hagyományukban van — köröm minőségben alakította; de eredetét fürkészve az iszlámra, illetőleg a zsidó vallásra kell visszamennünk. »Mózes I. könyvének 3. fejezetében levő 7. versét a 7. századbeli arameus bibliai fordítás úgy fordítja: És világosokká levének mindkettőnek szemei s megtudták, hogy meztelenek: mert meztelenekké váltak a köröm ruhától, a melyben teremtve lettek.« Ez a fordítás vagy helyesebben parafrázis egy mondán alapul, a mely a 2. századba vezettetik vissza. A Berésith rabbá czimű mondásban azt olvassuk (20. f.), hogy Ádám ruhái simák voltak, mint a köröm, szépek mint a köröm. Még világosabban szól egy későbbi forrás: Milyen volt az első embernek a ruhája? Köröm bőre volt . . . de mikor evett a fa gyümölcseiből, lehámlott róla a köröm bőr . . . Ez a felfogás azután elterjedt a mohamedánok közt is, szerintük 10 dologgal büntette meg Isten Ádámot. Ezek között volt az is, hogy megváltoztatta a bőrét, mely az előtt olyan volt, mint a köröm.³⁾

1) Munkácsi Volják népkölt. hagyom. 53.

2) Munkácsi Vogul népk. gyűjt. I. 164. majdnem betűről-betűre úgy szól, mint a magyar hagyomány: Ebben a pillanatban köröm minőségű bőreik lágyakká lettek, csupán a közéjj hegyén maradt maradt meg egy kevéske köröm.

3) Ethnographia. III. 296.

A bűn elkövetése következményeként említi a zsidó vallás és az iszlám, hogy az állatok mind ellene fordultak az embernek.¹⁾ Ily nemű adatunk is van: *A macska ravasz á'lat, nappal mindig asztat dúdolta a másíknak, hogy ha estét mögéri, röggelre é'födeli a gazdát, vagy a gazdaszszonyát. De az Isten möktompította a macskát, mikó este gyün, é'felejtí mit dúdolt. Most mán híjába' dúdolja a másíknak, mer é'felejtí.* (Szőreg.)

Ellensége lett az embernek a méhe és a kigyó is. Mondánk ma már ugyan keresztényies színezetű, de azért felismerhető a méh ellenségeskedése: *Azelőtt a méhecske job' cõt mind most: é'cező' asz'onta Krisztus Urunknak, hogy a kit mökesíp, hajjon mög: Hajj mög té! Osz't' azáta a méhecske mög is hal. A kigyó is asz'onta: hogy a kit ű mökesíp, hajjon mög! Jó van, a kit té mökesípsz, hajjon mög! de tégyöd be n' cögyön a fő'd! Nem is vöszi be, mikó mán é'gyün az idő, hogy el akar pusztulni, a kocsí-útra fekszik, tapossák el.* (Csanád-Apácza.) Egyházas-Kéren azt beszélík, hogy: *A kigyó azelőtt még a paradicsomba' cõt, nem csípött, csak azáta csíp.*

Az emberen kívül megbüntette Isten a kigyót, melyet hagyományunk átkozottnak nevez: *A ki kigyót lát oszt' nem üti agyon, az vétközik, a Szűz Márija é'fordul tüle, mert az Istennek átkozott teremtménye a kigyó, mûta az Ördög kigyó képibe csalta mög az embört.* (Temesköz-Lőrinczfalva.) Átkozott a kigyó az iszlám-ban,²⁾ zsidó vallásban és a kereszténységben, de úgy látom — az átkozottságát az iszlámból merítettük, mert: *Mikor az Isten Ádámot paradicsomba vezette, akkor mökhatta neki: Itt légy! paradicsom nyőj! emböri nemzet szaporoggyon! Az Ördög esz' mögírlötte, hoty hát neki sémni haszna nem lösz? Kigyó képibe hüvre csábította Évárát. Akkó átkosza mög az Isten a kigyót; azelőtt a kigyót szép á'lat röt, Éva a kigyórâ jácezott.* (Egyházas-Kér.) Hogy az iszlám hatásának tulajdonítsam a kigyórávonatkozó elátkozást, erre a most közlött, nagyon hiányos adatunk adja meg az alapot. Mi csak azt tudjuk, hogy Éva a büntetés előtt a kigyóval jácezott, de hogy szép volt, hogy milyen szép volt? ezt az iszlám tudja. A kigyó volt — úgymond - az állatok királynéja. Feje olyan volt

1) Weil említett műve. 27.

2) Weil idézett műve. 28.

mint a rubin, szeme mint a smaragd. Testalkata a tevéhez hasonló, bőrén a legszebb színek játszottak, szőre lágy, mint valami előkelő kisasszony és így tovább festi, míg végre kimondja, hogy Évának játszótársa vala.¹⁾ A kígyónak ezt a feldicsérését elfelejtettük, de megtartottuk, hogy szép volt, Évával játszott. mi eleendő arra nézve, hogy az eredetre, az iszlámra ráismerjünk.

A bünbeesés következménye még. hogy a pávának rút a lába : *Az Ördögnek ögyéb madara nincs, mind a páva, mer' az Ördög-elatta a húsát mög a lábát szép tallé' ; nincs is rajta hús csak esont mög hűr. Hogy ő né bízza magát, csünge lábat kapott. Nem is mer a páva a lábára nézni, mer' ha mögnézné a lábát, mögdlöglene.* (Temesköz-Lőrinczfalva.) Töredékünkben nem tűnik ki, hogy miért nevezhető a bünbeesés következményének a páva disztelen lába. ezt az iszlámból értjük meg. Az iszlám szerint²⁾ a pávának. a paradicsom legszebb tollú madarának Iblis. a diabolus, azt az ajánlatot tette, hogy ha beviszi a paradicsomba, megmondja neki a betegségtől, haláltól és öregségtől megszabadító titkos ígéket. Tudvalevőleg Iblisnek a paradicsomban nem volt helye. A páva tartván Rihvantól, a paradicsom őrzőjétől, nem merte Iblis szavát teljesíteni, de azért közreműködött, mert kiküldte az okos kígyót, melynek sikerült bevinni Iblist, kinek rábeszélése következtében elkövette az első ember pár a bűnt, evett a tiltottfa gyümölcséből. Isten kimondotta ítéletét. melyből a pávának is kijutott : tudniillik közreműködésért elvesztette gyönyörű szép hangját és ruháját. Mondánkban csak a húsát adja el az Ördögnek a páva, míg az iszlámban mindenét, másként szólva önmagát, mikor Iblis közvetítőjéül szegődött. Nem fejthető azonban meg az iszlámból az, hogy a páva a szép tollat az Ördögtől kapja és nem az Istentől, nem is büntetésképpen, hanem húsért cserében. Az az Ördög, a melyik képes húsért tollat adni, a pávát átváltoztatni, mondjuk, újra teremteni, nem diabolus, de demiurg. Ebből azt kell következtetnem, hogy az iszlámból nincs több mondánkban, minthogy a páva rút lábat kapott és hogy őseink, mielőtt az iszlám rájuk hatott volna. oly helyen éltek, a hol a pávát szép madárnak, a demiurg kedves madarának tekintették.

¹⁾ Weil ugyanott. 22.

²⁾ Weil említett műve. 20.

Felsorolt töredékeinkben a teremtmények a bukást, illetőleg változást, részint Isten parancsának meg nem tartása következtében kénytelenek viselni, részint elégedetlenségükért. Az Isten parancsának megszegéséről szóló adatainkat jobbra az iszlámban és zsidó vallásban, az elégedetlenséggel foglalkozókat a mongolban leltük fel. Elégedetlenségre vezetendő vissza a kakuk megváltozása is, melynek azonban változatát nem bírtuk föllelni: *A kakuk az Úr-Istentől a lekszöb' ruhát kérte, nem elégedött mög a magájával, akkor az Úr-Isten mögharagudott, az Ördög taréjt attu rá, azáta a kakuk mindég bánynya a föltől, szomorúan kukukkol, mert átok alatt van.* (Majdán.) Mert elvesztette szépségét, szomorkodik a mordvin kakuk is, mely házi állat lévén hajdan, azt fogadta, minden nap tojni fog, de nem tartotta meg szavát, ezért büntetésül Ange-Pátái himlőhelyessé tette s az erdőre üzte, hol bánatosan kukukkol¹⁾.

Fejezetünkben emlékezünk meg az első gyilkosságról is, mint olyanról, mely az embereknek a boldog korban élvezett békés állapotuk megzavarására vonatkozik. Az első gyilkosság semmi összefüggésben sem látszik lenni az ős szülők bukásával, de még az ős szülők gyermekeiről: Káimról és Ábelről sincs benne szó, mi azt mutatja, hogy e hagyománynyal csak az újabb korban ismerkedtünk meg. Teremtésünkről szólva (15. lapon) hallottuk, hogy az Ördög tanította meg az embert pálinkát főzni: az emberek aztán lerészegedve agyonütötték egymást. Mondánk változata a mordvinoknál fordul elő s aunnyiban tér el a mienktől, hogy mikor Saitán megtanította az embereket sört és méhsört készíteni, lisztből pálinkát főzni, mitől megrészegedvén, nem egymást ütik agyon, hanem Niški-Pázt: az Isten fiát.²⁾ Az első gyilkosság a mordvinokként is a részegedés következménye, mi iszlám maradvány, az iszlám törvényekről tudjuk, hogy halálos büntetés terhe alatt tiltja a szeszes italok élvezetét. Még az iszlám hatásnál is újabb a kereszténység, melynek nyomai látszanak meg a következő adatunkon: *A kocsmába történt az első eset* (t. i. a gyilkosság) *az Ördög elopta az embörnek a pipáját; a kinek elcseszt a pipája, agyonütötte a társát* (akire gyanakodott) *pedig az*

1) Barna A mordvaiaiak pogány istenei. 36.

2) Barna Ósvallásunk kisebb isteni lényei. 5.

Ördög tölte el a pipáját. (Egyházas-Kér.) Mikor népünk az iszlám törvényeit felejtette, a kereszténységét — melyek a dohányzást kezdetben szigorúan tiltották — megismerte, akkor a pálinka, illetőleg a szeszes ital helyét mondánkban a pipa foglalta el.

A bukásról szövegeinkben a következő vallások hatását szemléljük: legtöbb hagyományunkon észleltük az iszlám nyomokat, ugyancsak ennek a vallásnak a hatását láttuk a mondáinkkal egyező voltján és vogul adatokon. Az iszlámmal mintegy egybeesve jelentkezett az Ádám szakálának növeséről emlékező maradványban a zsidó vallás elannyira, hogy e hagyományunk vizsgálásánál akaratlanul is (Constantinus kabarjai, illetőleg Ibn Dasta kozárjai jutottak eszünkbe.¹⁾ Constantinus szerint a kazár nemzetből való kabarokkal egyesültünk, a kozárok legnagyobb része pedig Ibn Dastaként a zsidó hitet vallja, de az előtt a kozárok hite hasonló vala a törökök hitéhez és fővárosukban: Szara Sennben, de más városukban is: Hab Nela-ban muszlimek (mohamedánok) is laknak, vagyis zsidó és iszlám vallást követők laknak együtt, minek folytán a két vallás hiedelmei egybeolvadhattak. Több hagyományunk változatát a láma, illetőleg buddha vallású mongoloknál leltük fel, mi nagyon is figyelemre méltó bizonyíték, melyet azonban más alkalommal használunk fel.

Vízözön.

(Felolvasatott a M. Néprajzi Társaság 1891. márczius 21-én tartott ülésében.)

A vízözön létrejöttét a legtöbb nép büntetésnek veszi a megbántásért, melylyel a veszedelem napjaiban élők felső lényöket haragra lobbantották. Kerülnek azonban minderről mit sem tudó mondák is, mire nézve a *Reguly*²⁾ lejegyezte vogulok vízözönről emlékező hagyománya példaként idézhető. A vízözön bekövetkezésének e szerint semmi fontosabb oka nincs, mint hogy hosszú tél után szerfölött rögtön állta be a nagy havakat és jegeket egyszerre megolvasztó hőség: Isten megbántásáról, rossz emberekéről és jámbor férfiról nincs említés téve, mind e mel-

¹⁾ Hunfalvy Magyarország ethnographiája. 200. 215.

²⁾ Hagymányai I. 156. Munkácsi Vogulnépköltésigyűjtemény I. 69.

lett is találkozni Noé — nem ugyan ezen a néven ismeretes, ha nem öregnek nevezett — ki a halál kikerülésére nyárfát tanácsol ketté vágni s kettős sajkát csinálni, mi megfelel az emberiséget elvesztéstől megmentő Noé bárkájának. A magyar monda töredékek nem ily egyszerűek és idegen hatástól mentek, mi már beszélünk Isten megbántásról és a vízözönt büntetésnek vesszük. Van a voguloknak más vízözön, illetőleg tűzözön mondjuk is, melyet Munkácsi¹⁾ közölt, sok tekintetben megegyező némely töredékünkkel, csak hogy alapul ezt sem fogadhadjuk el, mivel a főisten — természetesen idegen hatás folytán — vas hajót jár kikészíteni, »tokhal bőrből való — takaró sätort készít«, szóval anyaggal foglalkozik, nincs neki demiurgja, nem a vogul és altaji teremő monda Istene többé, hanem azért megérdemli, hogy hagyományainkkal összevessük. Mi ezúttal a votjakokra vetjük szemünket, náluk leltük fel — mit előre kijelenthetünk: — a magyar vízözön monda töredékek mását. Nem is titkoljuk el örömmünket a fölött, hogy rokon néppel birunk közös kincsét és áldjuk népiünket ősiségéhez való ragaszkodásáért, mert hagyományainkban a votják vízözön, nem különben a vogul tűzözön monda főbb részeit bemutatathatjuk, sőt sok tekintetben teljesebb képet is nyújthatunk, mint akár a votják, akár a vogul hagyományok.

A votják monda Nojt²⁾ Imárnak, a főistennek kedves emberként állítja elének. Ez a kedves ember egy alkalommal így szólván: A világot nagy víz fogja elárasztani! és nagy hajót kezdett készíteni. Honnan tudta meg Noj, hogy a világot víz fogja elárasztani? a votják mondában világosan nincs kimondva: csak abból következtethetjük, hogy a főistentől tudta meg, mert a monda Imár kedves emberül tünteti fel és míg Nojt a vízözön veszedelméből kiment, az emberiséget belevesztettnek engedi tekinteni. Hasonlóképen a mondából kell kiolvasnunk, hogy a vízözön a bűn büntetése volt, mivel nem mindenki tudta bekövetkezését, csak Noj, Imárnak kedves embere. Nem tudjuk azonban mi féle lények veszttek el a vízben: Óriások-e, vagy hősök, avagy csak egyszerű emberek? A magyar hagyományokban kétféle hiedelmet találtunk eddig az elvesztett lényekre vonatkozólag. Az egyik a kereszténység tanításaként festve az emberek viselkedését, közönséges lenyeknek: embe-

¹⁾ Idézett műve I. 68.

²⁾ Munkácsi votják népköltészeti hagyományok 51.

reknek nevezi : *Mindég mulattak az embörök, lakodalmaskottak, azé pusztította el őket vízözönnel az Isten* (Szöreg) ; a másik adat szerint a veszedelem az Óriásokat és Tündéreket érte : *A vízözönbe' mulattak ki az Óriások mög a Tündérok, mert az Isten parancsolatját nem akarták tartani. Mindég mulattak, fajtalan életöt éltek, el is pusztultak.* (Szöreg.) Az Óriások, Tündérek és a Noé korában élő emberek elpusztulását nem ok nélkül helyeztük egymás mellé. Hagyományaink egynél több vízözönről nem beszélnek, Tündér, Óriás. ember ebben vesz el, mi azt jegyzi, hogy a vízözönben halálukat lelt lények, kiket ma némely hagyományunkban embereknek találunk mondva, tulajdonképpen Óriások és Tündérek kora vala. Így tanítja ezt a Szentírás¹⁾ az iszlám²⁾, és pogány vallás legtöbbje, melyek közül elegendőnek véljük az ismeretes indet felemlíteni.³⁾

Meg kell jegyeznünk, hogy a mi monda töredékeink mind-egyikében sincs ugyan nyíltan kifejezve, hogy a vízözön a bűn büntetése, meg van azonban bennök az ezt mutató vonás, t. i., hogy Isten csak Noénak adja tudtára miszerint az egész világot vízözönnel pusztítja el s a bárkát Noéval titokban készítetté. Isten büntetni akarta az Óriásokat és a Tündéreket, mivel bűnösök voltak, megkímélni a jámbor Noét, ezért kell titokban építenie Noénak a bárkát. Harecz ez Isten és Óriások között, de milyen harecz ? Némely monda töredékeinkben reá jönnek az Óriások a hajó építésre, találunk is ellenszegülést, a félig meddig kész bárkát hasznavehetetlenné iparkodnak tenni, hanem más adatainkban sikerül Istennek meglepni őket.

Az Ó-szövetség Istene, hasonlóképpen az iszlámé nem titkolta el akaratát : időt engedett az emberiségnek a megtérésre, mi több, követet küldött hozzá Noé személyében,⁴⁾ hanem a mi Istenünk és a votjákoké egészen más Isten, könyörületet nem ismerők, nekik nem kell a bűnös megtérése, a bosszú vezérli őket, megtorolni a bűnt, ez a céljuk. Ilyen az indek Istene is : Visnu, ki hogy a gonoszokat kiirthassa, hal alakjában képes a földre

1) I. Mózes VI. 4. : Sirák XVI. 8. ; Baruk III. 26.

2) Weil Biblische Legenden der Muselmänner 45.

3) Wollheim da Fonseca Allgemeine vergleichende Mythologie 28.

4) XI. Súra 26. v.

jönni s így beszélni a jámbor Satjavatra nevű királylyal, kinek tudtára adja, hogy mindenkit, a ki őt megbántotta, vizözönnel söpör el a föld színéről, neki pedig és társainak hajót küld, hogy megszabadulhassanak.¹⁾ Az első, mit már ezúttal megállapíthatunk, az, hogy a rokon népek közül a voljásokkal közös gondolkozású és érzésű Istenünk van: egy és ugyanaz az Isten, csak hogy ők Inmárnak, mi Istennek hívjuk.²⁾

A teremtésről és bukásról tudó hagyományainkban Istenen kívül demiurgot is találtunk, mit hasztalanul keresünk az adatainkkal egyező mondában. Isten és az ember között szereplő közvetítőről a voguloknak A szent tűzőzőn regéje nevű hagyományában van szó. Világ-ügyelő-férfi a közvetítő a világot tűzőzőn elpusztítani akaró Arany-Kwóres és a veszedelemnek kitett emberek közt.³⁾ A magyar vizözön mondák már mesélnek demiurgról is. Egyik hagyományunkban egy helyt az van ugyan mondva, hogy a demiurgként előjövő Angyal maga az Isten, de ha adatunk egyéb sorait tekintjük, azonnal meggyőződünk róla, hogy itt valóságos demiurgról van szó és csak a kereszténység hatásának a következménye, hogy a demiurg Angyal úgy van feltüntetve, mintha maga az Isten volna. A kereszténység Istene tanítja az embert Önmaga és jelenik meg Ábrahámnak angyal képében,⁴⁾ a demiurggal rendelkező isten — mint a teremtésről szólva hallottuk — a demiurgia által intézkedik. Hagyományunk szerint: *Mikor az Isten mökparancsolta Nőjének, hogy csinájjon bárkát, Nője asz' mondotta, hogy ű nem képes asztat mökcsinálni. Maj' küldök én néköd egy embört, a ki néköd mögmutatytja, hogy te asztat hogy' csináld! Az Isten naponta Anygyal képibe' mögjelönt oszt' mögmogatta Nőjének: hogy csinázza a bárkát. Nője hátszomszáz esztendejig csinálta a bárkát; a felesége nagyon óhaj-*

1) Majer Allgemeines Mythologisches Lexicon. II. 271.

2) Hunfalvy (Reguly hagyományai. I. 288.; Magyarország ethnographiája. 242.) meg is kísérté bebizonyítani, hogy a magyar vimád-ban a vim=im istent jelent, mi megfelel a volják Inmár szó lm-jének. (Castrén Vorlesungen über die Finnische Mythologie 306.; Buch Die Wotjaken 149.) E szerint meg van még nyelvünkben a volják Inm istent jelentő szó mása is az áld szóval összetéve: im-áld, imád, vimád.

3) Munkácsi Vogulnépköltési gyűjtemény. I. 73.

4) I. Mózes III. 21.; XVIII. 1.

totta tenni, hogy mőre jár (Noé), de mivel Isten mőktiltotta, hogy sőnkinék ne mongya, hát Nője nem is mon'ta! Vėktire a feleséginek a testvéreji készítőttek italt, a mőiktől Nője elalutt; a mikor az álombul fölébrett, Isten parancsolatyjáról mőkfeletközött és a feleséginek elbeszélte, hogy az erdő nyílás kőst a tengő par-tyán épít egy házat, mert ojan víz győn, hogy az egész földön a népet eltőrőli. Másnap rőggel osztán Nője kimőnt a bėrkáhon, létőtte a humiskáját; mikor a bultáját szokás szőrint a fába vėkta, a fa koppant; mőgijett, mert a fa azelőtt nem koppant, mőngyő észrerőtte, hogy ő vėtközött. Az Istennek osztán imátkozott, kőnyörgőtt az ő bűnejéért, akkő egy Anygyal mőnt oda, adott neki egy gomboyag fonalat; mőkparancsolta, hogy kősse mőg a rėgit, osztán vigye, ereszsze (a gomboyagot). Nője neki is indult oszt' eresztőtte (a gomboyagot), de az Anygyal előtta a fonalat, így osztán a fonál húzódott Nője után. Mikő mán Nője egész lėeresztőtte a gomboyagot, akkor láttá, hogy húzódik utánna a fonál. Hét esztendejig bőjongott az erdőbe, mert vissza nem birt mőnni; akkő jelőnt mőg neki mőgőn az Anygyal, mőgmőnta neki, hogy ez az Isten bűntetése, a mő a feleséginek mőgmőnta hogy bėrkát csinál. Azután Nője feleséginek a tes'véreji főkerekették Nőjét, hogy mő csinál? tőnőttek, hogy ijen dolgon tőri az eszit anygyi űdő űta, a minek hasznát nem vőheti. Azután kigőnyólták Nőjét (oszt' bepiskolták a bėrkát.¹⁾ Mindaddig mőntek nézni a tőbbi embőrők is a bėrkát, hogy Nője kėntelen vőt ott hanni. Akkor Isten ojan fekéjt eresztőtt a népre, a miből mőg nem győgyulhattak sőmmi mődon addig az idejig, még vėgre egy ijen beteg a Nője bėrkájába lėvő csőnyaságba belekeverte magát: beleesőtt, a mőjáltal azonnal mőggyőgyult. Azután az embőrők a bėrkát vėkkėppen kitisztították, mer' orvosságnak elhor'ták. Azután csakugyan elkővetkőzött az Istennek ígért bűntetése, a vízözőn. Anygyal által jelőntőtte mőg Isten Nőjének, hogy mő mán rakogygyon a bėrkába, de még akkor is az atytyafjaji kinerették, hogy kibujdosott az erdőre kőzűlők lakni. Bekővetkőzött azután a vízözőn, az Isten mőkparancsolta Nőjének, hogy mást sėnkit be ne vőgyőn az ő csalágygyán kivől. Mikor Nője bemőnt a bėrkába, a felesége a tes'vérejét mőkhitta, hogy mőnyygenek ők is a bėrkába. A mikor

¹⁾ Saastultivatkin arkkia.

a víz már ojan vôt, hogy már lábálni alig lehetött, oda siettek, de Nójé be nem eresztötte őket. Nójétól még csak bemöntenek vóna, de az oroszlán vôt a segedel mire; mert mikor látta, hogy Nójé küzd, az oroszlán állott az ajtóra, így osztán nem mőhettek be a bárkába. Isten mőkparancsolta Nójénak, hogy csak az ojan általukból viggyön be, a mőlik a vízbe nem él mőg; de az eger, mikor a lukja teli vôt vízzel, kigyűtt és a bárkára mászott Nójé tutta nélkül. Mikor Nójé mőglátta az egeret, hogy rákésájjja a bárkát, lőhúsza a kesztyűjít a kezirű oszt vákta hozzá, a kesztyűből macska lőtt, a mőlik azúta az ártalmas férgeket pusztíti, épusztította az egeret is. Mikor a víz apatt, a bárka Bororát högyön állt mőg. (Magyar-Szent-Márton.)

Tegyük mondánkat vizsgálódásunk tárgyává. Kezdő soraiban a bárka készítésének idejét a Szentirástól eltérőleg száz esztendő helyett három százra teszi: ugyan csak az elején szól arról is, hogy Noé feleségének a testvérei italt készítettek, melytől Noé lerészegedett, mi részben a teremő mondából, a sör készítéséből való, miről fentebb a 15. lapon szóltunk; részben a Szentirás Noéjának megittasodása. Érdekesebb ennél, hogy az italt többen Noé feleségének a testvérei készítik, vagyis az ital készítésénél több demiurg szerepel, éppen úgy mint fentebb a 25. lapon Illés teremtésénél. A részegítő ital feltalálójául különben mondáink különféle személyeket hoznak fel. A 15. lapon szóltunk arról, hogy az Ördög tanította az embert a pálinkafőzésre, természetesen eredetileg nem a diabolus, hanem a demiurg Ördög, ugyan ezt találjuk a votják mondában, hol Saitán oktatja rá Noé feleségét a sör főzésre, a voguloknál pedig Nul-ater mutatja meg Nuni-Tarém feleségének a hordóban levő részegítő italt.¹⁾ Más magyar hagyományban Bűbajos asszony, tehát mint a finneknél, asszony a sörfeltalálója. E monda a találgatós mesék közt szerepel. A nép megragadott adatunkból egy — mondhatni — különös vonást hozzá kötötte, alakította az egész esemény elbeszélését. A mi a találgatóssághoz nem vágott, mint fölőselegest eldobta; kár, hogy a különös vonást a monda közepén lelte föl, nem a végén. Az ragadta meg figyelmét a vizözön elbeszéléséből, hogy a fa, míg

¹⁾ Munkácsi Votják népköltészeti hagyományok 50. Vogul népköltési gyűjtemény I. 68.

Noé megtartotta a titkot: nem beszélte ki, hogy hajót készíteni jár. bármint ütöttek, vágták, nem koppant: *Méddig nem koppant Nóvénak a fejszéje a fába?* Így hangzik a násznagy egyik, vőféléhez intézett kérdése a lakodalmakban. *Addig nem koppant, még nem részégitette Nóvét a felesége; azóta koppan.* Meséje pedig a következő: Az Úr-Isten megjeléntette Nóvénak, hogy elpusztul a világ, csináljon bárkát. Aszt is megmon'ta neki, hogy ne monygya senkinek, hogy hová jár! A felesége egyre kérdezte, hogy hová jár, de Nóvé csak nem akarta megmondani; nem is mon'ta, még meg nem részégitette (a felesége.) A feleségit ojan Bibájos asszson oktattá rá, hogy részégitese meg Nóvét. Mon'ta neki, hogy főzzön árpát fűzékbe, oszt' annak a levit itassa meg Nóvéval, akkor megmonygya. Úgy oszt' főzött neki árpát fűzékbe és annak a levit itatta meg vele. attul Nóvé megrészégedött oszt' mindént kibeszélt. Azóta koppan mindég, azátá májig is koppan a fejsze a fába! (Magyar-Kanizsa.) Leszámítva azt a különbséget, hogy nálunk Búbajos asszony tanítja Noé feleségét, a votjákoknál Saitán, e töredék majdnem szóról-szóra azonos a votják monda elejével.

Szó volt már az 51. lapon mondánk ama kijelentéséről is hogy Isten megtiltotta Noénak a titkot, t. i. a hajó építést elárulni, mivel miként az ind Visnu irgalom nélkül elpusztítja a Noé családján kívül az embereket, minek okául a magyar hagyományok az elerkölcstelenedést nevezik meg. Noé nem bírta a titkot megtartani, felesége veszedelembé döntötte, feleségét pedig más lény vette reá, hogy Noénak ártson. mi nagyon hasonlít a Szentírásból ismeretes ős szüleink bűnbeeséséhez, melyben a diabolus Ördög csábította bűnre Évát, Éva vette reá Ádámot a tiltott fa gyümölcséből való evésre. Cselvetésül hagyományunk Noénak lerészégitését mutatja be; adatainkban azonban más cselek is fel vannak hozva. milyen a mosdóvíz eltevése. hogy Noé reggel ne tisztálkodhassék: *Mikô Nojé a bárkát készítötte, mög vôt (az Isten-től) parancsolva, hogy senkinek mög ne monygya, hogy mit csinál. Nojé osztán úgy csinálta, hogy senki se' tuggyga mög, hogy hová jár. A mellék tartományba' vôt egy' nagy erdőség, ennek a közepibe' egy' igön nagy högy vôt, annak a tetejibe' csinálta Nojé a bárkát! Mikor a bárka készült az erdőbe' a högy tetején, mán akkô mindönféle á'lat möjjeönt a bárka környékén. Nézőgették,*

de csak az átlatok láthatták a bárkát, mert az ojan bárka cõt, hogy (az emberek közül) senkinek se' cõt látható. Az Úr-Isten úgy parancsolta ki, hogy (Noé) senkinek ne mongya, még a feleséginek se' mongya mög. Az is mög cõt parancsolva, hogy mindön röggel mögmozsgyon, mikor a munkára indul, mer' ha mög nem mozdlik, be nem régezi (a bárka csinálást.) Így hát Nojé hozzá fogott a dologhon. Mönt mán a dolog jó, de senki se' tutta hogy hurá jár, mert Nojé mindég korán mönt, még nap fönkötte előtt emönt a bárkát csinálni oszt' későn gyütt mög, semmi átytyát mög nem tapasztalhatták. Az Ördög mindön áron mög akarta tunni, hogy hurá jár Nojé? Éjárt a feleségihön beszélgetni, kérdözte tüle: Hurá jár a té urad? De a felesége se' tutta, hurá jár Nojé, nem mon'ta mög neki, csak anynyit tudott, hogy mindég még napfönkötte előtt elindul, mög mikó emén, mindég mögmozsdik. Asz'ongya az Ördög: Hát tód' el a mozdó vizit! Hogy eltötte a mozdó vizit, Nojé nem mozdott mög, úgy mönt ő mozdatlanul bárkát csinálni. Mikor hozzá fogott a munkájáhon, egész haza ha'lacezott a kopogás; akkó möntek nyomrú-nyomra. Mán nem meszsi cõtak, mikó az Úr-Isten Angyalt kü'dött hogy azonnal mozsgyon mög, ha mássá nem, a rizeletytyiré, mer' minygygá rége a munkának. Mihánt mögmozsdott, minygygá nagy köd ereszködött, nem tuttak se' hucá se' mönni, nem láttak a ködtü, möktévettek. A felesége asztán is ötötte mindön röggé a mozdó vizet, de asztán sikeretlen lött, mert a rizeletytyirel mozdott mög. Mikó mán az Ördög látta, hogy hijába töszí el a (Noé) felesége a mozdó rizet, babonáságot készítettött (Noé feleségével) árpáhal mög komlóból, hogy aszt itassa mög Nojéval, úgy majd nem tugygya elkészíteni a bárkát.

Háromszor félbe' köllött neki hanni a bárka építésit, mert nem bírta az Ördög miatt mindön baj nélkül elkészíteni és így száz esztendő került bele, mikor a bárka elkészült. Mikor esözés á'lott be, negyven nap és negyven éjjel szüntelen szakatt és így mindönféle á'lat, a mölik a vízbe nem éltetött mög, a bárkáhon tolakodott. A népek még akkó is lakodalmaskottak. Najé osztán az á'latokbú szöött be a bárkába, de a legyet kihajtotta, hanem a légy bebát az á'latok fülibe, esipte, onnét is kihajtotta. Mikor kinézött, akkó mán oda rakodott az ereszet alá száraz hejre; akkó mon'ta hogy légy, itt légy! Így osztán rajta maratt a légy,

úgy híjuk azóta. Oda ment az Ördög is, hogy ereszsze be! Nojé nem akarta beereszteni, de beszökött. Az elefánt jüle alatt kíggyó képibe' szökött be, nem tudtak semmit se felüle, möddig a bárka majd kilukatt, akkor rötte észre Nojé, hogy valami ellenség vagyon a bárkába'. Minygyá' vizsgálatot tartottak, mög is tanúlták, akkó mán kifúrta a bárkát, hanem mökesípték ű kelmének a gallérját, küdopták a bárkábá. Mikó észrevötte Nojé, hogy a víz apad, ho'lót eresztött ki mög galambot. A galamb össze-viszsa kódogott, viszsamönt a bárkába. Mikó jó apatt mán a víz, Örményország högyejin állott mög a bárka, akkor ismét egy' galambot boesá'tott ki a bárkábá, a ki azután mán olajfa ágat hozott a szájúba', ekkor bizonyosnak állította (Noé), hogy mán a víz jó apad, kimönt a bárkábá.

Mindamellett, hogy körülnézte magát Nojé, szödögelődni kezdött; vesszőket szödött össze, hogy möggyegjözze a víz apadását; abbul (a sok leszúrt vesszőből) támat a szőlő, így lött Nojénak szőlős kertje. Mikor kimöntek a bárkából, Istennek hálát attak. Az Isten mögígérte, hogy többé vízőzönnel nem bünteti mög őket, azért atta az égi szivárvánt; a pipát mög azé' röndölte, mi által aszt jelönti, hogy tűz által fog a világ elveszni. (Szöreg.)

Noénak mosdatlanul való dologba kezdését veszi több töredékünk az oknak, hogy nem haladhatott. Egyik gyűjteményünkben¹⁾ közlött adatunk szerint Noé annyira dolgozott, hogy a veriték gyöngyözött rajta, még sem haladt, így jár emebben is: Száz esztendőjig munkálkodott Nojé a bárkával, oszt' nem mönt sössmire; akkó jelöntötte neki az Isten, hogy mozggyon mög, mē különben híjába' munkálkodik. Mögmozsdott, oszt' mindön a hová tötte, oda illött. (Temesköz-Lőrinczfalva.) Ugyan így jár Noé alább közlendő Magyar-Szent-Mihályon lejegyzett mondánkban. Több hagyományunk a mosdásra vezeti viszsza a bárka szivárgását²⁾, milyen a következő: Vétük a dologhon, kinyérhön, vagy akar mihön addég hozzá nyúlni, még az embör mög nem mozsdik, mög nem imátkozik: mert Nojé is mikor mosdatlan' ütötte a szöget a bárkába, a bárka ott (a hova ütötte) mindég csöpögött. (Egyházas-Kér.) A nép azt is meséli, hogy három szeget vert Noé a bárkába, melytől csorgott a bárka: Mikó a Nojé a bárkát építötte, ér röggé

¹⁾ Szeged népe III. 184.

²⁾ Ugyanott III. 183.

mikő fölkelt, nem mozdott, szöveget vert bele hármat oját hogy csurgott. (Magyar-Szent-Márton) Most felhozott hagyományunk a mosdáshoz hozzá veszi az imádkozást is, mit más adatunk is megkövetel¹⁾ Az imént bemutatott szöregi monda szerint háromszor felben kellett Noénak hagynia a bárka építését, három bűnét sorolják fel hagyományaink is: a megittasodást, nem mosdást és nem imádkozást; mind a három az iszlámra vezethető vissza. Az iszlám tiltja a részegítő italok élvezetét, megparancsolja a naponként való mosdást és imádkozást²⁾. Egyszerű megkérdezése folytán jut az Ördög a bárka építés tudomására eme hagyományunkban: *Nojé okos embör vót, mégis mökesalta az Ördög: mökkérdöszte, hogy: Mit csinálsz, Nojé? Nojé nem akarta mögmondani, mikő mögmon'ta, hogy bárkát csinál, a mit nappal csinált, az Ördög lérontotta éczaka; úgy oszt Isten Angyalt küldött a segítségére, akkő mökesinálta.* (Csanád-Apáczsa.) Más adatunkban Noé felesége megátkozta a fát, úgy tudta meg: hova jár Noé, mert azóta a fa kopog: *Mikő Nojé csinálta a bárkát, az Isten mögmon'ta neki, hogy sünkinek sē mongya mög, hogy ű mit csinál. A felesége egyre kérdöszte, hogy hová jár? hová utazik, vagy 'mit dőgozik? de Nójé nem mon'ta, hogy ű mit dőgozik. Éczöz, mikor készült Nójé, hogy elmén; a felesége jis készült utánna, mönt is égy' darabég de Nójé elveszött. Azután az aszszony sírásra fakatt az erdőségbe, hogy nem taná'ta a hitrössit, akkő mon'ta, hogy átkozott lögyön az a fa, hogy hajjam mög: mē're dőgozó? Azúta kopog a fejsze a fába, azelőtt úgy járt az, mint a vízbe, mert a mi fát kievágott, úgy passzolt, mind a kit csak oda kö'l tönni. Akkő mönt oda az Ördög, a hogy' ű tűzelt, kérdöszte: Mē csinálsz, Nójé? Nójé az Ördögnek sē mon'ta mög. A hogy' tűzelt Nójé, kapta az Ördög haragjába (beleszelentett a tűzbe³⁾) azúta füstöl a tűz. Mikor az Ördög emönt, belevágott Nójé a fába, ojan csomó lött ott, hogy még a fejsze éle is kitört.* (Magyar-Szent-Márton.)

1) Idézett mű III. 184.

2) V. Súra 99. v. Vámbéry. Vázlatai Közép-Ázsiából 162. IV. Súra 42. v. V. Súra 7. v. Vámbéry idézett műve 160.: A B-Korán Buzitai Szeldimáyer fordítása 34.

3) Kunlun alkuperüissessü tekstissü näin: Pieri valkean pällile, Szege d nepe III. 182. lapján közölt változatban Noé a feleségének a kérdésére feltárja a titkot.

Az alapul felvett magyar-szent mártoni mondaként Noének a miért a titkot elárulta, hét esztendeig kellett bolyongnia az erdőben s mikor innen kiszabadul, feleségének testvérei háborgatják. Az iszlám¹⁾ írja le, hogy Noéból tréfát űztek a rokonai. Milyen volt azonban a tréflük, csak gúnyból állott-e? erről az iszlám hallgat. Szerintünk vastag tréfát űztek az emberek Noéval: *Mikor Nóvét a felesége mégrészégtette, a fejszéje azután mindég kopogott Nóvénak. A kopogásra az emberek mentek oda nézni, oszt kicsúfolták Nóvét, hogy mé' csinálja (a bárkát.) Be is (piszkították²⁾) a bárkát, a mikor Nóvé fel is hagyott vele. Az Úr-Isten osztán oda küldötte az Anggalt, hogy csinálja (Noé a bárkát). Nóvé nem akarta csinálni: Nem csinálhatom (be is piszkították³⁾) hogy csináljam? Az Anggal elmént az Úr-Istenhöz, de az Úr-Isten csak viszszakütötte Nóvéhoz, hogy csinálja, nem lesz semmi baj! Az Úr-Isten a népet meggyötölte a'ral, hogy sebességk lettek oszt a (piszokkal) megkenték magukat, akkor meggyógygultak, úgy oszt tiszta lett a bárka, úgy csinálta meg Nóvé a bárkát. (Magyar-Kanizsa.)*

Nem bepiszkítja a bárkát, hanem a mit nappal csinált Noé, éjszaka lerontja az Ördög a fentebb közölt csanád-apáczaí töredékben, ugyan így tesz a votjakoknál Saitan: a Nojtól készített hajót egészen összetörte, mikor Noj feleségétől megtudta, hogy Noj hajót készíteni jár.⁴⁾ Itt is iszlám hatással van dolgunk és eredetileg nem a bárka elpusztulásra vala az Isten parancsa megszegésének a következménye, ha' a paradicsomé. A diabolus (Ördög) tulajdonképpen a paradicsomot tette tönkre az emberek számára az által, hogy az Isten parancsának a megszegésére csábította az első szülöket.⁵⁾

Népünk tudni akarja még a fát is, melyből Noé bárkája készült. A Szentírás magyarázói fenyő-, vagy czedrus fából, általában enyves, szurkos fából készültnek jelzik a hajót⁶⁾ mi jégér-

1) XI. Sure 39. v.

2) 3) Saastutt ivatkin arkai.

4) Munkási Votják népköltészeti hagyományok 50.

5) Weil Biblische Legenden der Muselmänner 25.

6) Tárkányi Szentírás: Genesis VI. 14. jegyzet.

faból készültnek fenyőfa enyvvel enyvezettnek mondjuk, mások szerint grófer fából való volt.¹⁾

Elkészülvén a bárka, Isten az Anygala által adta tudtára Noénak, hogy rakodjon bele a bárkába; van azonban nekünk másik idevonatkozó adatunk is, melyben el van mondva, hogy mikor Isten kiadta Noénak, hogy bárkát építsen, azt is megjelentette neki, hogy akkor hurczolkodjék be a bárkába, mikor vas asztalon eszik. Egyszer mikor aratni mentek, szüntelenül esett az eső, kenyereket nem tudták máshova tenni, mint sarlóra; ekkor jutott Noé eszébe, mit mondott Isten, hogy itt az idő, mert most esznek vas asztalon.²⁾ Megjegyzendő töredékünk ama sora, melyben Noé földmivesnek van festve, mi arra vall, hogy hagyományunk abból a korból eredt, melyben őseink földműveléssel foglalkoztak. Nem különben figyelemre méltó, hogy a vízözönt aratásra teszi.

Isten a rosszakat akarván elpusztítani a vízözönnel, Noénak meghagyja, hogy családján kívül másokat ne vigyen be a bárkába, mire törekszik is Noé, de mint a szőregi, gyűjteményünkben³⁾ közölt egyházas-kéri és a következő mondából látjuk, az Ördög is bejutott a bárkába:⁴⁾ *Mikor az Úr-Isten mökparancsolta Noénak, hogy — nagy vízözön leszön — épícsesön égy' bárkát, vagyis hajó szekrént. Mindön nap kimönt (Noé) dőgozgatni, de soha kopogás abba' az erdőbe' nem hullacszott. Écczör asz'ongya az Ördög Nojé eseléggyinek: Horá jár a gaszlad? Én nem tudom. No, ha nem tudod, akkor a vizet mind écs esöppig mindön este kiöncsd, hogy né tanájjon a házná' écs esöppet sē! Azután föl-ébbrett a Nojé, de nem taná't écs esöp' vizet sē'. Mőgindul az ű munkájáhon, mihánt belevákte a fába a fejszéjit, ojan rőngés lőtt, hogy az egész világbu elhallacszott és akkor hogy próbálta a fát a hejire tőnni, sehogy sē' paszszolt oda. Az Atya-Isten az Anygalával jelöntötte neki, hogy nálud a forrás, mozsggyá mőy! Mőgmozsdott, sēmmi kopogás nem hullacszott. Mikor Nojé ékésztötte a bárkát, asz'on'ta az Isten neki, hogy egész csalárggyával*

¹⁾ Szeged népe III. 192.

²⁾ Ugyan ott III. 182.

³⁾ Szeged népe. III. 182.

⁴⁾ A magyar-szent-mártoni mondában Noé felesége a testvérjeit hívja be a bárkába.

hurezolkgogygon be; be is hurezolkodott, de a szögálója elmaratt, Nojé osztán mérgibe' asz'on'ta neki: Hozzon az Ördög! Az Ördög ott termött, elkapta, bevitte, osztán (az Ördög) nem akart kimönni. Alig vôt az Ördög a bárkába' éd darabég, kifúrta a bárkát; Nojé mindönnel próbálta begyugni, de nem ért sönmit sè, úgy osztán lécsapta az Ördög nevetlen újját, a'val gyukta be a lukat, minygyá' nem fojt. A fába a csomó az Ördög nevetlen újját jeggözi; azé nevetlen új, nem birtak nevet anni. (Magyar-Szent-Mihály.) Egyik vogul hagyományban a vogul Noé nem a eselédjének, hanem a feleségének mondja: »Szállj fel, te Ördög!« mire az Ördög az asszony hasába bűjt és ily módon jutott a hajóra. A másikban Noé felesége viszi be a varrószer-szám-tartó ládikában Nul'-ätért: a votjákoknál szinte Noj a feleségét hívja ekként: »Nosza Ördög, gyere be!« mit Saitán magára magyarázván, bement a bárkába.¹⁾ Másik magyar változatunkban, a szőregiben az elefánt füle alatt kigyó képében szökik be az Ördög a bárkába. Ez sem egyéb az iszlám bűnbeesés és egy részének csonkított változatánál. Az iszlám Ridhvant teszi meg a paradicsom őrzőjül és Iblisnek, a diabolusnak nem engedi meg a paradicsomba való bejutást, kinek azonban ígéretek után a páva közbejátszásával sikerült a kigyót rászednie, hogy Ridhvan tudta nélkül a kigyó fogai közt a paradicsomba bejutott, hol Éva közvetítésével megcsalta Ádámot: vagyis azt, hogy a kigyó elefánt alakú volt az előtt,²⁾ ezt elfelejtettük s csak annyit tartottunk meg, hogy az Ördög az elefánt segítségével ment be.

Némely mondánkban³⁾ az Ördögön kívül a légy is beleigyekezik a bárkába, de Noé kihajtja, ekként az ereszet alatt foglalhat csak helyet, így menekül meg a veszedelemtől; a magyar-szent-

¹⁾ Ethnographia 1891. évfolyam 151.. Munkácsi Vogul népköltésigyűjtemény I. 68.. Votják népköltészeti hagyományok. 51. Nálunk Szeged népe. III. 182. lapján közölt adatunkban »Noé feleségének árnyékába húzódva szökik be a Saitán.«

²⁾ Weil idézett műve. 23. 22. A kigyónak elefánt alkatát ismeri a zsidó vallás is (Majer Allgemeines Mythologisches Lexicon I. 32.), hogy mi mindemellet is az iszlám hatására vezettük vissza mondánk e részét, noha zsidó vallás nyomai is mutatkoznak egyéb hagyományainkon, oka abban keresendő, hogy hagyományunkon észlelhető egyéb vonásokat csak az iszlámban leltük föl.

³⁾ Szeged népe III. 182. és fentebb a szőregi változatban.

mártoni változatban a légy helyett egér mászik a bárkára. Nem menekül meg különben a légynél a vízözön pusztításától az iszlám Andj óriás és a zsidó Og, Basan királya, kik szinte a bárka külsején helyezkedtek el.¹⁾ De miért haragszik Noé a légyre? Szegeden a legyet Belzebub állatjának tartják, Lőrinczfalván azt hiszik, hogy a légy az Ördögtől ered, az Ördög szülte különös módon kinjában, mely hiedelem a perzsa Alirimán teremtményeit, a Deveket hozza eszünkbe, a kik szinte légy alakjában jönnek elő.²⁾ Noé más hagyományunk szerint a szünyogot, muslinczát sem eresztette be a bárkába: *Mikô Nójé csukta be a bárka ajtaját, a légy mög a szünyog mög a muslincza beszált, (de) Nójé nem akarta beereszteni őket, úgy osztán kint maradtak.* (Lőrinczfalva.)

Az egér alig jutott a bárkára elkezdte rágesálni és egy helyt már ki is rágta a bárkát,³⁾ tehát elsülyesztéssel, tönkretevéssel fenyegette. Az indeknél szörnyeteg kísérti meg a hajót felfordítani,⁴⁾ nemkülönben a celt mondában is *A v a n c* nevű szörnyeteg akar bajt okozni.⁵⁾ A volják mondában is az egér iparkodik kilukasztani a bárkát, de ezt Saitán parancsára teszi. A palócok közt talált adatunkban magából az Ördögből egér lesz és úgy kísérti meg a baj okozást: *Mikô Nojé a bárkábá vôt, az Ördög abbá járánakodott, hogy kirájjá a bárkát, hogy ők is fulaggygánák bele (a vízbe). Az Ördögből egér lett, ki akartá rágni a bárkát, de Nojé meglátta, oda hajította a kesztyűjét, oszt' a (kesztyűje) műcskájé vôt; azé ojan e' lensege a műcskú az egérnek.* (Ságújfalu.) A szőregi és magyar-szent-mihályi hagyományunkban pedig már az Ördög sem nem parancsol az egérnek, sem azzá nem változik, úgy fúrja ki a bárkát. A szőregi mondában Noé az által segít a bajon, hogy az Ördögöt kidobja, a magyar-szent-mihályiban lecsapja az Ördög nevetlen újját és azzal gyugja

¹⁾ Weil említett műve. 45.

²⁾ Majer Allg. Myth. Lex. I. 58. Schwenck Mythologie. IV. 128.

³⁾ Szeged népe. III. 183. és az alapul vett magyar-szent-mártoni mondában.

⁴⁾ Majer idézett műve. II. 273.

⁵⁾ Bastian Die Voelker des Oestlichen Asien. VI. 27., Mone Geschichte des Heidenthums in nördlichen Europa II. 419.

be a lukat; míg a magyar-szent-mártoni és a palócz hagyományban Noé az egeret elpusztítja az által, hogy a keztyűjét az egerhez vágja, a keztyűből macska lesz és ez eszi meg az egeret. Állatot, Avance nevű szörnyeteget győz le a fent idézett celt mondában a mi Noénknak megfelelő Hu is, minek következtében elmúl a veszedelem. Tisztán állatok harcát látjuk egymással más adalainkban. Népköltés-gyűjteményünkben¹⁾ közölt egyházas-kéri mondánkban a kígyó mikor látta, hogy folyt be a víz, hogy a teremtmények el ne vesszenek, begyugta az eger rágta lukat, így tesz a Lőrinczfalváról közlött hagyományban is a kígyó és mellé a macska megeszi az egeret, mi nagyon összevág a votják hagyománynyal, melyben az oroszlán orrlikából kígyó és macska jön elő és elpusztítja az egeret. Állatok képében küzdő felsőbb lényekről tud az ind monda: Visnu hal alakjában teszi tönkre a kígyó képében Satjavrata hajóját elpusztítani akaró Hajigrivi nevű Őriást. Akár Noénak az egerrel, akár az állatoknak egymással vívott küzdelmét tekintjük, harcot látunk, az erők harcát: a természeti erők vannak az állatokban, illetőleg Noénban. Ördögben személyesítve. Az a nép mely a természeti erőket, felsőbb lényeket állatokkal cséréli fel, mivel »az állatok egyes erőkre nézve felülmúlják az embert, azért a mondákban és regékben állatok jelölik az egyes erőket.«²⁾ csak hív marad sajátosságaihoz, mikor a természeti erők helyett lakó helyének, vagy mondjuk: hazájának megfelelő állatokat sző hagyományai; t. i. a neki hasznot hajtó természeti erőket az előtte kedves állatokkal helyettesíti és megfordítva. Ezen az alapon állíthatjuk, hogy a magyar-szent-mártoni monda ama része, mely az oroszlánról szól, meleg tartományt jelöl ki keletkező helyül, míg ellenben az a része, melyben keztyűről van szó, hideget.

Mondánk egyéb része, úgy mint a negyven nap és negyven éjjel tartó esőzés, a holló és galambok kibocsajtása, a bárkának a hegyen való megállapodása, a szívirvány adása mind ismeretese és ha nem a kereszténység tanította is legelőször ezekre népünket, de fentartotta. Az állatok kibocsajtására vonatkozólag csak még az a megjegyzésünk, hogy Jázován a holló helyett s a s t

¹⁾ Szeged népe. III. 183.

²⁾ Hunfalvi Reguly hagyományai. I. 136.

bocsáttatnak ki Noéval: *Nojé előbb sast bocsájtott ki, azután galambot. Mikô Nojé kigyűtt a bárkábâ, az Isten a szivárvánt attâ. A szivárvánt azê attâ az Isten, hogy a világot nem vörszi el többet vízzel; a pipát mög azê attâ, hogy inkább tűzzel vesz el a világ, mint vízzel, ez annak a jelönsége.* (Jázova.) Szerfelett különös, hogy töredékünkbe a pipa is bele van keverve, melyet a nép a demiurg Ördög találmányának vall. Őseink tudomás szerint nem pipáztak, miről a népnek is van emlékezése: *Mikô még nem pipáztak az embörök, bugyborékoltak,* (ez) *a vízözönt jegyzi, hogy víz által pusztult el a világ, a pipa mög aszt jelönti, hogy tűz által pusztul el esztân* (Szöreg.) Nyelvünkben már maga is pipa kölesönvelt szó¹⁾ a monda mégis azt beszéli, hogy Isten adta, rendelte a pipát. Ha a pipát nem adta Isten nekünk, kérdés, mit adott tehát? mi volt az az eszköz, melynek a pipa a helyét foglalta el? Töredékünk szerint az emberek mielőtt pipáztak volna, bugyborékoltak, vagyis a népként bögrét hordtak magukkal és nádat szájukban, úgy eresztgették a buborékokat.

Isten megígéri, hogy többet nem vesz el vízzel a világot, ennek jelenségéül adja a szivárványt és ugyancsak Isten kijelenti, hogy tűzzel fogja elpusztítani a világot, vízzel nem bántja ezután, ezt jelenti a pipa. A pipa és szivárvány e szerint jel, Istennek az emberrel kötött békesség kifejezője a vízözön fele veszedelemre való tekintettel s a népek mythológiájában a vízözönben előkerülő pipát békesség pipának is mondjuk. Az indiánok úgy tudják, hogy mikor a víz lepadt, nagy szellemök sziklára telepedett s a népet maga köré gyűjtve a sziklából nagy pipát csinált, melyből a világ négy tájékára füstöt eresztett; ezután megkötö a békességet és megparancsolta, hogy az emberek ugyanabból a sziklából pipát készítsenek és szívják.²⁾ Az indiánok nagy szelleme feleserélte szerepét Noéval, nem neki áldoznak, hanem ő mutatja be az áldozatot. A pipából a világ négy tájékára való füst eresztés s nyomban reá a békesség megkötése megfelel az O-szövetség Noéja áldozatának; az emberek pipája pedig, mely a békességekötésre emlékeztet, a szivárvánnyal egyezik, mit nem kell bővebben bizonyítanunk. Mi annyit tudunk mondankból, hogy nálunk

¹⁾ Magyar Nyelvőr XVI. 389.

²⁾ Catlin Die Indianer Nord-Amerikas 282. 288.

is Isten adta, rendelte a pipát és a mi pipánk is a békességre vonatkozik, a mi pipánk is a békesség pipája, mi nem csak mondánkból, de szokásunkból is kitetszik. Amerikában a békesség pipája nélkül békességet, vagy szövetséget nem kötnek. A békesség pipája a szerződés helyettesítője, melyből az első szívást az Istennek ajánlják fel.¹⁾ Ily féle szokás ismeretes népünknel is: ez a pipa és dohányzacskó vetés, melyet Szajánban tapasztaltam különösen elterjedtnek. Összejövételök alkalmával a legények már messziről felszólítják egymást pipa, vagy dohányzacskó vetésre, mibe könnyen beleegyeznek, s egyik a másikhoz dobja a sajátját és kész a csere. Azzal, hogy a csere csalával jár, nem sokat törődnek, a kinek nem tetszik a cserébe kapott tárgy, új összejövételkor túl ad rajta vetéssel. Ez a cserélgetés barátságuk kifejezője.

Ezek után levonhatjuk a vízözönről szóló hagyományok vallomásaiból az eredményt. A magyar vízözönmondák teljesebbek a votjákokénál, kikkel közel való rokonságunkat tudósaink már több szempontból kiindultan bebizonyították.²⁾ Változatban felleltük hagyományainkat a voguloknál is; azonban mind a magyar, mind rokonaink e nemű hagyományain indavallás nyomai észlelhetők, nemkülönbben erős iszlám hatást vettünk észre.

Világégés.

A föld lakosaira való tekintetből kiindulólág három korszakot kell megkülönböztetnünk, úgymint a multat, vagyis az Óriások, az embernél tökéletesebb lények korát: a jelent, másként szólva az emberek korát és a jövőt, a Törpék, mások szerint az idétlen gyermekek korát. Az Óriások kora a teremtéssel kezdődik s tart a vízözönig: a víz pusztítja el, teszi tönkre őket. Ezt a korszakot némely hagyományunk alapján két részre oszthatjuk fel, az egyik a boldogság kora, mikor a föld lakosai fönt és lent lakhattak, szállhattak; terjed a bünbeesésig, a bukásig. Szálló képességtől,

¹⁾ Müller Geschichte der Amerikanischen Urreligionen 44.

²⁾ Hunfalvy Reguly hagyományai I. 261. — Budenz Magyar-ugor összehasonlító szótár.

erős, körömmel fedett testi szervezetöktől és gond nélkül folyó életüktől a tiltott gyümölcs élvezete, más adatunk szerint az elerkölestelenedés fosztotta meg őket. De azért földünknek e lakosai még mindig jelesebb tehetségekkel valának felruházva, mint az ember. Ez a rész a vízőzönig terjed, mikor Isten szinte erkölestelenségükért kiirtja őket. A második korszak az emberek kora. Az emberek az Óriásokhoz mérten parányi állatkáknak tűnnek fel. Kicsinységük mellett erkölestelenségük következtében folyton kisebbednek, kevesebb időt élnek, míg végre tűz pusztítja el őket. Hajdan erősebbek és vitézebbek valának, mint ma, ez a hősök kora, vagyis az emberek korszakának első része, melyről tüzetesen szólt Ipolyi;¹⁾ a másik része e kornak a jelen idő, az ősokhöz képest elgyengült nemzedék kora, tart a világégésig, mely büntetés ugyancsak az elerkölestelenedésnek a következménye. A harmadik korszak a Törpéké, némelyek szerint az idétlen gyermekeké, melyről alább szólunk.

A levegő volt tehát az első, mely a föld lakosainak megtagadta a szolgálatot, nem szállhattak; azután a víz ártott nekik, jövőben a tűz pusztítja el őket. E három korszak lakosait egybefoglalva találjuk eme hagyományunkban: *Mikor az Órijásnak a lánya kimönt a várbul a pusztába, látott egy szántó embört négy ökrön szántani. Ez a lány csak hat éves vôt és mögfokta a négy ökröt, az embört, mög az ekét, beleszötte a kötőjibe, bevitte az apjának, mondrán: Nészd csak kedves apám, milyen szép kis bogarkák ezek, ni, ni! Asz'onygya neki az apja: Ó, kedves kis lányom, majd mi utánunk ezek lösznek a világba', mindön uralkodó ezökbül fog lönni, hanem ereszd ezöket a szögényöket, hogy mönynyenek toráb', mert még ezek után gyün egy világ, a mikor möjint ezek is el fognak múltai és így fognak gyünni a Törpék és ezek fognak élni egy darabig.* (Szöveg.) E mondál ismerik a németek²⁾ él Erdélyben³⁾, feldolgozta Gyulai Pál az »Óriás leánya« költeményében, megtaláljuk az oláhoknál, finneknél.⁴⁾

¹⁾ Magyar mythologia 140. 353.

²⁾ Müller Siebenbürgische Sagen: Hünen bei Schässburg.

³⁾ Kozma Mythologiai elemek a székely népköltészet és népeletben 10.

⁴⁾ Ipolyi Magyar mythologia 121

lappoknál¹⁾ és votjákoknál²⁾ a Törpék kivételével. Annyiról emlékeznek csak e változatok, hogy az embert kötőjében vivő Óriás leánynak atyja kijelenti, miszerint az Óriások után az emberek uralkodnak. A mi hagyományunk tovább megy, tudja, hogy ha mi elpusztulunk is a föld színéről, a világ még állni fog, új lakók jönnek. De hogy lesz-e a Törpéknek utódjuk e földön, követik-e az utódokat is mások, örökké állni fog-e ez a világ, melyben mi élünk akként, hogy csak megújul, lakosai változnak meg? és ha a Törpék elpusztulnak, mi által enyésznek el? Oly kérdések, melyekre hagyományainkban feleletet nem leltünk. De hogy nekünk, embereknek az e világról való elpusztulásunk után nem enyészik el végképpen e világ, új lakói lesznek, ez nem a kereszténység tanítása, inkább buddha vallás maradvány, mit az értekezésünk folyamán felsorolt buddha vallás nyomok alapján állíthatunk. A buddha vallás tanítja, hogy ha mi elpusztulunk a föld hátáról, új lények támadnak.³⁾

Hagyományaink szerint tehát jön idő, mikor e világ az emberekre nézve elmúlik s e veszedelmet, mint egyéb népeknél, nálunk is a tűz okozza. Mikor fog ez az idő bekövetkezni? miről lehet megtudni, hogy nem messze van, vagyis, melyek az előjelei? Mi többféle előjelt ismerünk erre vonatkozólag. Ezek közt legelterjedtebb népünk közt az »Ezröt adok, ezröt nem adok« hiedelem, mi úgy magyarázandó, hogy Isten ezer évet adott az embernek, de a másik ezer évet Kr. u. nem töltheti be e földön, mert ezt nem adta meg. (Egyházas-Kér.)

Más, ide vonatkozó előjel a diófa levelének a nagysága. Mikor a diófa levele akkora lesz, mint a cseresznyéé, a vad répának a közepe elfogy, vagyis a természet megtagadja jóságát a bűnös embertől — nem fognak tudni szégyent az emberek — akkor lesz vége a világnak.⁴⁾ A buddha vallású mongoloknál nem pusztán a diófa levele kisebbedik meg a világ végére. hanem minden teremtmény. Hét

¹⁾ Poestion Lappländische Märchen 39.

²⁾ Munkácsi Votják népköltészeti hagyományok 55.

³⁾ Koeppen Die Religion der Buddha I. 267.

⁴⁾ Akadémiai értekezések a nyelv és széptudományok köréből XIV. kötet V. szám 18. lap.

esztendeig nem terem¹⁾: e hiedelmet alább közlendő, Egyházas-Kéren lejegyzett mondánkban mutatjuk be.

Jelek lesznek az égen — mondja a Szentírás — miről mi is tudunk: *Mikor a Sánta Kata beéri a három Kaszást, akkô lösz vége a világnak.* (Szöreg.) Más hiedelmünk szerint: *Mikô az oláj gyer'ök fö'bukik az Ökrök előtt* (melyek a Dönczöl szekér elé vannak fogva), *akkô elresz a világ.* (Magyar-Szent-Márton.) Ugyanesak a Dönczöl szekérre vonatkozólag jegyeztük le a következőt: *A Dönczöl szekér húzza az egész világot, a Uzigány gyer'ök ugrál az Ökörre, oszt' lésik mindég; mikor a középső Ökörre úgy rá bir ugrani, hogy nem esik le, akkô évesz a világ.* (Szeged-Madarásztó.) Vagyis, ha az Alkor a Mizar csillagon marad, vége lesz a világnak. A csillagokban bekövetkezendő nagy változásokról szó van a Sibyllákban²⁾ is, melyeket értekezésünk folyamán többször idézünk.

Ismertető jele lesz a világ vége bekövetkezésének Illés és Jónás lejövele: *Az Ördög Jónást teremtötte mög Illést, Mikô Krisztus Urunk (= Isten) teremtötte az embört, az Ördög is teremteni akart, kettőt is écczörre, de (törekvése) nem ért sönmit se'. Krisztus Urunk oszt'an belelehölt a szájába, oszt' fö'kütte őket az égbe, hogy lörö'dözzétök le a gonoszokat; azüta fön' vannak. Illés húzza a tüzes szekeret, Jónás mög tolja, úgy dörögnek. Mikô a világ el akar veszni, légyünnek a földre, oszt' a jeruzsálémi kapuba' mögölik mind a kettőt, ott fognak fekünni tízénnég napig halva, mert ők még nem haltak mög, azután ők is föltámannak.* (Csanád-Apácza.)

Ugyanesak a Sibyllákban³⁾ és a 4-ik században író Lactantius⁴⁾ fejtegetéseiből olvassuk, hogy mikor Krisztus Urunk az angyalokkal megjelen jókat és gonoszokat ítélni, lejön Illés és Jónás is más neves lényekkel. Isten küldi le a nagy prófétát, Illést, kit a Szíriából jövő gonosz király, Antikrisztus megöl s temetetlenül a földön hagy, de harmad napra feltámad s az égbe száll.

¹⁾ Pallas Samlungen historischer Nachrichten über die Mongolischen Völkerschaften II. 32.

²⁾ Oracula Sibyllina V. 512.

³⁾ Oracula Sibyllina II. 248.

⁴⁾ De vita beata. Liber VII. Caput XVII.

El fog a világ erkölcstelenedni, a felnőttek nem ismernek szégyent, a gyermekek nem hallgatnak az öregebbekre, pipálni fog mindenki a világegés előtt: *Mikô az embörök nem tunnak mán szégyönt. a gyer'ökök az apjuknak, anynyuknak nem engödelmeskönnnek, hijába mongygák nekik, hogy né pipájjanak; mikô mindönki pipál, akkô vesz el a világ, mán majd ott vagyunk, mert a gyer'ökök is pipálnak mán.* (Egyházas-Kér.) Ezt a szégyent nem érzést, erkölcstelenedést részletesen festik a Sibylla könyvek. A szülök gyermeköket és megfordítva ezek a szülöket fogják gyűlölni. A világ tele lesz hazugsággal, elfajulásukban nem tesznek különbséget egymás közt az emberek¹⁾

A világ végét hirdető néhány előjelt alább mutatunk be, itt csak azt akarjuk még kiemelni, hogy a világ végére folytonosan emlékező jelünk is van, a pipa: *Mikô még nem pipásztak az embörök, bugyburékultak; (ez) az özönvizet jegyzi, hogy víz által pusztult el a világ, a pipa mög azt jelönti, hogy tűz által fog elpusztulni.* (Padé.)

Fentebb, a vízözönről szólva, megemlékeztünk a békesség pipáról is: láttuk, hogy a pipa az Isten és ember közt kötött szövetség jelképe, de figyelmező egyúttal a jövő veszedelemre. A vízözön előtt hagyományunkként buburékoltak az emberek, mi az özönvizet jegyezte, tehát ugyanolyan értelmű volt, mint ma a pipa. Mikor kaptuk meg mi a bugyborékoló bögrét s ha ez is, miként a pipa, szövetségkötés jele volt, mikor kötöttük meg Istennel ezt a szövetséget? erről szóló adatot nem találtunk. A vízözön előtről beszélnek, hogy: *Még a vízözön nem vôt, mindönkinek vôt egy' kis bögréje, bugyburékult (az ember), az jelentötte a vízözönt. Mikor a vízözön elmúlt, asztán fő'kerűt a pipa.* (Egyházas-Kér.) *Vízözönig az embörök vízi bugyburékkal jáczottak, azüta, hogy az Isten mögfogatta, hogy vízözönnyé nem pusztityta el a világot, azüta van a pipa. Az embörök a szájukba tüzet hordoznak, hogy tűz által vesz el a világ.* (Szöreg.)

A világ égés előtt legnevezetesebb szerepet játszik Antikrisztus, kinek születéséről a következő hiedelmet jegyeztem le: *Először mink pusztulunk el a föld hátárul tűz által, utánnunk gyűnnek a Törpék. Tízönkélévvel azelőtt, mielőtt a világ elpusztul*

¹⁾ Oracula Sibyllina VIII. 84. 184. IV. 158.; VII. 43.

se' nem születik, se' nem hal. Évárul tuggya mög a nép, hogy csakugyan mög születött már az Antikrisztus. Azután Antikrisztusnak mögvan a születése: 12 éves lantú fog születni, 12 éves korába' már uralkodik, csudákat tesz, aranyos hintón jár, szélös ez világon uralkodik úgy 30 esztendő koráig. Mikô mén a világon köröszkül, a nép sírva szalad utánna, mert nagy szükség lesz, de éhön se' halhat mög; oszt' (Antikrisztus) kinyereket osztogat. A kinek kinyeret ad, pöcsétöt nyom a homlokára. Mikor elmen, akkor Jézus lészál dicsőségössen a földre, a' csak kis darab kinyeret osztogat, az a kis darab kinyér tart nagyon sokáig. A ki az egész kinyeret (az Antikrisztusét) elfogagygya, annak nem annak a kicsibül (Jézuséból). Akkor az ítélet keszdődik. Tűz átal lesz vége a világnak. Mikor elmul a világ, azután a Törpék uralkonnak. (Majdán.) Habár e hagyományunkban ki van kötve, miszerint 12 évvel az Antikrisztus születése előtt nem fognak születni, mi feltalálható a Sibyllákban is¹⁾ és ma még folytonosan születnek, Temesköz-Lőrinczfalván és Szeged-Madarásztó környékén mégis elterjedt a hiedelem, hogy az Antikrisztus megszületett már, csak még nem jelentkezett az uralkodásra. Ezt következtetik pedig részint abból a hiedelemből, hogy a világ Krisztus után kétezer esztendeig nem állhat, mert Isten csak ezret adott Krisztus után, a másikat nem adta meg, részint az új hitűek, nazarénusok fellépéséből, kiket Antikrisztus követőinek tartanak.²⁾ Így vélekedett hajdan Hilarius is, mint ma a nép, mikor az ariánusok felléptek.³⁾ Születésére vonatkozólag két féle nézetről olvasunk, az egyik a diabolustól és tisztátalan asszonytól származtatja, a másik nem embernek veszi, hanem megtestesült diabolusnak, ki szűztől fog születni, ezt a hiedelmet találjuk kifejezve imént bemutatott ada-tunkban.

A mi Antikrisztusunk hintón jár, a vele egyező iszlám Antikrisztus: Daggial csak számaron.⁴⁾ Mondánk egyéb állításait, hogy nagy szükség lesz, hogy követőit a juhok módjára meg-

¹⁾ Oracula Sibyllina. II. 163.

²⁾ A magyar-szent-mihályiak mindennap várják az Antikrisztus születését, ki szerintük két év óta teherben levő ó-teleki asszonytól születik meg.

³⁾ Brouthonnak a religiőról való historiai lexicon: Antichristus.

⁴⁾ Brouthonnak idézett műve: Daggial.

bélyegezi, hogy eljön Krisztus, mind felleljük a Sibyllákban.¹⁾ Az Antikrisztus célja követőjévé meghódítani az egész világot: *Mikô az Antikrisztus égyü', akkô sátorok lösznek oszt' esik a kénkôves esô mög csattog, oszt' az ű népeji híják az emböröket a sátorokba, az ű népeji ojanok, mind az új hitük, a nazarénusok oszt' a ki bemén, van önni való, inni való, mindönféle, oszt' nem hajják a csattogást a sátorba'. Az Antikrisztus aszt akarja, hogy mindönki neki higgyön, de nem éri el. Akkô égyün a Jézus, oszt' mindönkinek a ki nem mönt a sátorba, cipôt oszt, a'val jólakik.* (Temesköz-Lörinczfalva.) Eme hiedelmünket már a buddha vallású mongolok hagyományai közt leljük fel. Világ égersről szóló hiedelmünkben Condsin-bodissado a jelenkor végén meg fog jelenni, a népeket összegyűjti és egy vallásra téríti. Ekkor az ember kora már tíz évre terjed s éhség üt ki. Majd egy erényes törpe az égből szöveget hall, hogy hét napig halált okozó esô fog esni. A kik az ő szavának hitelt adnak, magukat élelemmel ellátva barlangokba rejtőzködnek a veszedelem elöl s megmenekülnek, a többiek elvesznek. Majd más esô esik, mely megtisztítja a földet a vértől és a holtaktól, ezután a barlangokban levők kijönnek. Újra esô lesz, de ekkor már ékszerek és ételek esnek az égből. Ezután Maidari-Burchan ismét eljön, kit erénye és szépsége miatt bámulni fognak és a régi boldogság visszatér²⁾ A buddha vallás Condsin-bodissadoja, mint az imént hallottuk, szinte egy vallásra akarja téríteni a népet. Megegyezünk a mongolokkal abban, hogy ekkor éhség lesz, felülről esô fog esni, nálunk kénkôves, a mongoloknál halált okozó. A mongolok barlangokba, nálunk sátorba vonul az emberiség egy-része, ez a rész enni-inni kap, a másik szerintünk csak szükölködik, a mongoloknál meghal. Eltérés van a két hagyomány közt abban, hogy a kik az Antikrisztus sátorába mennek, bűnösök, míg a mongoloknál a barlangba vonulók, igaz hitűek. Találkozunk a mongolokkal abban is, hogy eljön Krisztus, illetőleg Maidari-Burchan s ekkor az emberek, a jók, kik megtartották az igaz hitet, kenyeret kapnak; nálunk Krisztus osztogatja, a mongoloknál az égből hull alá.

1) Lactantius idézett műve Caput XVII.

2) Bastian Die Voelker des oestlichen Asien VI. 588.
Pallas említett műve II. 32.

A világ végén eljövendő gonoszt, ki az embereket hamis hitre csábítja, ma Antikrisztusnak nevezzük, nevét a Szentírásból¹⁾ tanultuk meg: Szent János Antikrisztus nevet ad neki, Szent Pál pedig azt írja, hogy mikor ez a bűnös meg fog jelenni, a hittől való elszakadás következik be és Isten gyanánt fogja magát tiszteltetni.²⁾ Célja elérésére minden eszközt megragad a mi Antikrisztusunk, éhséget, szomjúságot idéz elő, követőit az igazak ellen szítja: *Hét esztendeig ojan termés lősz, hogy nem tuggyják a gabonát horá tönni, hét esztendőnek utánna se' nem születik, se' nem hal, se' nem terem, csak árpa terem, mert a' vót az első kinyér; akkor osztán mökszületik az Antikrisztus az elreggeti (rekeszti), lelakatolja a kútakat, ű üsmerteti mög magát, hogy ű az igaz Isten. A ki hisz neki, annak ád önni-inni. Az ű népeivel amazokat küvel verögeti. Mikor az Úr-Isten beelék-szik vele, akkor gyün lé Énok, gyúti mög az ege', földet. Énok mög Illés pusztíttya el az Antikrisztöt.* (Egyházas-Kér.)³⁾ Antikrisztusnak magát Isten gyanánt tiszteltetése, mint hallottuk, meg van a Szentírásban, a kútak elreggetése, mi által Antikrisztus nagy szomjúságot okoz, a Sibylla leírásával egyezik,⁴⁾ de azt a hiedelmet, hogy akkor hét esztendeig nem terem, a buddha vallású mongolok világ végét elbeszélő hagyományuk egyik változatában leljük meg.⁵⁾ Habár Antikrisztus mit sem mulaszt el, hogy a világot vallására térítse, célját nem éri el, lesznek akkor is hitükhöz szilárdan ragaszkodó emberek, kiket az Antikrisztus és követői üldözésétől Illés és Énok ment meg: *Mikor a világ mög akar égni, az Antikriszt mindönféle csalárd-sággal csali a népet, asz' mongya: Én vagyok Krisztus! Kinyeret osztogat mög mindönt, hogy neki higgyenek. Így lősz ez ed dara-*

1) I. János IV. 3.

2) II. Tessz. II. 3.

3) Egyik vogul monda Numi Tarem és Chuf-ater közt lefolyt harc-ról szól: Numi Tarem ellenfelét tűzözönnel akarta megsemmisíteni, a föld ugyan elpusztult, de a gonosz Chuf-ater megmaradt. (Ethnographia II. 142—155.) A mi a tűzözönt illeti, több nép hagyományában előfordul. (Lásd Herrmann Antal közleményét a Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. XXIII. 12. lapján.)

4) Oracula Sibyllina. VIII. 352.

5) Pallas idézett műve II. 32.

bég osztán Illés és Énok az Antikrisztussal harczolnak, most a paradicsomba' vannak tes'tel, lélökkal. Akkor az Antikrisztöt légyőzik, akkô lép az igaz Isten lábra, az Antikriszt mög a limbusba mén, átok alatt lösz. Mikor ez a nép épusztul a világrúl, az idé'tlen gyerme'kök fognak tulpra ál'ni, az ávék lesz a világ. (Egyházas-Kér.) A Szentírás két, Antikrisztussal harczolóról tesz említést, kiket az egyházatyák, miként a mi hagyományunk, Illésnek és Énoknak mondanak¹⁾ Fentebb, a Csanád-Apácán lejegyzett hiedelemben Énok helyett Jónás van említve, mi a dolgon mit sem változtat, nem az sem, hogy hagyományainkban Illés és Énok, illetőleg a Szentírással²⁾ megegyezőleg, Krisztus győzi le az Antikrisztust, az egyházatyáknál Mihály Arkangyal. E harczban az egyházatyák szerint Illést és Énokot megölik, testük temetetlenül fog feküdni, ekkor éri el Antikrisztus hatalmának a tetőpontját, ekkor már az ég ellen megy, az olajfák hegyéről akar felemelkedni, de Mihály Arkangyal legyőzi s tönkretesz³⁾ Szegeden is beszéltek, miszerint Antikrisztus az ég felé emelkedik fel követőivel, de itt Krisztus teszi tönkre, ki ekkor jön le az ég felhőiből eleveneket és holtakat ítélni. Mielőtt azonban Krisztus lejönne, Énok meggyújtja az eget, földet, mi a Szentírással egyez.⁴⁾ Ez lesz a napja Isten haragjának, melyen nem lesz menekvés, mert: *Keletön möggyullad a' tenpör és (a tűz) nyugotnak mén, mindön csúszó-mászó á'lat sijet a tűz elű', de hasztalan, mer' utólréje.* (Torontál-Monostor.) Folyam áradathoz hasonlóan festik a tűz terjedését a Sibyllák is.⁵⁾

Hogy a világ tűz által pusztul el és az embereket Krisztus ítéli meg, ki a jókat megjutalmazza, a gonoszokat megbünteti, ez mind felelhető a Szentírásban, hol azonban hasztalanul keressük hagyományunk ama kijelentését, hogy ez a világ az emberek után másoknak fog lakó helyül szolgálni. Erről a hagyományaink hasonlításáiban felsorolt vallások közül a mongol buddha vallás emlékezik meg, mely szerint e világ egy ideig való fennállása

¹⁾ Grimm Deutsche Mythologie 468., Lactantius említett műve XVI. Caput jegyzete, 1009. lap.

²⁾ II. Tessz. II. 8. Augustinus De civitate Dei Liber XX. Caput XIX.

³⁾ Grimm idézett műve 1. lapja.

⁴⁾ II. Péter III. 10.

⁵⁾ Oracula Sibyllina IV. 176.

után ugyan elpusztul, de azután más lakó lényekkel megújul.¹⁾ Adataink e lényeket részint Törpéknek, részint idétleneknek, idétlenül született gyermeknek nevezik. Mind a Törpék, mind az idétlenek²⁾ ma még a föld alatt hasadékokban, hegy üregekben laknak. nem ismerik világunk örömeit és keserveit, de ha világunk megújul, ők uralkodnak. Milyen lesz ezen a földön való életök? követték-e őket is mások? hagyományaink e kérdésekre nem felelnek.

Világégésre vonatkozó hagyományaink két féle hatásról tanúskodnak, úgymint a keresztényről — hova sorozzuk a Szentatyák tárgyunk körébe vágó magyarázgatását, melyet részint a Szentírásból, részint a Sibyllákból merítettek — és a mongol buddha vallással egyező hatásról.

Megjegyezzük végre, hogy a bemutatott mondák egy pár palócz adat kivételével, Szeged lakosainak és vidékére költözött népének ajkáról vannak lejegyezve: vagyis Szeged népéé az érdem, hogy őseitől öröklött nyelvhagyományaihoz való ragaszkodása következtében ma már nem csak rokonaink kosmogoniai hagyományaira hivatkozhatunk, hanem szólhatunk a magunkéiról is.

¹⁾ Pallas idézett műve. II. 33.

²⁾ Az ítélet után fognak uralkonni ezek az idétlenök (Egyházas-Kér.)

Javító.

5. lap	6. sor	felülről	<i>mondta</i>	helyett	<i>monda</i>	olvasandó.	
5.	„	7. „	alulról	<i>Raguly</i>	„	<i>Reguly</i>	„
7.	„	7. „	„	<i>Siebürgische</i>	„	<i>Siebenbürgische</i>	„
15.	„	13. „	felülről	<i>egygyík</i>	„	<i>égygyík</i>	„
15.	„	16. „	„	<i>voljókoknál</i>	„	<i>vojákoknál</i>	„
16.	„	1. „	alulról	<i>Legen</i>	„	<i>Legenden</i>	„
18.	„	8. „	„	<i>könnyen</i>	„	<i>könnyen</i>	„
23.	„	2. „	„	<i>mondják,</i>	„	<i>mondják</i>	„
24.	„	6. „	„	<i>bejegyezte</i>	„	<i>lejegyezte</i>	„
31.	„	15. „	„	<i>Ara</i>	„	<i>Ara</i>	„
54.	„	11. „	felülről	<i>Bororát</i>	„	<i>Rororát</i>	„

4015706

(62)

2174172

P
105
K32

Kalmany, Lajos
Vilagunk alakulasai
nyelvahagyomanyainkban

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

